Planeringsunderlag för översiktsplanering

Sammanställning av statliga och mellankommunala intressen av betydelse för kommunernas planering

Länsstyrelsen Stockholm

Förord

Länsstyrelsen har tagit fram den här sammanställningen som ett stöd till kommunerna i deras fysiska planering. Den handlar om frågor som ingår i länsstyrelsens tillsynsansvar enligt plan- och bygglagen (2010:900) (PBL), men innehåller även information om andra allmänna intressen som är viktiga att hantera i översiktsplaneringen.

Syftet med sammanställningen är att underlätta för kommuner och övriga medverkande i framtagande av översiktsplaner att hitta information om statliga och mellankommunala intressen och få kännedom om vilka underlag som finns tillgängliga hos ansvariga statliga myndigheter. Syftet är också att skapa förutsättningar för en god dialog mellan stat, region och kommun i översiktsplaneringen.

Sammanställningen ska också vara en redovisning av vilka statliga och mellankommunala intressen som kan ha betydelse för översiktsplanens aktualitet och är en del i länsstyrelsens uppdrag att tillhandahålla planeringsunderlag av betydelse för hushållning med mark och vatten som finns hos statliga myndigheter, enligt PBL och miljöbalken (1998:808) (MB), inför kommunernas arbete med planeringsstrategin

Rapporten har tagits fram av Länsstyrelsens avdelning för Tillväxt och samhällsbyggnad i samverkan med andra enheter inom Länsstyrelsen. Amr Balah och Erik Thurell har haft det redaktionella samordningsansvaret. Rapporten har reviderats våren 2026.

Stockholm, 23 april 2026

Anna Conzen
Avdelningschef

Titel:	Planeringsunderlag för översiktsplanering
Författare:	Länsstyrelsen Stockholm
ISBN:	978-91-7937-349-8
Rapportnummer:	2025:14
Diarienummer:	408-62262-2024
Utgivningsår:	2025
Omslagsbild:	Mostphotos

Innehåll

Planeringsunderlag för översiktsplanering....1

Förord....2

DEL 1: Vad ska framgå av översiktsplanen....7

Översiktsplanens innehåll....8

Allmänna intressen....8

Konsekvens och miljöbedömning....9

Konsekvensbeskrivning....9
Strategisk miljöbedömning....10

Process för översiktsplanering....11

DEL 2: Nationella och regionala mål, planer och strategier....13

Nationella....14

Agenda 2030....14
Mål för boende och samhällsplanering....15
Nationella transportpolitiska mål....15
Nationella miljömål....17
Nationellt mål för arkitektur-, form- och designpolitiken; gestaltad livsmiljö....18
Nationella kulturmiljömål....19
Nationella mål för folkhälsa....19
Nationella mål för friluftslivet....20
Europeiska landskapskonventionen....21
Nationella mål för regional utveckling....21
Nationella mål för jämställdhetspolitiken....22
Nationella mål för funktionshinderspolitiken....22
Mål för energipolitiken....23
Mål för civilt försvar....24
Barnkonventionen....25
Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter....26
Klimatpolitiska ramverket....27
Hemlöshetsstrategi....28
Beredskapshänsyn....31
Risk- och sårbarhetsanalyser....32
Havsplan för Östersjön....33

Regionala....34

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen - RUFS....35

DEL 3: Statliga intressen, 3 kap. 10 och 16 §§ pbl.....36

36

Frågor som Länsstyrelsen särskilt ska uppmärksamma 37
Riksintresse 3 kapitel miljöbalken 37

Naturvård 40
Kulturmiljövård.....41
Friluftsliv 42
Energiproduktion och energidistribution 44
Kommunikationer 44
Yrkesfiske 45
Totalförsvaret 46
Industriell produktion.....51
Vattenförsörjning 52

Riksintressen 4 kapitel miljöbalken 53

Kustområdet och skärgården.....56
Mälaren med öar och strandområden.....57
Kungliga nationalstadsparken.....58
Natura 2000 59

Miljökvalitetsnormer.....60

Miljökvalitetsnormer; luft.....60
Miljökvalitetsnormer; buller 62
Miljökvalitetsnormer; inlands- och kustvatten.....62
Miljökvalitetsnormer; havsmiljö.....66
Miljökvalitetsnormer; fisk- och musselvatten 67

Strandskydd och landsbygdsutveckling i strandnära lägen.....68
Mellankommunal samordning.....69

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen – RUFS ..70

Hälsa och säkerhet samt risken för olyckor, översvämning och erosion 71

Buller.....73
Riskfyllda verksamheter.....75
Farligt gods.....77
Oljeolyckor till sjöss 79
Förorenade områden 80
Översvämningsrisk 82
Ras, skred och erosion 86
Radon.....87

DEL 4: Övriga allmänna intressen 88

Social hållbarhet.....89

Folkhälsa.....90

Barns och ungas utemiljöer ... 92
Bostadsförsörjning ... 93
Trygghet ... 97
Tillgänglighet ... 98

Naturmiljö ... 99

Kommunal grönplanering ... 99
Ekosystemtjänster ... 101
Grön infrastruktur ... 101
Ekologiskt särskilt känsliga områden - ESKO ... 103

Skyddade områden ... 104

Nationalparker ... 104
Natur- och kulturreservat ... 105
Landskapsbildsskydd ... 106
Biotopskydd ... 106
Vattenskyddsområden ... 107
Fredningsområden för fisk ... 108
Strandskydd ... 109
Skyddsvärda och skyddade arter ... 110
Skyddsvärda träd ... 111
Nyckelbiotoper ... 111
Våtmarker ... 111
Vattendrag, sjöar, stränder och marin miljö ... 111

Friluftsliv ... 112
Kulturmiljövärden och gestaltning i planeringen ... 113

Hållbara och attraktiva livsmiljöer ... 113
Kulturmiljövård i översiktsplaneringen ... 113
Arkitekturstrategi ... 114
Kulturmiljöprogram ... 114
Kulturarv och klimatförändringar ... 115
Kulturmiljö i lagstiftningen ... 116
Relaterat kunskapsunderlag ... 118

Begränsad klimatpåverkan ... 119
Klimatanpassning ... 121

Värme ... 122
Dagvatten ... 123

Infrastruktur ... 125

Transportsystemet ... 125
Länsplan ... 125

Jord- och skogsbruk ... 127

Jordbruksmark ... 128

Skogsbruksmark 131
Tekniska försörjningssystem och material 132
Vatten och avlopp 132
Avfall 134
Energiförsörjning 134
Ballastförsörjning – materialförsörjning 137
Digital infrastruktur 138
Undermarksplanering 139
SLUTORD 140

DEL 1:

Vad ska framgå av översiktsplanen

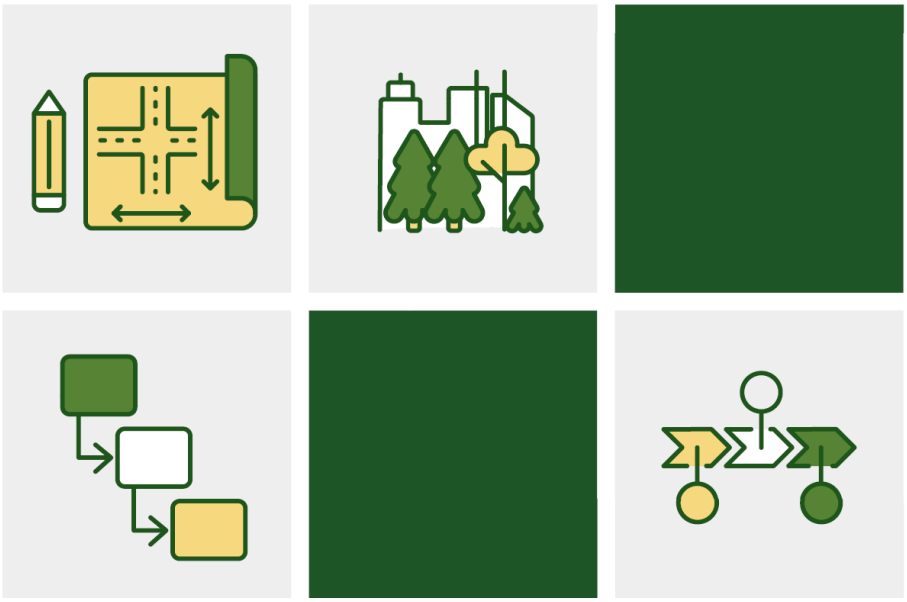

Översiktsplanens innehåll

Översiktsplanen ska ange en långsiktig inriktning för hur mark- och vattenområden ska användas och hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. Översiktsplaneringen ska bidra till en ändamålsenlig struktur, god och tillgänglig livsmiljö, god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror, ekonomisk tillväxt och bostadsbyggande. En förutsättning är att mark får tas i anspråk för att bebyggas endast om marken från allmän synpunkt är lämplig för ändamålet. Översiktsplanen ska både vara strategisk och vägledande för beslut i plan- och lovärenden. Det är viktigt att uppmärksamma översiktsplanens funktion som stöd vid handläggning av bygglovsärenden i ej detaljplanelagda områden.

I 3 kap. plan- och bygglagen (PBL) finns bestämmelser om översiktsplanen. Det ska av översiktsplanen framgå:

1. Grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden i hela kommunen,
2. Kommunens syn på hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras,
3. De förhållanden som med hänsyn till de allmänna intressena i 2 kap. kan ha en väsentlig betydelse för sådana beslut som avses i 2 § andra stycket,
4. Hur kommunen avser att tillgodose de redovisade riksintressena och följa gällande miljökvalitetsnormer,
5. Hur kommunen avser att tillgodose det långsiktiga behovet av bostäder,
6. Hur kommunen i den fysiska planeringen avser att ta hänsyn till och samordna översiktsplanen med relevanta nationella och regionala mål, planer och program av betydelse för en hållbar utveckling inom kommunen,
7. Sådana områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen som avses i 7 kap. 18 § första stycket miljöbalken,
8. Kommunens syn på risken för skador på den byggda miljön som kan följa av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra,
9. Om översiktsplanen avviker från en regionplan för länet, på vilket sätt den gör det och skälen för avvikelsen, och
10. Sådana områden och verksamheter som angår två eller flera kommuner eller är av regional betydelse.

Allmänna intressen

I 2 kap. 3 § plan- och bygglagen (PBL) anges de allmänna intressen som översiktsplaneringen ska ta hänsyn till och främja. I avvägningen mellan

olika allmänna intressen bör den mest miljömässigt, ekonomiskt och socialt hållbara utvecklingen vara styrande. Med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden ska planläggning främja:

1. En ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. En från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. En långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. En god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. Bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

Konsekvens och miljöbedömning

Konsekvensbeskrivning

I arbetet med att ta fram eller ändra en översiktsplan ska de väsentliga konsekvenserna av planens strategier och den föreslagna mark- och vattenanvändningen analyseras. Processen med att bedöma konsekvenserna och den konsekvensbeskrivning som blir resultatet bör vara bred och omfatta hela hållbarhetsbegreppet, det vill säga de sociala, ekonomiska och miljömässiga dimensionerna, men även andra aspekter såsom relevanta juridiska och tekniska aspekter.

3 KAP. 6 § PBL

Översiktsplanen ska utformas så att innebörden och konsekvenserna av den tydligt framgår.

Kumulativa effekter

Utöver att visa de direkta effekterna på ett visst intresse är det också viktigt att belysa kumulativa effekter för att visa konsekvenserna av förslaget på helheten. Specialisering inom avgränsade områden har naturligtvis varit gynnsamt för vår förståelse för de specifika förutsättningarna för dessa enskilda sakområden men analysen av konsekvenser bör inte avgränsas till att bedöma enskilda sakområden var för sig. Det är viktigt att förstå och beakta helheten och hur olika enskilda områden är beroende av varandra.

Ianspråktagande av jordbruksmark för bostadsbyggande kan lyftas som exempel. Även om en relativt liten yta tas i anspråk och man därför bedömer att den direkta effekten på tillgång till jordbruksmark blir liten, kan detta leda till andra negativa konsekvenser. Det kan exempelvis innebära en sämre ekonomi för det berörda lantbruksföretaget, klagomål på lukt, damm och buller som riskerar att leda vidare till förändrad

produktionsinriktning; kanske att betesdjuren i ett område försvinner och att skötseln förändras eller helt och hållet upphör. Igenväxningen som följer får stora konsekvenser för både kulturhistoriska lämningar, växter och djur som gynnas av hävd och för möjligheter till berikande rekreation.

Strategisk miljöbedömning

Utöver kravet att översiktsplanen ska innehålla en konsekvensbeskrivning krävs i de flesta fall också en strategisk miljöbedömning enligt miljöbalken (MB). Då ska en särskild miljökonsekvensbeskrivning (MKB) upprättas. En översiktsplan kan i princip alltid antas medföra en betydande miljöpåverkan (BMP). Konsekvensanalys enligt plan- och bygglagen och strategisk miljöbedömning enligt MB kan med fördel samordnas, så länge de särskilda krav som gäller för miljöbedömningen uppnås. Bestämmelserna om miljöbedömning och MKB:s innehåll finns i MB och i miljöbedömningsförordningen (2017:966).

Miljöbedömningen innehåller flera steg:

- Identifiering av vilka miljöeffekter som kan antas vara relevanta.
- Avgränsningssamråd med länsstyrelsen och kommuner som kan antas bli berörda.
- MKB.
- Allmänheten ska ges möjlighet att lämna synpunkter.
- Hänsyn till MKB:n och inkomna synpunkter innan översiktsplanen antas.

I översiktsplanen ska kommunen redovisa:

- Hur miljöaspekterna har integrerats i planen
- Hur hänsyn har tagits till MKB:n och inkomna synpunkter.
- Skälen för att planen har antagits i stället för de alternativ som övervägts.
- Vilka åtgärder som planeras för att övervaka och följa upp BMP som genomförandet av planen eller programmet medför.

Det finns preciserade krav på vad en MKB ska innehålla. Samtidigt ska innehållet anpassas till vad som är rimligt. Det innebär att uppgifterna som ska tas in i MKB:n ska vara anpassade utifrån planens innehåll och detaljeringsgrad. Vissa frågor kan bedömas bättre i efterföljande planering och prövning. Avgränsningen av MKB:s innehåll ska göras i samråd med länsstyrelsen och de kommuner som berörs.

Konsekvensanalysen och miljöbedömningen ska vara en del av planprocessen och influera utformningen av planen. I analysen ingår bland annat att bedöma hur planförslaget förhåller sig till nationella och

regionala mål, planer och program. Viktiga mål att beakta i den översiktliga planeringen är exempelvis miljö- och folkhälsomålen.

MILJÖBEDÖMNINGSFÖRORDNINGEN

I miljöbedömningsförordningen anges att BMP alltid ska antas när översiktsplanen anger förutsättningar för bland annat tätortsbebyggelse, industriområden, byggande av vägar och olika anläggningar för turism och friluftsliv. Det innebär att en översiktsplan i princip alltid kan antas medföra BMP.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Miljöbedömning översiktsplan - ett processverktyg, på www.boverket.se
- Strategisk miljöbedömning – miljöbedömning för planer och program, på www.naturvardsverket.se

Process för översiktsplanering

Samhällsutvecklingen och nya kunskaper ger successivt nya förutsättningar för kommunens planering. Översiktsplanen behöver därför ingå i en kontinuerlig process där mål och strategier fortlöpande ses över. För att fungera som ett verktyg för politiken måste översiktsplanen vara aktuell, och därför ska kommunfullmäktige ta ställning till en så kallad planeringsstrategi under mandatperiodens två första år. Syftet med planeringsstrategin är att den ska bidra till en aktiv översiktsplanering som bedrivs kontinuerligt och därmed ger möjlighet för kommunen att fånga upp eventuella förändrade förutsättningar.

I planeringsstrategin ska kommunen beskriva nya eller förändrade planeringsförutsättningar utifrån sin egen samhällskontext, samt visa på hur dessa påverkar ställningstagandena i översiktsplanen när det gäller hur mark- och vattenområden ska användas eller hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. Det centrala i planeringsstrategin är kommunens ställningstagande till den fortsatta översiktsplaneringen. Förutom beskrivningen av ändrade planeringsförutsättningar ska kommunen alltså redogöra för hur översiktsplaneringen ska fortsätta framgent. Avgörande vid kommunens bedömning av om planen behöver ändras är bland annat den nytta planen kan ha som underlag för olika beslut. Genom planeringsstrategin kan kommunfullmäktige besluta att gällande plan är aktuell i sin helhet, eller att en ny översiktsplan ska tas fram. Kommunfullmäktige kan även besluta att gällande plan är aktuell i vissa delar och att revidering behövs för att översiktsplanen i sin helhet ska vara aktuell.

Boverket beskriver att processen för att genomföra och följa upp översiktsplanen kan delas in i fyra delar:

- *Välja åtgärder och budgetera.* Åtgärder delas in i vad som ska genomföras i ett kort perspektiv och vad som ska genomföras i ett längre perspektiv. De olika åtgärderna budgeteras och integreras i den kommunala organisationen.
- *Genomföra och använda.* I sin verksamhetsplanering avsätter kommunen medel och resurser för i vilken ordning åtgärderna ska genomföras. Det kan handla om att fortsätta översiktsplanera genom att ta fram en ändring av planen eller ett nytt planeringsunderlag, till exempel grönstrukturplan och trafikanalys. Detaljplanering, ta fram områdesbestämmelser eller förvärva mark är andra exempel på åtgärder som kan ingå i genomförandet av översiktsplanen.
- *Följa upp och utvärdera.* De effekter som översiktsplanen leder till bör följas upp och utvärderas inför aktualitetsprövning. Kommunen kan också välja att göra uppföljning oftare. Kommunen gör en bedömning om översiktsplanen är till stöd för olika beslut eller om planen ska ändras.
- *Planeringsstrategi.* Kommunfullmäktige ska ta ställning till ändrade planeringsförutsättningar i en planeringsstrategi i början av varje mandatperiod.

För mer information om översiktsplaneprocessens olika skeden, samt om fördjupad översiktsplan (FÖP) och tematiskt tillägg till översiktsplan (TÖP), se PBL kunskapsbanken på Boverkets hemsida: www.boverket.se

DEL 2:

Nationella och regionala mål, planer och strategier

Nationella

Både på nationell och internationell nivå finns övergripande mål och strategier för ett hållbart samhällsbyggande. Utgångspunkten är att vi människor inte får leva i dag på ett sätt som äventyrar kommande generationers möjlighet att leva ett bra liv.

Översiktsplanen ska ange hur kommunen i den fysiska planeringen avser att ta hänsyn till och samordna översiktsplanen med relevanta nationella mål, planer och program av betydelse för en hållbar utveckling. Det är kommunen som avgör vilka mål som är prioriterade att ta upp i sin översiktsplanering.

På PBL kunskapsbanken har Boverket listat alla nationella mål som är relevanta för den fysiska planeringen. De är uppdelade i sex olika kategorier:

- internationella mål och initiativ
- demografi och sociala värden
- bebyggelse
- ekonomi och resursanvändning
- miljö, natur och klimat
- infrastruktur.

Boverket har också på regeringens uppdrag format en vision för stadsutvecklingen ”*Vision Sverige* 2025”. Tolv Sverigebilder visar alternativa vägar för framtidens fysiska samhällsplanering och beskriver den riktningsändring som krävs för att vi ska nå ett hållbart samhälle år 2050. På PBL kunskapsbanken finns också en vägledning kring hållbar utveckling i översiktsplaneringen, bland annat med koppling till nationella mål, planer och program.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Nationella mål relevanta för den fysiska planeringen, www.boverket.se
- Vision för Sverige 2025, www.boverket.se
- Förhållningssätt till hållbar utveckling, www.boverket.se

Agenda 2030

Agenda 2030 inkluderar 17 globala mål och 169 delmål för hållbar utveckling. Målen ska ses som universella, integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. Synergierna och den integrerade karaktären på de globala målen är av avgörande betydelse för att säkerställa att syftet med Agenda 2030 förverkligas.

Fokusområdet hållbara samhällen

Regeringen beslutade 2018 om en handlingsplan som beskriver ett antal centrala åtgärder för hållbar utveckling inom ramen för Agenda 2030. I handlingsplanen identifieras ett antal fokusområden och åtgärder. Hållbara samhällen utgör ett av dem. Åtaganden inom detta fokusområde inkluderar bland annat att arbeta för goda livsmiljöer, det vill säga väl fungerande och robusta städer som utformas för alla. Det innebär att den fysiska miljöns utformning kan bidra till att minska segregationen, öka den sociala sammanhållningen och ge förutsättningar för att nå nationella klimat- och miljömål.

Involvera flera parter i planeringen

Statskontoret framhåller i sin rapport 2020:15 att de kommuner, regioner och myndigheter som genomfört mer genomgripande förändringar till följd av Agenda 2030 har arbetat strukturerat med dialog och involverat exempelvis medborgare, företag och andra organisationer i arbetet. Tillsammans har de exempelvis formulerat strategier för olika frågor genom dialog med olika målgrupper.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Agenda 2030 för hållbar utveckling, www.regeringen.se

Mål för boende och samhällsplanering

Det övergripande målet för samhällsplanering, bostadsmarknad, byggande och lantmäteriverksamhet är att ge alla människor i alla delar av landet en från social synpunkt god livsmiljö där en långsiktigt god hushållning med naturresurser och energi främjas samt där bostadsbyggande och ekonomisk utveckling underlättas. Målet är också långsiktigt väl fungerande bostadsmarknader där konsumenternas efterfrågan möter ett utbud av bostäder som svarar mot behoven.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Mål för boende och samhällsplanering, www.regeringen.se

Nationella transportpolitiska mål

Transportpolitikens övergripande mål är att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet.

Funktionsmål

Funktionsmålet innebär att transportsystemets utformning, funktion och användning ska medverka till att ge alla en grundläggande tillgänglighet

med god kvalitet och användbarhet samt bidra till utvecklingskraft i hela landet.

Transportsystemet ska vara jämställt, det vill säga likvärdigt svara mot kvinnors respektive mäns transportbehov.

Hänsynsmål

Hänsynsmålet innebär att transportsystemets utformning, funktion och användning ska anpassas till att ingen ska dödas eller skadas allvarligt, bidra till att det övergripande generationsmålet för miljö- och miljökvalitetsmålen nås samt bidra till ökad hälsa.

Etappmål:

- Växthusgasutsläppen från inrikes transporter – utom inrikes luftfart som ingår i EU:s utsläppshandelssystem – ska minska med minst 70 procent senast 2030 jämfört med 2010.
- Antalet omkomna till följd av trafikolyckor inom vägtrafiken, sjöfarten respektive luftfarten ska halveras till år 2030. Antalet omkomna inom bantrafiken ska halveras till år 2030. Antalet allvarligt skadade inom respektive trafikslag ska till år 2030 minska med minst 25 procent.

TÄNK PÅ

- I förarbetena till de transportpoliska målen (Prop. 2008/09:93 - Mål för framtidens resor och transporter) står: ”Regeringens ambition är att de transportpolitiska målen bör kunna vara en utgångspunkt för regionala och lokala målformuleringar och uppmuntra till transportpolitiskt engagemang bland olika aktörer till exempel i kommuner och regioner samt i näringslivet.”
- I Trafikverkets skrift *Transportsystemet i samhällsplaneringen - Trafikverkets underlag för tillämpning av 3–5 kap. miljöbalken och av plan- och bygglagen*” (*Publikationsnummer*: 2020:078) finns tips vad kommunen kan behöva tänka på i den strategiska planeringen. Vägledningen kan utgöra ett stöd för att samhällsplaneringen ska bli transporteffektiv.
- I utpekande av stadsutvecklings- och bebyggelseområden i översiktsplaner i vattennära områden, som kan resultera i reducerad kajkapacitet i länet, bör konsekvenser för sjöfartens behov ses över.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Proposition 2008/09:93 - Mål för framtidens resor och transporter, www.regeringen.se
- Samhällsplanering, www.trafikverket.se

- Rapport: Transportsystemet i samhällsplaneringen, www.trafikverket.se
- Effektiva, kapacitetsstarka och hållbara godstransporter – en nationell godstransportstrategi, www.trafikverket.se

Nationella miljömål

Miljömålssystemet består av ett generationsmål, 16 miljökvalitetsmål samt ett antal etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen, hållbar stadsutveckling, luftföroreningar och klimat. Sveriges miljömål är det nationella genomförandet av den miljömässiga dimensionen av de globala hållbarhetsmålen, Agenda 2030.

Länsstyrelsen har en samordnande roll i det regionala arbetet med miljömålen. Inom ramen för den uppgiften har Länsstyrelsen tagit fram ett åtgärdsprogram för miljömålen i Stockholms län för perioden 2024–2030. I programmet beskrivs fyra åtgärdsområden – resilienta landskap, transporteffektivt samhälle, energieffektivisering och resurseffektiv giftfri cirkulär ekonomi – som Länsstyrelsen ser som särskilt angelägna att kraftsamla inom för att förbättra länets miljötillstånd och möjligheterna att nå miljömålen och de globala hållbarhetsmålen.

Översiktsplaneringen är ett viktigt verktyg i detta arbete. Planeringen kan bidra till åtgärdsprogrammets åtgärdsområden och miljömålen genom att exempelvis förbättra förutsättningarna för cirkulärt byggande, minska transporternas klimat- och miljöpåverkan samt verka för en hållbar användning av mark och vatten.

Uppföljning av miljömålen

Den regionala miljömålsuppföljningen ger den bästa samlade bilden av miljötillståndet i Stockholms län. Länsstyrelsen gör varje år en uppföljning av generationsmålet och alla miljökvalitetsmål förutom Levande skogar som följs upp av Skogsstyrelsen. Uppföljningen baseras på miljöövervakning, indikatorer och Länsstyrelsens och Skogsstyrelsens samlade kunskap och erfarenhet. Den utgör en årlig analys av länets miljöutmaningar.

Vart fjärde år görs även en fördjupad utvärdering. Den senaste fördjupade utvärderingen gjordes 2023. Den fördjupade utvärderingen innehåller övergripande slutsatser om tillståndet i miljön och en översiktlig redovisning av utvecklingen för miljömålen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Länsstyrelsens åtgärdsprogram för miljömålen i Stockholms län 2024–2030, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Når vi miljömålen?, www.lansstyrelsen.se/stockholm

- Fördjupad utvärdering av Sveriges miljömål 2023, www.naturvardsverket.se

Nationellt mål för arkitektur-, form- och designpolitiken; gestaltad livsmiljö

Politik för gestaltad livsmiljö

2018 infördes ett nytt mål för arkitektur-, form- och designpolitiken. I samband med detta fick Boverket, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes) nya uppdrag för att stärka arbetet med dessa frågor. Bland annat fick Boverket i uppdrag att samordna statliga myndigheters insatser för ökad arkitektonisk kvalitet i samhällsbyggandet och en riksarkitekt tillsattes med uppdrag att leda och samordna arbetet inom arkitekturområdet på nationell nivå. Riksarkitekten ska också vara ett stöd till kommunerna i frågor om gestaltning och hållbarhet i planeringsarbetet.

Målet formuleras:

> ”*Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.*”

Det ska uppnås genom att:

- Hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids.
- Det offentliga agerar förebildligt.
- Estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas till vara och utvecklas.
- Miljöer gestaltas för att vara tillgängliga för alla, och samarbete och samverkan utvecklas, inom landet och internationellt.

Målet är styrande för statens initiativ när det gäller arbetet med gestaltade livsmiljöer, arkitektur, form och design. Målet är vägledande för kommuner och regioner.

Gestaltad livsmiljö och God bebyggd miljö

Målet för Gestaltad livsmiljö kompletterar andra nationella mål som berör den gestaltade livsmiljön däribland Agenda 2030 och miljömålen, bland annat miljökvalitetsmålet ”God bebyggd miljö”. I *Länsstyrelsens åtgärdsprogram för miljömålen i Stockholms län för perioden 2024–2030* har två åtgärdsområden, Transporteffektivt samhälle samt Resurseffektiv giftfri cirkulär ekonomi, direkt koppling till Gestaltad livsmiljö.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Politik för gestaltad livsmiljö, www.regeringen.se
- Om gestaltad livsmiljö, www.boverket.se
- Gestaltad livsmiljö, www.raa.se
- Strategi för Levande städer – politik för en hållbar stadsutveckling, www.regeringen.se

Nationella kulturmiljömål

Sedan 2014 gäller nya nationella kulturmiljömål. Regering och riksdag har uttalat att dessa även ska kunna vara vägledande för kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå.

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om kulturpolitik, www.raa.se

Nationella mål för folkhälsa

Hälsa handlar om det fysiska, psykiska och sociala välbefinnandet. Folkhälsa är, till skillnad från individens hälsa, ett begrepp för hela befolkningens samlade hälsa. Det tar hänsyn till både nivå och fördelning av hälsan. I proposition 2017/18:249 ”God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik”, konstaterar regeringen att hälsoläget i Sverige i huvudsak är gott men att det finns påtagliga skillnader i hälsa mellan olika grupper i samhället som bör uppmärksammas. Arbete med folkhälsa bör förbättra villkoren för de grupper som är socialt och ekonomiskt mest utsatta och som därmed löper störst risk att drabbas av ohälsa och för tidig död. Det övergripande nationella målet för folkhälsopolitiken är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Samhällsplaneringens möjligheter är stora när det gäller att påverka människors livsmiljö och därmed också folkhälsan. De mest relevanta målområdena i den nationella folkhälsopolitiken utifrån planeringsperspektiv är 5) Boende och närmiljö, och 7) Kontroll,

inflytande och delaktighet. Läs mer om folkhälsa och målområdena i del 4: Övriga allmänna intressen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Nationellt folkhälsomål och målområden, www.folkhalsomyndigheten.se
- God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik, www.regeringen.se

Nationella mål för friluftslivet

Friluftslivet ger oss hälsa, naturförståelse och regional utveckling. Det är utgångspunkten för de tio mål för friluftslivspolitiken som regeringen beslutade om i december 2012.

- Tillgänglig natur för alla
- Starkt engagemang och samverkan för friluftslivet
- Allemansrätten
- Tillgång till natur för friluftsliv
- Attraktiv tätortsnära natur
- Hållbar regional tillväxt och landsbygdsutveckling
- Skyddade områden som resurs för friluftslivet
- Ett rikt friluftsliv i skolan
- God kunskap om friluftslivet
- Friluftsliv för god folkhälsa
- Myndigheter samverkar

2023 följdes målen upp för tredje gången. Uppföljningen visar att förutsättningarna för friluftsliv har försämrats. Målet Tillgänglig natur för alla och Attraktiv tätortsnära natur bedöms ha negativ utveckling. Målet Tillgång till natur för friluftsliv bedöms ha en neutral utveckling. Uppföljningen ger också målövergripande åtgärdsförslag.

Kommunerna har en nyckelroll i att skapa förutsättningar för ett väl fungerande friluftsliv. Att planera friluftslivet långsiktigt är av stor vikt för ett bra friluftsliv för befolkningen. Naturvårdsverket har tagit fram vägledning för kommunal friluftsplanering samt uppdaterat vägledningen för kartläggning av naturområden.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Sveriges friluftslivsmål, www.naturvardsverket.se
- Kartlägga områden för friluftsliv, www.naturvardsverket.se
- Kommunal friluftslivsplanering, www.naturvardsverket.se

Europeiska landskapskonventionen

Den europeiska landskapskonventionen syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av europeiska landskap. Landskapskonventionen understryker att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar. Landskapskonventionen utgår från landskapet som helhet och betonar en bred, sektorsöverskridande tolkning av landskapsbegreppet. Landskapskonventionen innebär att Sverige ska tillämpa ett landskapsperspektiv i sin politik för regional utveckling, stadsplanering, kultur- och naturmiljövård, jordbruk, skogsbruk samt alla andra områden som kan ha inverkan på landskap.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Europeiska landskapskonventionen, www.boverket.se

Nationella mål för regional utveckling

Målet för den regionala utvecklingspolitiken är utvecklingskraft med stärkt lokal och regional konkurrenskraft för en hållbar utveckling i alla delar av landet.

För att uppnå målet, möta samhällsutmaningarna, ta till vara möjligheterna och hitta lösningar identifierar regeringen fyra strategiska områden som ska ligga till grund för genomförandet av den regionala utvecklingspolitiken 2021–2030:

- Likvärdiga möjligheter till boende, arbete och välfärd i hela landet (här lyfts specifikt behovet av en *God samhällsplanering*. Strategin pekar på vikten av det territoriella och fysiska perspektivet i samhällsplaneringen för att synliggöra olika behov och utvecklingsalternativ i olika geografiska områden).
- Kompetensförsörjning och kompetensutveckling i hela landet.
- Innovation och förnyelse samt entreprenörskap och företagande i hela landet.
- Tillgänglighet i hela landet genom digital kommunikation och transportsystem.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Guider och verktyg, www.tillvaxtverket.sel
- Regionerna utvecklar Sverige, www.tillvaxtverket.se
- Regeringsuppdrag (länsstyrelsen, Boverket och Trafikverket) avseende att stödja en regional strategisk planering, www.tillvaxtverket.se

- Nationell strategi för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030, www.regeringen.se

Nationella mål för jämställdhetspolitiken

Målet Jämställdhetspolitikens övergripande mål bryts ned i sex delmål som anger fokus och inriktning för jämställdhetspolitiken:

- *En jämn fördelning av makt och inflytande*: kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattande.
- *Ekonomisk jämställdhet*: kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- *Jämställd utbildning*: kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.
- *Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet*: kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.
- *Jämställd hälsa*: kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma förutsättning för en god hälsa och erbjudas vård och omsorg på lika villkor.
- *Mäns våld mot kvinnor ska upphöra*: kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

Nationella mål för funktionshinderspolitiken

Det nationella målet för funktionshinderspolitiken är att, med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. Målet ska bidra till ökad jämställdhet och att barnrättsperspektivet uppmärksammas. För att nå det nationella målet inriktas arbetet mot fyra områden:

- principen om universell utformning
- befintliga brister i tillgängligheten
- individuella stöd och lösningar för individens självständighet
- att förebygga och motverka diskriminering.

Utgångspunkten för principen om universell utformning är att människor är olika med olika behov och förutsättningar och utifrån denna kunskap formas varor, tjänster och samhällsplanering med mera. Genom att utgå från mångfalden i samhället kan vi skapa lösningar som fungerar för fler. När vi gör generella lösningar som är tillgängliga för fler minskar behoven att skapa individuella lösningar för personer med funktionsnedsättning och dyra anpassningar i efterhand. Universell

utformning handlar även om att fler tillgängliga och generella lösningar även ger samhällsvinster.

Arbetet med att åtgärda befintliga brister i tillgängligheten gäller allt som redan finns och som inte är tillgängligt. Mycket av det som finns i samhället är inte planerat eller utformat utifrån människors olika behov och därför har olika hinder skapats. Om vi tar bort dessa hinder kan fler människor få tillgång till och vara involverade i samhället.

Att arbeta med individuella stöd och lösningar handlar om att ge individanpassat stöd till personer med funktionsnedsättning för att de ska kunna vara delaktiga i samhället. Det ska utgå från individens behov, vilja och önskemål.

Att arbeta med att förebygga och motverka diskriminering handlar både om att förhindra att diskriminering sker och att agera när det händer. Det finns olika former av diskriminering. En av dessa är bristande tillgänglighet. Det innebär att en person med funktionsnedsättning missgynnas i en jämförbar situation med en person utan funktionsnedsättning.

Mål för energipolitiken

Det övergripande målet för energipolitiken är att förena de tre grundpelarna om försörjningstrygghet, konkurrenskraft och ekologisk hållbarhet och på så sätt skapa villkor för en effektiv och hållbar energianvändning och en kostnadseffektiv svensk energiförsörjning med låg negativ påverkan på hälsa, miljö och klimat samt underlätta omställningen till ett ekologiskt hållbart samhälle. De gällande energipolitiska målen är:

- 100 procent fossilfri elproduktion år 2040.
- Planeringsmål, som innebär att ”*elsystemet ska ge förutsättningar för att leverera den el som behövs för en ökad elektrifiering och att möjliggöra den gröna omställningen*”. Regeringens bedömning är att Sverige bör planera för att möta ett elbehov om minst 300 TWh år 2045.
- Leveranssäkerhetsmål, som innebär att ”*elsystemet ska ha förmågan att leverera el där efterfrågan finns, i rätt tid och i tillräcklig mängd, i den utsträckning det är samhällsekonomiskt effektivt*”.

Regeringen har aviserat att målet kring energieffektivisering ska ses över (Sverige ska år 2030 ha 50 procent effektivare energianvändning jämfört med 2005). Målet uttrycks i termer av tillförd energi i relation till bruttonationalprodukten (BNP).

Energiplanering är centralt för att nå målen och enligt lag ska alla kommuner ha en aktuell plan för tillförsel, distribution och användning av energi. Energimyndigheten har presenterat en vägledning för den kommunala energiplaneringen som särskilt lyfter upp den växelverkan som behöver ske mellan översiktsplanering och energiplanering.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Energipolitikens långsiktiga inriktning proposition 2023/24:105, www.regeringen.se
- Vägledning för kommunal energiplanering, www.energimyndigheten.se

Mål för civilt försvar

Sveriges totalförsvar består av civilt och militärt försvar. Det civila försvaret omfattar hela samhället och alla de funktioner som måste fungera, också vid höjd beredskap och krig. Verksamheten inom civilt försvar bedrivs av många olika aktörer: statliga myndigheter, kommuner, regioner, näringsliv, enskilda och frivilligorganisationer. Civilt försvar är samhällets motståndskraft, som i fred består av planering och förberedelser. Målet för det civila försvaret ska vara att ha förmåga att:

- Värna civilbefolkningen
- Säkerställa de viktigaste samhällsfunktionerna
- Upprätthålla en nödvändig försörjning
- Bidra till det militära försvarets förmåga vid väpnat angrepp eller krig i vår omvärld
- Upprätthålla samhällets motståndskraft mot externa påtryckningar och bidra till att stärka försvarsviljan
- Bidra till att stärka samhällets förmåga att förebygga och hantera svåra påfrestningar på samhället i fred
- Med tillgängliga resurser bidra till förmågan att delta i internationella fredsfrämjande och humanitära insatser.

För att minska och lindra väpnade konflikters konsekvenser för det civila samhället är det centralt att den del av folkrätten som kallas den humanitära rätten, eller krigets lagar, följs. Därmed blir det viktigt att vid planläggning av olika slag se till att ta med det folkrättsliga perspektivet.

Följande nationella mål är särskilt relevant för samhällsplanering, totalförsvaret och samhällets förmåga att möta olika typer av kriser och hot:

- Nationellt mål för totalförsvaret
- Regeringens mål för krisberedskap
- Nationell säkerhetsstrategi

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Civilt försvar, www.regeringen.se
- Regeringens mål för krisberedskap, www.regeringen.se
- Regeringens nationella säkerhetsstrategi, www.regeringen.se

Barnkonventionen

Sedan den 1 januari 2020 är barnkonventionen lag i Sverige. Det ökar behovet av fokus på arbetet med barns rättigheter i fysisk planering och stadsutveckling. Barn och unga under 18 år utgör en femtedel av Sveriges befolkning. De är beroende av vuxnas engagemang och arbete för att deras livsvillkor ska bli så bra som möjligt. Hur vi planerar, utformar och förvaltar den byggda miljön har stor betydelse för barns liv och hälsa.

Alla artiklar i barnkonventionen ska tillämpas och de ska läsas som en helhet, men vissa av artiklarna är särskilt relevanta i samhällsbyggnadsprocessen. En av barnkonventionens fyra grundprinciper är att barnets bästa ska komma i främsta rummet i alla beslut som rör barn (Artikel 3). Detta gäller även den fysiska miljön och beslut om gestaltning av barns livsmiljöer. En annan grundprincip är barns rätt att uttrycka sina åsikter och, med hänsyn till barnets ålder och mognad, få dem beaktade i alla frågor som berör dem (Artikel 12). Barn och unga har stor kunskap om miljöerna där de brukar vistas och vet vad det är som gör att dessa miljöer fungerar. Det finns olika sätt att låta barn och unga komma till tals gällande utformningen av de miljöer där de brukar vistas. En möjlighet är att tillsammans besöka en byggnad eller utomhusmiljö, och stanna vid de platser som barnen tycker är viktiga.

Självfallet är även artikeln om barns lika värde (Artikel 2) och barns rätt till liv och utveckling (Artikel 6) grundläggande och behöver tas i beaktande. En mycket viktig princip för utformningen av förskole- och skolmiljöer är rätten för barn med funktionsnedsättning att aktivt kunna delta i samhället och kunna leva ett fullvärdigt liv (Artikel 23). Barnkonventionen slår också fast barnens rätt till lek, vila, fritid samt att kunna delta i det kulturella och konstnärliga livet (Artikel 31). I detta avseende har förskola och skola en viktig roll att skapa miljöer för lek, idrott, spel och drama både under skoldagen och i anslutning till den.

Det finns olika metoder för att integrera barns rättigheter i den fysiska planeringen, exempelvis genom riktlinjer eller genom att systematiskt göra barnkonsekvensanalyser (BKA). Varken barnkonventionen eller plan- och bygglagen föreskriver att någon specifik metod ska användas, men en BKA kan visa vilka konsekvenserna av en förändring i den fysiska miljön blir för barn samt värdera konsekvenserna. En BKA innebär att ”tänka efter före” – man beskriver befintliga förhållanden utifrån både ett

barnperspektiv, de vuxnas kunskaper om och erfarenheter av barns behov, och utifrån barnens perspektiv, de barn som kommer att beröras av en förändring i sin utemiljö, hur de använder, beskriver och värderar sin utemiljö.

I demokratiska processer, som stadsplanering och byggande utgör, är barns och ungas perspektiv viktiga. Barn har oftast begränsade möjligheter att påverka den fysiska planeringen, men de är experter på sin egen närmiljö och med rätt vuxenstöd kan de på olika sätt förmedla sina erfarenheter, behov, idéer och perspektiv och har därmed viktig kunskap att tillföra. Detta kan göras på olika sätt, till exempel genom medborgardialoger, ungdomspaneler, referensgrupper, enkätundersökningar eller djupintervjuer. Hänsyn behöver alltid tas till barnens ålder, mognad och funktionsförmåga i valet av metod.

Slutligen är det viktigt att barn och unga förstår varför de involveras i planeringen, annars kan förhoppningar väckas hos dem att möjligheten till inflytande är större än vad den fysiska planeringen medger. Barn och unga som på olika sätt har bidragit med åsikter behöver också få återkoppling efteråt om hur processen har gått till och vad slutresultatet blev.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Metodstöd prövning av barnets bästa, www.barnombudsmannen.se

Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter

Målet för politiken för mänskliga rättigheter som riksdagen antagit är att säkerställa full respekt för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Regeringen har tagit fram en strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter. Strategins innebörd är att efterlevnaden av Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter inte kan tas för given, vare sig på kort eller lång sikt. I stället måste även i fortsättningen steg tas mot en sammanhållen struktur för att främja och skydda de mänskliga rättigheterna på en övergripande nivå. En sådan struktur bör bestå av:

- Ett starkt rättsligt och institutionellt skydd av de mänskliga rättigheterna.
- Ett samordnat och systematiskt arbete med mänskliga rättigheter inom offentlig verksamhet.
- Ett starkt stöd för arbete med mänskliga rättigheter inom det civila samhället och inom näringslivet.

Klimatpolitiska ramverket

Klimatpolitiken styrs av det klimatpolitiska ramverket som beslutades av riksdagen 2017. Det består av tre delar: mål för klimatpolitiken, en klimatlag som lagfäster att regeringens politik ska utgå från de långsiktiga, tidsatta utsläppsmål som riksdagen har fastställt samt ett klimatpolitiskt råd som utvärderar regeringens samlade politik.

Ett långsiktigt utsläppsmål

Senast år 2045 ska Sverige inte ha några nettoutsläpp av växthusgaser till atmosfären, för att därefter uppnå negativa utsläpp. För att nå nettonollutsläpp får kompletterande åtgärder tillgodoräknas. Utsläppen från verksamheter inom svenskt territorium ska vara minst 85 procent lägre än utsläppen år 1990.

- Etappmål till 2030 och 2040: Växthusgasutsläppen i Sverige i ESR-sektorn bör senast år 2030 vara minst 63 procent lägre än utsläppen år 1990. Högst 8 procentenheter av utsläppsminskningarna får ske genom kompletterande åtgärder. Växthusgasutsläppen i Sverige i ESR-sektorn bör senast år 2040 vara minst 75 procent lägre än utsläppen år 1990. Högst 2 procentenheter av utsläppsminskningarna får ske genom kompletterande åtgärder.
- Etappmål för transportsektorn till 2030: Växthusgasutsläppen från inrikes transporter (utom inrikes luftfart som ingår i EU:s system för handel med utsläppsrätter) ska minska med minst 70 procent senast år 2030 jämfört med år 2010.

Klimatlagen anger att regeringen ska presentera en klimathandlingsplan till riksdagen året efter val. I december 2023 beslutade regeringen om en ny klimatpolitisk handlingsplan och den innehåller ett 70-tal konkreta förslag som antingen genomförs eller påbörjas under mandatperioden för utsläppsminskningar inom samtliga sektorer.

Cirkulär ekonomi

Regeringen konstaterar att kravet på klimatdeklaration vid uppförande av byggnader är ett viktigt informationsverktyg för att samla branschen för minskad klimatpåverkan ur ett värdekedjeperspektiv. Bedömningen är att klimatdeklarationer av byggnader bör utvidgas för att uppfylla de krav som kan komma att följa av EU:s regelverk och för att omfatta fler byggnadsdelar och processer.

Trots ökad användning av trä innehåller byggmaterialen i byggsektorn också stora mängder fossil råvara och material som under sin produktion skapar stora utsläpp av växthusgaser. Det finns stor potential att minska användningen av dessa material till förmån för material som i stället binder in kol som lagras i huset under husets hela livslängd. Regeringen

anser att det bör analyseras om nationella åtgärder bör införas som ett komplement till den finansiering som kan bli resultatet av EU:s certifieringsramverk i syfte att främja byggande i trä. Analysen bör inkludera en bedömning om huruvida obligatoriska deklarationer av kolupptag vid uppförande av byggnader kan vara en effektiv åtgärd, samt vilka hinder som kan finnas för byggande med trä och biobaserade material.

Av handlingsplanen framgår även att byggnadsbeståndet bör användas mer effektivt för att möjliggöra tillkomst av fler bostäder och lokaler utöver nybyggnation, och därmed indirekt minska klimatpåverkan. Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 föreslagit en temporär stimulans till kommuner som antar detaljplaner som möjliggör omvandling av lokaler till bostäder. Förslaget har genomförts genom förordning 2023:903 om stöd till kommuner för detaljplaner som möjliggör småhusbebyggelse och omvandlingar från lokaler till bostäder.

Regeringen pekar även på behovet att främja en effektiv användning av schaktmassor då jord- och bergmassor som uppstår vid infrastruktur- och byggprojekt utgör en resurs som bör nyttjas på ett hållbart, ändamålsenligt och transporteffektivt sätt.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Regeringens klimathandlingsplan – hela vägen till nettonoll, www.regeringen.se
- Cirkulär ekonomi - strategi för omställningen i Sverige, www.regeringen.se
- Stöd till kommuner för ökat småhusbyggande och omvandlingsåtgärder, www.boverket.se

Hemlöshetsstrategi

Den nationella hemlöshetsstrategin som beslutades 2022 syftar till att minska antalet personer som befinner sig i hemlöshet och förebygga att människor hamnar i situationer av hemlöshet. I strategin anges fyra mål för att motverka hemlöshet:

- Mål 1. Hemlöshet ska förebyggas
- Mål 2. Ingen ska bo eller leva på gatan
- Mål 3. Bostad först bör införas nationellt
- Mål 4. Det sociala perspektivet i samhällsplaneringen ska stärkas.

Länsstyrelsens arbete

Inom ramen för den nationella hemlöshetsstrategin 2022–2026 har länsstyrelserna ett uppdrag att stödja kommunerna i deras vräknings- och hemlöshetsförebyggande arbete. På länsstyrelsens hemsida under

avsnittet ”*Bostadsförsörjning*” finns stödmaterial och rapporter samlade för att underlätta arbetet för kommuner.

Hemlöshet och osäkra boendeförhållanden

Tillgång till en bostad är en mänsklig rättighet och en förutsättning för ett gott liv. Trots detta finns det personer i nästan alla kommuner som lever i en situation av hemlöshet.

Hemlöshet förknippas ofta med någon som inte har tak över huvudet, men är en situation som kan se ut på olika sätt. Det är inte ett statiskt läge att befinna sig i hemlöshet och personer som lever i en situation av hemlöshet är en heterogen grupp. Dessa personer har gemensamt att de helt saknat en bostad eller lever under mer eller mindre osäkra boendeförhållanden. Hemlöshet och osäkra boendeförhållanden skapar otrygghet, sociala problem och ohälsa för grupper och individer. Särskilt allvarligt är det när barn och unga befinner sig i hemlöshet.

Hemlöshet beror både på individuella och strukturella orsaker. Individuella faktorer kan vara försörjningsproblem, beroende och missbruk, skulder, våld i nära relation eller psykisk och fysisk ohälsa. De strukturella faktorerna handlar om hur bostadsmarknaden fungerar genom utbud, boendekostnader och krav på bostadssökande för att kunna hyra eller köpa en bostad. Det påverkar hushåll med låga inkomster mest och det är framför allt personer som har låga inkomster som befinner sig i hemlöshet eller riskerar hamna i en sådan situation.

Ibland delas hemlösheten upp utifrån vad som orsakat den och det görs skillnad mellan social och strukturell hemlöshet. Social hemlöshet betyder att det finns en bakomliggande problematik som beroende eller psykisk ohälsa. Strukturell hemlöshet innebär att hushåll, utan social problematik, inte kan ta sig in på bostadsmarknaden på grund av exempelvis låga inkomster eller bristande förankring och kontakter.

Socialstyrelsens senaste nationella kartläggning visar att fler än 27 000 vuxna personer befann sig i en situation av hemlöshet 2023. Över 9 400 barn hade minst en förälder i en hemlöshetssituation och fler än 1 800 barn vistades helt eller delvis tillsammans med en förälder på akuta eller tillfälliga boenden vid mätningen.

Socialstyrelsen definierar hemlöshet utifrån fyra olika boendesituationer:

- Situation 1 – Akut hemlöshet
- Situation 2 – Institutionsvistelse och boende med stöd, ska lämna inom 3 mån utan bostad
- Situation 3 – Långsiktiga boendelösningar via socialtjänsten
- Situation 4 – Eget ordnat kortsiktigt boende.

Antalet personer i situation 1, 2 och 4 har minskat och antalet personer i situation 3 har ökat nationellt jämfört med kartläggningen 2017. Hemlösheten är mest utbredd i Sveriges största städer och kommuner.

Därutöver finns personer och hushåll som inte finns med i Socialstyrelsens kartläggning och antalet personer i själva kartläggningen betraktar Socialstyrelsen som ett minimum då den inte fångar alla. Exempelvis synliggörs inte de personer som socialtjänsten inte hade kännedom om den aktuella perioden för mätningen. Det kan handla om personer som hamnat i denna situation vid annat tillfälle under året eller som av olika anledningar inte sökt hjälp hos socialtjänsten. Personer utan uppehållsrätt eller uppehållstillstånd i Sverige finns inte heller med i kartläggningen.

Socialtjänstens yttersta ansvar

Kommunen har det yttersta ansvaret för att personer som bor i kommunen får den hjälp och stöd de behöver samt ansvar att ordna bostad för vissa grupper. I första hand har varje person en skyldighet att försörja sig själv och sin familj utifrån förmåga. Den som inte själv kan tillgodose sina behov, eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt, kan ha rätt till bistånd av socialnämnden. Genom biståndet ska det vara möjligt att nå en skälig levnadsnivå och stödet ska stärka möjligheter att leva ett självständigt liv.

Socialtjänstens möjliga insatser för att motverka hemlöshet går från förebyggande och uppsökande arbete samt information, råd och stöd för att söka bostad till vräkningsförebyggande arbete och boendeinsatser eller annat riktat stöd till individer. Socialtjänstens strategiska arbete mot hemlöshet kan innehålla kartläggningar av hemlösheten inom kommunen och att aktivt vara med i samhällsplaneringen samt samverkan med civilsamhället.

Långsiktiga lösningar behövs för personer i strukturell hemlöshet

En växande grupp i hemlöshet är individer och hushåll, utan social problematik, som inte har råd och möjlighet att få tillgång till bostad på den ordinarie bostadsmarknaden. I vissa kommuner påverkas det stöd socialtjänsten ger utifrån om hemlösheten kategoriseras som social eller strukturell. Personer och hushåll i en situation av strukturell hemlöshet riskerar att falla mellan stolarna. Särskilt i kommuner som ger akuta och kortvariga boendeinsatser och samtidigt inte fångar in behovet av mer långsiktiga och permanenta boendelösningar i arbetet med bostadsförsörjning och samhällsplanering.

Kommunernas verktyg för att motverka och förebygga hemlöshet

Det finns flera kommunala verktyg som kan användas i arbetet för att motverka och förebygga hemlöshet samt lokalt påverka möjligheterna för alla människor att kunna få och behålla en bostad. För den som vill

fördjupa sig finns ytterligare information i Socialstyrelsens kunskapsguide, och i Boverkets webbhandbok finns information för den som ska ta fram riktlinjer för bostadsförsörjning.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Nationell hemlöshetsstrategi ska motverka hemlöshet, www.regeringen.se
- Bostadsförsörjning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Hemlöshet - Socialstyrelsens kunskapsguide, www.kunskapsguiden.se
- Socialtjänstlag (2001:453), www.riksdagen.se
- Kartläggning av hemlösheten 2023, www.socialstyrelsen.se
- Om kommunalt planmonopol, www.boverket.se
- Om strategisk markpolitik, www.boverket.se
- Om allmännyttiga bostadsföretag, www.boverket.se
- Om kommunal bostadsförmedling, www.boverket.se
- Om ekonomiskt stöd för enskilda, www.boverket.se
- Om sociala kontrakt - Boendelösningar för hemlösa, www.boverket.se
- Om hyresgarantier, www.boverket.se
- Bostad först, www.socialstyrelsen.se
- Vräkningsförebyggande arbete, www.kronofogden.se
- Budget- och skuldrådgivning – insatser vid hemlöshet, www.kunskapsguiden.se
- Främja alternativa sätt att bygga och bo, www.boverket.se
- Samverkan med ideella organisationer – kompletterande stöd för personer i hemlöshet – insatser vid hemlöshet, www.kunskapsguiden.se

Beredskapshänsyn

Samhällsplaneringens huvudsyfte är att tillgodose grundläggande behov i samhället. Med beredskapshänsyn i samhällsplaneringen (ofta benämnd BIS) avses en samhällsutveckling som i fred tillgodoser totalförsvars-, krisberedskaps- och olycksperspektivet. Att redan i fredstid bygga beredskap i samhället så att det tar höjd för kriser, och ytterst krig, genom att bland annat beakta den så kallade distinktionsprincipen inom folkrätten, är både billigare och enklare än att vänta till att någonting har hänt. Distinktionsprincipen innebär att stridande parter ska skilja mellan militära mål å ena sidan och civila personer och civila objekt å andra sidan, i syfte att begränsa mänskligt lidande och ekonomiska skador i form av förstörd civil infrastruktur.

Att totalförsvarshänsyn ska tas i samhällsplaneringen framgår i lagstiftningen, bland annat i plan- och bygglagen och miljöbalken. Den

situation som följde efter det kalla krigets slut innebar dock att detta arbete har varit begränsat under många år. Totalförsvaret befinner sig i en intensiv återuppbyggnadsfas med en skyndsam utveckling och stora osäkerheter som stundtals är svåra att navigera i. Förutsättningarna för att beakta totalförsvarets intressen är därför ännu inte helt tydliggjorda, utan hänger tätt samman med den pågående totalförsvarsutvecklingen. I takt med att platser, anläggningar och infrastruktur identifieras kommer dessa att behöva beaktas i den fysiska samhällsplaneringen. Eftersom totalförsvarsplaneringen behöver integreras och beaktas i samhällsplaneringen är relationen mellan beredskapsplanerare och samhällsplanerare viktig och behöver utvecklas, särskilt då verksamheterna ofta bygger på olika logik.

Behovet att säkra samhällets funktionalitet och försörjning är en stor och viktig del av den civila beredskapen. Det handlar om att identifiera samhällsviktiga verksamheter som är viktiga ur ett beredskapsperspektiv och bevaka att verksamheternas funktion bevaras och upprätthålls. Exempel på samhällsviktiga verksamheter är hamnar, drivmedelsdepåer, viktig industri, lagerbyggnader för försörjningsberedskap och kritisk infrastruktur. BIS-arbetet handlar om att beskriva verksamheternas vikt ur ett beredskapsperspektiv samt tydligt redogöra för betydelsen samt vilka förhållningssätt som bör råda vid exploatering i närheten av verksamheterna. Det handlar om att inte ”bygga bort” samhällsviktig verksamhet, eller bygga in sårbarheter. Till exempel att bygga bostäder så nära samhällsviktig verksamhet att verksamheten i ett senare skede riskerar att inte få fortsatt tillstånd, eftersom den bedrivs för nära bostadsbebyggelse.

Även frågor som rör skydd av civilbefolkningen är viktiga i den civila beredskapen. I samhällsplaneringen kan det handla om att säkerställa tillgång till skyddsrum eller ta hänsyn till människors möjligheter att utrymma byggnader och platser.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Totalförsvarets civila intressen i samhällsplanering, www.mcf.se

Risk- och sårbarhetsanalyser

Enligt lagen (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap ska kommunen analysera vilka extraordinära händelser som kan inträffa i kommunen och sammanställa resultatet i en risk- och sårbarhetsanalys (RSA). I analysen ska kommunen redovisa samhällsviktig verksamhet samt redogöra för de risker som har identifierats och analyserats, för såväl kommunens verksamhet som för det geografiska området. Analysen ska

också innehålla de behov av åtgärder som finns. Med beaktande av RSA ska kommunen också fastställa en plan för hur de skall hantera extraordinära händelser.

Länsstyrelsen har också i uppdrag att arbeta med RSA enligt förordning (2022:524) om statliga myndigheters beredskap. I detta arbete ska länsstyrelsen identifiera samhällsviktig verksamhet inom sitt ansvarsområde, analysera hot och risker som kan leda till svåra påfrestningar på samhället, bedriva ett systematiskt arbete för att kunna upprätthålla den egna samhällsviktiga verksamheten (kontinuitet) och verka för att andra aktörer inom ansvarsområdet också bedriver ett sådant arbete. Resultatet av analysarbetet ska minst vartannat år sammanställas och redovisas i en RSA.

Havsplan för Östersjön

Enligt havsplaneringsförordningen (2015:400), som utgår ifrån EU:s ramdirektiv för havsplanering (2014/89/EU), ska Sverige ha tre havsplaner, en för Bottniska viken, en för Östersjön och en för Västerhavet. Östersjön är det största av de tre planområdena och täcker storstadsregionerna Stockholm och Malmö och Gotland och Öland. Det omfattar administrativt sju länsstyrelser, 30 kommuner och gränsar till åtta grannländer.

Havsplanen beslutas av regeringen och utgör nationella ställningstaganden kring hur havsområdet ska användas. Att Sverige ska ha havsplaner framgår av 4 kap. 10 § miljöbalken (MB). Havsplanering är till för att havet ska användas hållbart och effektivt, nu och i framtiden, och vägleder myndigheter och kommuner vid planläggning och prövning av anspråk på användning av området. Regeringens beslut om havsplan innebär ställningstaganden om olika allmänna intressen inklusive riksintresseanspråk enligt 3 kap. MB.

Den 22 februari 2022 fattade regeringen beslut om Sveriges första havsplaner. I samband med detta fattade regeringen även beslut om ett nytt uppdrag för att möjliggöra energiutvinning till havs med ytterligare 90 terawattimmar utöver de områden som finns i de beslutade havsplanerna. Arbetet med att ta fram Sveriges havsplaner leds av Havs- och vattenmyndigheten (HaV). Förslaget till nya havsplaner var ute på granskning under sommaren 2024, och HaV förväntas lämna förslag till ändrade havsplaner till regeringen den 21 januari 2025. När havsplanerna är beslutade ska de ge vägledning till myndigheter och kommuner när de planlägger, ger tillstånd och förvaltar havet. I Stockholms län är det framför allt Nynäshamn, Haninge, Värmdö och Norrtälje som är berörda av havsplaneringen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Pågående arbete med ändrade havsplaner, www.havochvatten.se
- Beslutade havsplaner 2022, www.havochvatten.se

Regionala

Nationella mål omsätts i vissa fall i regionala mål, planer och program eller strategier. Det är ett sätt att underlätta tillämpningen av de nationella målen utifrån de förutsättningar som råder i vårt län. Länsstyrelsen anser att den regionala utvecklingsplanen för Stockholms län (RUFS), RUFS 2050, i stor utsträckning har omsatt de nationella mål som rör samhällsbyggandet till regional nivå genom vision, mål och strategier samt även mark- och vattenanvändning och bebyggelsestruktur men det finns ett antal andra regionala planer och strategier som också är av betydelse. Se länkar nedan för exempel. Regionala strategier och åtgärdsprogram för miljökvalitetsmålen finns under rubrik ”*Nationella miljömål*”.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Länsplan för regional transportinfrastruktur i Stockholms län, www.regionstockholm.se
- Klimatfärdplan 2050, www.regionstockholm.se
- Regional cykelplan för Stockholms län, www.regionstockholm.se
- Regional handlingsplan för grön infrastruktur Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Livsmedelsstrategi Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Klimat- och energistrategi för Stockholms län 2020–2045 (OBS en ny kommer under 2025), www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Regional vattenförsörjningsplan för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Ett robust samhälle - regional handlingsplan för klimatanpassning i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Ett jämställt Stockholms län - Länsstrategi för jämställdhetsintegrering 2024–2027, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Landsbygds- och skärgårdsstrategi för Stockholmsregionen, www.regionstockholm.se
- Godsstrategi för Stockholmsregionen, Region Stockholm, www.regionstockholm.se
- Framkomlighetsprogram, www.trafikverket.se

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen - RUFS

Den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUFS), RUFS 2050, antogs av Landstingsfullmäktige den 12 juni 2018. En regionplan ska enligt 7 kap. 2 § PBL vara vägledande för beslut om översiktsplaner, detaljplaner och områdesbestämmelser. Regionplanen ska ange grunddragen för användningen av mark- och vattenområden och riktlinjer för lokalisering av bebyggelse och byggnadsverk som har betydelse för länet. Den ger möjlighet för kommunerna att se sin planering i ett regionalt sammanhang. I en storstadsregion som Stockholm är det särskilt viktigt att regional hänsyn tas i den kommunala planeringen. Viktiga mellankommunala frågor som tas upp i RUFS 2050 är:

- bebyggelsestruktur
- transportinfrastruktur
- teknisk infrastruktur
- gods- och logistikstruktur
- grön- och blåstruktur
- landsbygdens och skärgårdens struktur
- säkerhet och beredskapsfrågor (till exempel farliga verksamheter och transportleder för farligt gods)
- klimatanpassningsfrågor (till exempel översvämningsområden)
- bostadsförsörjning.

När det gäller den mellankommunala frågan om bebyggelsestruktur så pekar regionplanen ut det regionalt prioriterade behovet av bebyggelsestruktur. Kopplat till strukturen finns principer för att nå flera nationella mål, bland annat om närhet och tillgänglighet som är kopplat till de transportpolitiska målen. Vid ett avsteg från regionplanen behöver kommunen visa hur översiktsplanen påverkar den utpekade bebyggelsestrukturen jämfört med den utveckling som föreslås i regionplanen.

Länsstyrelsen ser den regionala utvecklingsplanen som ett uttryck för vad som är lämplig samordning av mark- och vattenanvändning i länet med mellankommunal räckvidd. Läs mer om RUFS i del 3: Statliga intressen, 3 KAP. 10 och 16 §§ PBL.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- RUFS 2050 - regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, www.regionstockholm.se

DEL 3:

Statliga intressen, 3 kap. 10 och 16 §§ pbl

Frågor som Länsstyrelsen särskilt ska uppmärksamma

Länsstyrelsens uppdrag i översiktsplaneringen handlar till stor del om att samordna och företräda statens intressen. I översiktsplaneringen ska Länsstyrelsen särskilt bevaka:

- Att riksintressen enligt 3 och 4 kap. MB tillgodoses,
- Att miljökvalitetsnormer enligt 5 kap. MB följs,
- Att redovisningen av områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen stämmer med första stycket i 7 kap. 18 e § MB,
- Att frågor om användningen av mark- och vattenområden som angår två eller flera kommuner samordnas på ett lämpligt sätt,
- Att bebyggelse eller byggnadsverk tar hänsyn till människors hälsa eller säkerhet eller till risken för olyckor, översvämning eller erosion.

Om Länsstyrelsen bedömer att en plan inte uppfyller kraven i dessa avseenden ska det framgå av länsstyrelsens granskningsyttrande enligt 3 kap. 16 § PBL.

Länsstyrelsen ska under samrådet enligt 3 kap. 10 § PBL även ge råd om allmänna intressen enligt 2 kap. PBL och tillhandahålla de planeringsunderlag som är av betydelse för hushållning med mark och vatten som finns hos statliga myndigheter.

Länsstyrelsens uppgift under samråd och granskning framgår av 3 kap. 10 och 16 §§ PBL.

Riksintresse 3 kapitel miljöbalken

Syftet med riksintressen är att i den fysiska planeringen, samt i mål och prövningar, ta hänsyn till värden och egenskaper som kan vara av nationellt intresse. I 3 kap. miljöbalken (MB) finns grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden av betydelse för vissa allmänna intressen.

Riksintresseanspråk kan gälla både bevarandeintressen och exploateringsintressen. I miljöbalken anges allmänt de ändamål som gör att ett område kan vara av riksintresse, till exempel naturvård eller kommunikationsanläggning. Det är olika sektorsmyndigheter som ansvarar för att bedöma vilka geografiska områden som är av riksintresse, efter samråd med länsstyrelsen och Boverket. Ett riksintresseområde är inte permanent utan kan förändras utifrån ny kunskap. Bestämmelserna i 3 kap. MB tillämpas endast vid ändrad markanvändning.

Riksintressesystemet bygger på en aktiv dialog mellan stat och kommun. Staten har ett ansvar för att precisera vilka områden som bedöms vara av riksintresse samt vilka värden och egenskaper det är som gör dem värdefulla. Kommunen å sin sida ska i översiktsplanen aktivt förhålla sig till de utpekade värdena och ange hur kommunen avser att tillgodose riksintressena. Det är kommunens uppfattning om riksintressena som framgår av översiktsplanen. Om länsstyrelsen har en annan uppfattning än kommunen så framgår det av granskningsyttrandet över översiktsplanen.

Uppgifter om områden av riksintressen, avgränsningar och så kallade områdesbeskrivningar, lämnas av de ansvariga sektorsmyndigheterna. Med hjälp av detta underlag kan kommunen göra en tolkning eller utvecklad beskrivning av riksintressets värden och kvaliteter utifrån lokala förutsättningar.

Om ett område är av riksintresse för flera oförenliga ändamål, ska företräde ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt. Avvägningar mellan eventuellt motstående riksintressen ska framgå av översiktsplanen. Behövs området, eller del av detta, till en anläggning för totalförsvaret ska försvarsintresset ges företräde. Beslut med stöd av denna bestämmelse får inte strida mot bestämmelserna i 4 kap. MB.

Vilken myndighet som ansvarar för vilka riksintressen framgår av 2 a § förordningen (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden:

- Riksintresse för rennäringen: Sametinget
- Riksintresse för yrkesfisket: Havs- och vattenmyndigheten
- Riksintresse för naturvården och friluftslivet: Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten inom sina ansvarsområden
- Riksintresse för kulturmiljövården: Riksantikvarieämbetet
- Riksintresse för ämnen och material: Sveriges geologiska undersökning
- Riksintresse för anläggningar för industriell produktion: Tillväxtverket
- Riksintresse för anläggningar för energiproduktion och energidistribution: Statens energimyndighet
- Riksintresse för anläggningar för slutlig förvaring av använt kärnbränsle och kärnavfall: Strålsäkerhetsmyndigheten
- Riksintresse för anläggningar för kommunikationer: Trafikverket och Post- och telestyrelsen inom sina verksamhetsområden
- Riksintresse för anläggningar för avfallshantering: Naturvårdsverket
- Riksintresse för anläggningar för vattenförsörjning: Havs- och vattenmyndigheten

- Riksintresse för totalförsvarets anläggningar: Försvarsmakten och Myndigheten för civilt försvar inom sina ansvarsområden.

I Stockholms län finns områden som är av riksintresse för:

- Naturvården
- Kulturmiljövården
- Friluftslivet
- Energiproduktion och energidistribution
- Kommunikationer (vägar, järnvägar, luftfart och sjöfart)
- Yrkesfisket
- Totalförsvaret
- Industriell produktion
- Vattenförsörjning.

Riksintresseanspråk: Område som ansvarig riksintressemyndighet har bedömt vara av riksintresse enligt 3 kap. MB.

Påverkansområde/influensområde: Ett område utanför ett riksintresseområde där åtgärder kan leda till en påtaglig skada på riksintresset. Boverket rekommenderar att området ska benämnas som påverkansområde men flera sektorsmyndigheter använder benämningen influensområde. Skadan kan uppstå genom att åtgärder inom påverkansområdet/influensområdet kan medföra skada på riksintresset eller genom att åtgärder inom påverkansområdet/influensområdet medför sådana restriktioner för den verksamhet som bedrivs eller är planerad att kunna ske inom riksintresset så att dess syfte förhindras.

Riksintressepreciseringar: En precisering av ett riksintresse är ett fördjupat planeringsunderlag som visar de värden som riksintresset ska skydda och som bör beaktas i den fysiska planeringen. Riksintressepreciseringar ska fungera som underlag för kommunernas fysiska planering och tillståndsprövning samt för andra myndigheters handläggning av ärenden som berör riksintresset.

TÄNK PÅ

- Alla riksintressen inom kommunen bör redovisas på karta i översiktsplanen. Med hänsyn till översiktsplanens läsbarhet och efterföljande ärendehantering är det viktigt att riksintressenas geografiska läge i förhållande till planerad markanvändning tydligt framgår, antingen i själva plankartan eller i andra till översiktsplanen bifogade kartor.
- En beskrivning av riksintresseområdenas värden bör inkluderas i översiktsplanen.
- Bedömningen av vilka förändringar som är lämpliga bör utgå från beskrivningen av områdets värden. Riksintressen kan ha olika tålighet och förutsättningar för förändringar. Även åtgärder

utanför riksintresseområdena kan ha en påverkan på riksintressena.
- I översiktsplanen görs avvägningar mellan eventuellt motstående riksintressen.
- Riksintresseområdenas geografiska avgränsningar är inte statiskt. Utgångspunkten för områdesavgränsningarna ska först och främst vara de värden som konstituerar riksintresset. Dessa värden kan förändras över tid. Kommunens tolkning av riksintresseanspråkets avgränsning ska framgå av översiktsplanen. Kommunen kan i översiktsplanen, i dialog med länsstyrelsen, konkretisera, värdera och ytterligare precisera områden av riksintresse.
- Om kommunen anser att ett område eller en del av ett område har förlorat sitt värde och därmed inte längre bör vara ett riksintresse bör detta framgå av översiktsplanen. Ställningstagandet ska motiveras.
- Länsstyrelsen har gärna en dialog med kommunen tidigt i översiktsplaneprocessen för att diskutera riksintressen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen i PBL, www.boverket.se

Naturvård

I Stockholms län finns 53 områden av riksintresse för naturvården, med en sammanlagd areal av drygt 486 000 hektar. Största arealen utgörs av områden i Stockholms skärgård. Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten har ett gemensamt ansvar för riksintresseanspråk naturvård.

På Naturvårdsverkets webbsida finns en handbok med allmänna råd som beskriver bestämmelserna om riksintresse för både naturvård och friluftsliv och tillämpningen av dem. Det allmänna rådet klargör vad som kan vara en påtaglig skada på ett riksintresse. Syftet med handboken och det allmänna rådet är att ge myndigheter stöd i tillämpningen.

Riksintresseområdena ska representera huvuddragen i svensk natur samt visa på landskapets utveckling och naturens mångfald ur ett nationellt perspektiv. Ett område kan vara av riksintresse för naturvården om det särskilt belyser viktiga skeden av natur- och kulturlandskapets utveckling eller är ostört och inrymmer en stor mångfald av naturtyper. Det kan även vara av särskilt stort intresse för att det hyser unika och hotade eller sårbara naturtyper eller arter, till exempel ett rikt fågelliv, en ovanlig flora eller en kombination av egenskaper som gör området värdefullt för förståelsen av naturen.

Naturvårdens och friluftslivets områden av riksintresse sammanfaller ofta till stora delar.

För att kunna bedöma om en planerad åtgärd kommer att medföra en påtaglig skada på naturmiljön i ett område av riksintresse för naturvården behövs kunskap om de värden som ligger till grund för urvalet. Typen och omfattningen av ett ingrepp och områdets känslighet avgör hur värdena påverkas. Genom att analysera hur känsligt och sårbart ett område är och vilken återhämtningsförmåga ett område har eller hur stor påverkan ett område tål, kan man bedöma var, när och på vilket sätt en skada kan uppstå.

Naturvårdsverkets avgränsningar av områden av riksintresse för naturvård finns tillgängliga i det webbaserade kartverktyget ”Skyddad natur”. Här finns också myndighetens värdebeskrivningar för riksintresseområdena. Se länkar nedan.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Handbok om riksintressen för naturvård och friluftsliv, www.naturvardsverket.se
- Kartverktyget skyddad natur, www.naturvardsverket.se

Kulturmiljövård

I Stockholms län finns i dag 117 områden av riksintresse för kulturmiljövården. Riksintressena utgörs av miljöer som speglar människors liv och verksamhet i länet under lång tid och under skilda förutsättningar, från stenåldersboplatser till efterkrigstidens arbets- och bostadsområden. Bland riksintressena finns jordbruksmiljöer som brukats sedan forntiden, slott- och herrgårdsanläggningar, skärgårdsmiljöer, stadsmiljöer och bostadsområden från skilda tider, industrimiljöer med mera.

Riksantikvarieämbetet har tagit fram en handbok ”*Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § MB*”. Boken beskriver relationen mellan stat och kommun, tillvaratagande av kulturhistoriska värden och bedömning av påtaglig skada, samt innebörd och utveckling av riksintresseområden.

Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet har tillsammans tagit fram allmänna råd om påtaglig skada. Påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön kan uppstå om en åtgärd kan mer än obetydligt skada något eller några av de natur-, kultur- eller friluftsvärden som utgör grunden för riksintresset. Allmänna råden innehåller rekommendationer för hur bedömning av negativ inverkan bör ske.

Kulturhistoriska kunskaps- och planeringsunderlag är av vikt för att kunna identifiera, bevara och utveckla kulturvärdena i såväl komplexa som i mindre komplexa miljöer.

Förutom värden och uttryck som är av riksintresse innehåller kulturmiljövårdens riksintresseområden även allmänna kulturhistoriska värden som ska beaktas. Läs mer om kulturvärden som allmänt intresse i del 4: Övriga allmänna intressen.

Översyn av riksintressen för kulturmiljövården i Stockholms län

Mellan 2015 och 2023 har Länsstyrelsen gjort en översyn av områden i länet som klassats som riksintresse för kulturmiljövården och Riksantikvarieämbetet har aktualiserat gällande beslut. Syftet är att skapa en ökad förutsägbarhet och tydlighet i frågor som rör planering och byggande.

Riksantikvarieämbetets riksintressebeslut finns på deras webbplats. Geografisk avgränsning och GIS-underlag finns i planeringskatalogen. Fördjupande kunskapsunderlag för riksintresse för kulturmiljövården finns på Länsstyrelsens webbsida. Se länkar nedan.

TÄNK PÅ

- Kommunen ska i översiktsplanen ta ställning till vilken typ av förändring som är lämplig inom riksintresseområdet och redogöra för hur riksintressenas uttryck tillgodoses.
- I översiktsplanen ska kumulativa effekter av förändringar som påverkar riksintressen för kulturmiljövården hanteras.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen för kulturmiljövården, www.raa.se
- Riksintressen för kulturmiljövården i Stockholms län (Story Map), Riksintressen för kulturmiljövården, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Handbok för kulturmiljövårdens riksintressen, www.raa.se
- Allmänna råd om påtaglig skada på natur- eller kulturmiljö, www.naturvardsverket.se

Friluftsliv

I Stockholms län finns i dag 13 områden av riksintresse för friluftslivet. De områden som pekas ut som riksintresse för friluftsliv har stor betydelse för människors möjligheter till utevistelse. I dessa områden ska kommunerna ta hänsyn till friluftslivet i översikts- och detaljplanering. Riksintresse för friluftsliv enligt 3 kap. 6 § miljöbalken (MB) ska inte blandas ihop med de geografiska riksintressena enligt 4 kap. MB som berör kustområdet och skärgården samt Mälaren med öar och

strandområden och där turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets intressen, särskilt ska beaktas.

Naturvårdsverket och Havs- och myndigheten samverkar i om riksintresset för friluftsliv med en uppdelning där Naturvårdsverket pekar ut anspråk på land för riksintresseområden för friluftsliv och Havs- och vattenmyndigheten har motsvarande ansvar för vattenområden. På Naturvårdsverkets webbsida finns en handbok med allmänna råd som beskriver bestämmelserna om riksintresse för både naturvård och friluftsliv och tillämpningen av dem. Det allmänna rådet klargör vad som kan vara en påtaglig skada på ett riksintresse. Syftet med handboken och det allmänna rådet är att ge myndigheter stöd i tillämpningen.

En översyn av friluftslivets riksintressen slutfördes 2017. Utöver att redan befintliga riksintresseområden uppdaterades, resulterade översynen i Stockholms län i att fyra nya riksintresseområden tillkom. Naturvårdsverkets avgränsningar av områden av riksintresse för friluftsliv finns tillgängliga i det webbaserade kartverktyget ”Skyddad natur”. Här finns också myndighetens värdebeskrivningar för riksintresseområdena.

Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten har tillsammans tagit fram en sektorsbeskrivning för riksintresset som beslutades i januari 2026. Detta kan innebära ändringar i riksintressena och översiktsplanerna kan behöva uppdateras efter dessa.

Områden av riksintresse för friluftslivet, 3 kap. 6 § MB i Stockholms län:

- Tärnanområdet (berör Norrtälje, Vallentuna och Österåker)
- Bogesund (berör Vaxholm och Österåker)
- Nacka-Erstavik-Flaten (berör Nacka och Stockholm)
- Björkfjärden-Prästfjärdens övärld (berör Ekerö, Södertälje och Upplands-Bro)
- Tyresta-Åva-Gålö (berör Haninge och Tyresö)
- Hanveden (berör Botkyrka, Haninge och Huddinge)
- Stockholms skärgård, yttre delen (berör Haninge, Norrtälje, Nynäshamn, Södertälje, Tyresö, Värmdö och Österåker)
- Stockholms skärgård, mellersta delen (berör Norrtälje, Värmdö och Österåker)
- Tullgarn-Södra Mörkö (berör Södertälje)
- Bornsjön (berör Botkyrka, Salem och Södertälje)
- Järvafältet (berör Järfälla, Sollentuna och Stockholm)
- Ulriksdal-Haga-Djurgården (berör Lidingö, Solna och Stockholm)
- Rösjön-Vallentunasjön-Rönninge by (berör Danderyd, Sollentuna, Täby, Upplands Väsby och Vallentuna)

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Handbok om riksintressen för naturvård och friluftsliv, www.naturvardsverket.se
- Kartverktyget skyddad natur, www.naturvardsverket.se
- Planera för friluftsliv, www.naturvardsverket.se

Energiproduktion och energidistribution

Energiproduktion, vindbruk

Ett område som anges som riksintresse för vindbruk ska vara särskilt lämpligt för utvinning av elproduktion från vindenergi ur ett nationellt perspektiv. Energimyndigheten beslutade 2013 om uppdaterade områden för riksintresse för vindbruk. Dessa baseras på enhetliga kriterier och undantag för hela landet. I Stockholms län finns sex riksintresseområden för vindbruk utpekade. De kommuner som berörs är Norrtälje, Värmdö, Haninge och Nynäshamn.

Energidistribution

I Stockholms län finns inga utpekade riksintresseområden för energidistribution. Däremot är transmisisonsnätet utpekat som riksintresse för totalförsvarets civila del, enligt 3 kap 9 § miljöbalken. Läs mer om detta under rubriken Totalförsvaret.

Eldistribution sker genom tre olika typer av elnät: transmissionsnät (stamnät), regionnät och lokalnät. Svenska kraftnät förvaltar och utvecklar transmissionsnätet med ledningar och kablar på spänningsnivån 220–400 kV samt tillhörande transformator- och kopplingsstationer. Se även ”Energi-försörjning” i del 4: Övriga allmänna intressen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen vindbruk, www.energimyndigheten.se
- Energimyndigheten ska se över sina riksintressen och kartlägga områden för energiproduktion och energidistribution, www.regeringen.se

Kommunikationer

Riksintresseanspråk för kommunikationsintresset rymmer både anspråk på områden för de fyra trafikslagen väg, järnväg, flyg och sjöfart samt anspråk på områden för elektronisk kommunikation. Trafikverket är sektorsmyndighet för riksintressen gällande de fyra trafikslagen. Post- och telestyrelsen är ansvarig sektorsmyndighet för riksintressen

avseende elektronisk kommunikation. Det är bra att känna till att även influensområdet är en del av riksintresset och bör beaktas i kommunernas planering.

Fullständig beskrivning av riksintresse för de fyra trafikslagen finns att hämta på Trafikverkets webbplats.

TÄNK PÅ

- Riksintresse för kommunikationer ska skyddas från åtgärder som kan påtagligt försvåra nyttjandet eller tillkomsten av anläggningen. I översiktsplanen ska kommunen kunna visa att den översiktliga planeringen tillgodosett detta. Bland annat får inte översiktsplanen innehålla bebyggelseområden som konkurrerar med riksintressets fysiska markanspråk. Det måste vara möjligt att bygga, nyttja och underhålla en fullt utbyggd trafikanläggning. Likaså behöver det vara möjligt att vid behov genomföra skyddsåtgärder, såsom bullerskydd, för att motverka störningar i driftsskedet.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintresse för de fyra trafikslagen, www.trafikverket.se

Yrkesfiske

Havs- och vattenmyndigheten (HaV), som bildades 2011, är ansvarig sektorsmyndighet för riksintressen för yrkesfisket. 2006 togs ett beslutet angående riksintressen för yrkesfisket av Fiskeriverket, som då var ansvarig myndighet. Av det beslutet framgår vilka områden som bedömts vara av riksintresse. Vattenområden som är av betydelse för yrkesfisket inkluderar:

- Fångstplatser med omfattande fiskeaktivitet eller unika förutsättningar för visst fiske
- Lekområden för kommersiellt viktiga arter av fisk eller skaldjur
- Uppväxtområden för kommersiellt viktiga arter
- Vandringsstråk för kommersiellt viktiga arter.

Härtill kommer som enda kategori landområde av betydelse:

- Fiskehamnar.

I Stockholms län är flera havsområden längs kusten och skärgården, liksom Mälaren, utpekade som riksintresse för yrkesfisket. Inom Stockholms län specificeras riksintresset för Mälaren som fångstområde för yrkesfisket. Nynäshamn och Torö är utpekade som fiskehamnar av riksintresse.

Planering och aktiviteter i områden utanför de utpekade riksintresseområdena kan ha en påverkan på värdena inom riksintresseområdet. Framkomlighet mellan fångstområden och hamnar samt landbaserade transportvägar från fiskehamnar behöver beaktas. Likaså indirekt fysisk påverkan eller förorening av viktiga levnadsmiljöer för fisk t.ex. genom erosion, ändrade strömförhållanden, skuggning, ljud, övergödning eller annan påverkan på vattenkvalitet. Grunda områden är till exempel viktiga rekryterings- och uppväxtområden för fisk som behöver skyddas. Det är därför bra om det finns kartor som pekar ut grunda områden.

I december 2019 beslutade HaV om reviderade riksintresseanspråk för yrkesfiske för området utanför en nautisk mil från baslinjen inklusive Sveriges ekonomiska zon, det vill säga motsvarande den geografiska avgränsningen för den statliga havsplaneringen, inklusive del av Stockholms län. Revideringen innebär dock inga förändrade riksintresseanspråk för yrkesfiske i Stockholms län.

Under våren 2024 remitterade HaV ett förslag om översyn och aktualisering av hamnar av riksintresse för yrkesfisket. Beslut om reviderade riksintresseanspråk kommer att tas under första kvartalet 2025 och kan komma att beröra Stockholms län.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om riksintressen för yrkesfisket, www.havochvatten.se
- Områden av riksintresse för fisket – Rapport, www.havochvatten.se
- Riksintresse för yrkesfiske – webbkartor, www.havochvatten.se
- Riksintresseanspråk yrkesfiske, www.havochvatten.se
- Remiss om riksintresseanspråk yrkesfiske hamnar, www.havochvatten.se

Totalförsvaret

Totalförsvaret består av militär verksamhet (militärt försvar) och civil verksamhet (civilt försvar) och är den verksamhet som behövs i händelse av krig. Försvarsmakten och Myndigheten för civilt försvar (MCF) delar på riksintressemandatet för totalförsvaret. Försvarsmakten ansvarar för att peka ut riksintressen för totalförsvarets militära del och MCF för totalförsvarets civila del.

Riksintressen för totalförsvarets militära delar

Försvarsmakten ansvarar, i enlighet med förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden, för riksintressen för totalförsvarets militära del (3 kap. 9 § Miljöbalken). Försvarsmakten är

som sektorsmyndighet ansvarig för att identifiera, samråda om, besluta om och presentera underlag för dessa riksintresseanspråk. Försvarsmakten fattade beslut om nu gällande riksintressen och områden av betydelse för totalförsvarets militära del den 26 januari 2023 (FM2022-23088:1).

I begreppet militär del ingår även andra myndigheters områden och verksamhet så som Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Försvarets radioanstalt (FRA) och Försvarets materielverk (FMV), varför Försvarsmakten företräder även dessa vad gäller riksintressen och samhällsplanering.

Samråd ska hållas med Försvarsmakten vid planläggning och bygglovsprövning utanför detaljplanelagt område inom Försvarsmaktens samtliga riksintresseområden jämte påverkansområden. Samråd ska även hållas med Försvarsmakten inom områden som länsstyrelsen särskilt förordnat om skydd för totalförsvaret (exempelvis inom de så kallade förordnandeområden enligt 12 kap. 4 § Äldre plan- och bygglagen (ÄPBL) (11 kap. 12 § PBL).

Riksintressen för totalförsvarets militära del kan i vissa fall redovisas öppet och i andra fall inte. Huruvida ett riksintresse kan redovisas öppet eller inte baseras på en bedömning om en sådan redovisning skulle avslöja uppgifter som omfattas av sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Exempel på områden av riksintresse för totalförsvarets militära del som redovisas öppet är övnings- och skjutområden på land och till havs, flottiljflygplatser och garnisoner. Riksintressen som inte redovisas öppet är sådana där öppet redovisad information om området och dess beskaffenhet riskerar att avslöja uppgifter vars röjande kan medföra betydande men för totalförsvaret eller i annat fall för rikets säkerhet. Sådana områden kan exempelvis ha koppling till anläggningar för spanings-, kommunikations- och underrättelseändamål.
Höga objekt kan riskera att störa dessa funktioner. För att möjliggöra bevakning av dessa områden är hela landet samrådsområde för höga objekt. Samråd ska därför hållas med Försvarsmakten i ärenden som avser byggnader och andra objekt högre än 20 meter över mark belägna utanför sammanhållen bebyggelse, och högre än 45 meter inom sammanhållen bebyggelse. Försvarsmakten ska kontaktas i tidiga skeden i sådana plan- och byggärenden, vilket bör framgå av översiktsplanen.

På Försvarsmaktens hemsida finns riksintressekataloger med en utförligare beskrivning av riksintressen för totalförsvarets militära del inklusive en företeckning av alla öppet redovisade riksintressen.

De riksintressen som påverkar kommuner, länsstyrelse eller andra aktörer i plan- och lovärenden eller tillståndsärenden redovisas i

Försvarsmaktens riksintressekatalog. Där finns även en samlad redogörelse vilka remisser och ärenden Försvarsmakten vill få in.

Som Natomedlem och allierad åtar sig Sverige helheten i det nordatlantiska fördraget och i enlighet med artikel 3 är den nationella försvarsförmågan en del av alliansens kollektiva försvar. Totalförsvaret ska över tid dimensioneras för att försvara Sverige mot ett väpnat angrepp och bidra till försvaret av allierade. För den samlade förmågan i totalförsvaret måste fler aktörer beakta totalförsvarets krav inom ramen för sin ordinarie verksamhet och totalförsvaret behöver bli en naturlig del inom fler verksamhetsområden.

För att Försvarsmakten ska kunna tillväxa i enlighet med försvarsbeslutet pågår kontinuerligt en översyn av riksintressen och påverkansområden för totalförsvarets militära del i landet.

Kartor och beskrivningar

Totalförsvarets riksintresseområden omfattar i Stockholms län övnings- och skjutfält och sjöövningsområden i havet. Kartorna över riksintressena redovisar områden inklusive påverkansområden. Den militära verksamhet som pågår inom olika områden medför i de flesta fall en omgivningspåverkan, vilken ska beaktas vid planering och tillståndsprövning. Generellt utgör påverkansområdet det område inom vilket omgivningspåverkan har betydelse för plan- och lovärenden. Exempel på omgivningspåverkan är buller, luftturbulens, fysiska/skrymmande hinder, flyghinder och elektromagnetisk störning. För de områden som benämns som ”*Övriga områden*”, framgår endast gränsen för påverkansområdet. Även dessa områden ingår som riksintressen för totalförsvarets militära del, men en exakt kartering av anläggningar som ingår kan inte redovisas av sekretesskäl.

Kommuner i Stockholms län berörs i några fall även av påverkansområden kring totalförsvarets riksintressen i angränsande län. De på kartor redovisade riksintresseområdena med påverkansområden ska framgå av kommunernas översiktsplaner.

Förordnandeområden enligt 11 kap. 12 § PBL

I Stockholms läns finns områden med förordnanden till skydd för totalförsvarets intressen. Länsstyrelsen beslutade om dessa 2003 och 2007 enligt 12 kap. 4 § ÄPBL (1987:10). Förordnandena gäller dock fortfarande, numera enligt 11 kap. 12 § plan- och bygglagen (PBL) (2010:900). Under 2023 upphävde Länsstyrelsen flertalet förordnandeområden enligt 11 kap. 12 § PBL i Stockholms län, men vissa områden kvarstår.

Förordnandena innebär ett särskilt förfarande vid hantering av bygglov och förhandsbesked utanför detaljplanelagt område. Förordnandet

omfattar bygglov och förhandsbesked för nyetablering av bostadshus och verksamheter samt tillbyggnader som inte är att anse som kompletteringsåtgärder enligt 8 kap. 13 § ÄPBL. Inom sådana områden och för sådana åtgärder ska kommunen samråda med Försvarsmakten. I de fall Försvarsmakten avstyrkt åtgärden ska kommunens beslut skickas till länsstyrelsen för överprövning, eftersom länsstyrelsen har tillsyn över dessa.

Riksintressen för totalförsvarets civila delar

Inom ramen för de allmänna hänsynsreglerna enligt 2 kap. 2 § Plan- och bygglagen och 3 kap. 9 § Miljöbalken ska översiktsplanen beakta totalförsvarets civila intressen. Enligt 2 kap. 6 § Plan- och bygglagen ska kommunen vid planläggning särskilt beakta kraven om människors hälsa och säkerhet samt åtgärder för att skydda befolkningen mot och begränsa verkningarna av stridshandlingar. Kommunen och Länsstyrelsen är ansvarig för totalförsvarets civila del på lokal och regional nivå. Länsstyrelsen har ett ansvar att ge kommunen stöd i bedömning av vilka mark- och vattenområden som är av intresse och har betydelse för totalförsvarets civila del samt kommunens militärstrategiska betydelse på regional nivå, vilka är viktiga att beakta i den översiktliga planeringen. Målet för totalförsvaret respektive för civila försvaret är att beakta i detta stöd och har även betydelse för en hållbar utveckling inom kommunen.

Områden som är av riksintresse på grund av att de behövs för totalförsvarets anläggningar, den civila delen, ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av anläggningarna. MCF är en riksintressemyndighet och har mandat att identifiera områden som är av riksintresse på grund av att de behövs för totalförsvarets anläggningar, den civila delen, enligt 3 kap. 9 § andra stycket Miljöbalken och 2–2 a §§ förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden (hushållningsförordningen). MCF arbetar kontinuerligt med att identifiera mark- och vattenområden som kan vara av riksintresse. Försvarsmakten har motsvarande ansvar för totalförsvarets anläggningar, den militära delen. Utifrån den civila beredskapsstrukturen har MCF prioriterat kommande arbete till energiförsörjning, livsmedelsförsörjning och dricksvatten, elektroniska kommunikationer och post, och geografisk prioritering.

MCF har januari 2021 beslutat att P3 och P4 laboratorierna vid Folkhälsomyndigheten, Karolinska, Solna kommun i Stockholms utgör områden av riksintresse för totalförsvarets anläggningar (TfC 0003). Anläggningarna är Folkhälsomyndighetens säkerhetslaboratorier i Solna. Anläggningarna behövs för Sveriges beredskapsdiagnostik. MCF ska sammanställa underlag som innehåller ett preciserat geografiskt markanspråk och en beskrivning som kan delges utan sekretess.

MCF har oktober 2024 beslutat att transmissionsnätet för el samt distributionsnätet för el mellan fastlandet och Gotland utgör områden av riksintresse för totalförsvarets anläggningar (TfC 0004-0024). Beslutet omfattar samtliga ledningar och stationer i transmissionsnätet för el samt ledningarna i distributionsnätet för el mellan fastlandet och Gotland med tillhörande stationer. Därtill tillkommer påverkansområden för att möjliggöra för förnyelse och förstärkning av dessa. Transmissionsätet för el har en avgörande betydelse för elförsörjningen för det civila försvaret i hela Sverige.

2021 publicerade MCF (då MSB) en vägledning om Totalförsvarets intressen i samhällsplaneringen. Vägledningen uppdaterades våren 2024. Syftet är att ge stöd för att tillvarata totalförsvarets intressen i samhällsplaneringen samt att skapa förståelse för hur processerna för detta kan se ut. Vägledningen riktar sig till samhällsplanerare och beredskapssamordnare på kommuner och länsstyrelser.

Krav på medgivande enligt 9 kap. 80 § PBL

Värt att notera är att Myndigheten för civilt försvar ska underrättas för vissa åtgärder i en ansökan om lov eller förhandsbesked om det ska vidtas inom eller i anslutning till ett riksintresseanspråk för totalförsvaret, det vill säga inom ett riksintresseanspråk eller dess påverkansområde (enligt 9 kap. 97 § plan- och bygglagen). Vidare gäller utökad lovplikt för vissa åtgärder inom riksintresseanspråken för totalförsvaret med tillhörande påverkansområden (9 kap. 36 § punkt 2 och 4, PBL). Bygglovsbefriade åtgärder omfattas inte av kravet på underrättelse.

Lagändringen gäller endast de beslutade och öppet redovisade riksintresseanspråken med tillhörande påverkansområde.

Vindkraft och höga byggnadsverk

MCF har i uppdrag av regeringen att införa, förvalta och utveckla radiokommunikationssystemet RAKEL för skydd och säkerhet. För att vindkraftverk eller andra höga installationer inte ska bli ett hinder för radiokommunikationssystemet bör placeringen av exempelvis vindkraftverk på landsbygden och höga byggnader i tätorter ske i samråd med MCF:s verksamhet för Rakel och ledningssystem. Detta gäller konstruktioner högre än 20 meter utanför sammanhållen bebyggelse och högre än 45 meter inom sammanhållen bebyggelse.

I samband med samråd om förslag till placering av områden för vindkraft eller inför andra beslut rörande vindkraftverk och höga byggnadsverk bör samråd ske med MCF. Bifoga i samband med samrådet koordinater för vindkraftverkens placeringar för analyser av signalstråken.

CNS-utrustning

Luftfartsverkets (LFV) huvuduppgifter är att tillhandahålla en säker, effektiv och miljöanpassad flygtrafiktjänst för civil och militär luftfart i alla beredskapslägen och har kommunikationsutrustning, navigationsutrustning och övervakningsutrustning (CNS-utrustning) i terrängen runt om i Sverige. Dessa anläggningar är skyddsobjekt enligt lag och får inte avbildas på kartor, foto eller liknande. De omges av olika stora skyddsområden beroende på typ av utrustning. Inte heller skyddsområdena får redovisas i en översiktskarta eller i en översiktsplan.

Planerade byggnadsobjekt som är högre än 20 meter över mark eller vattenytan behöver remitteras till LFV för CNS-analys. Detta oavsett position på svenskt territorium eller typ, så som master, torn, pyloner, vindkraftverk, skyltar, konstverk, byggnader etc. Även vindkraftverk inom områden speciellt utpekade för vindkraft omfattas.

TÄNK PÅ

- Av översiktsplanen ska det framgå att det finns riksintresseområden för totalförsvaret som inte kan redovisas öppet.
- Av översiktsplanen ska det framgå att samråd krävs med bland annat Försvarsmakten angående höga objekt.
- Områden med förordnande till skydd för totalförsvarets intressen ska redovisas i översiktsplanen och det ska framgå att bygglov/förhandsbesked som går emot Försvarsmaktens yttrande ska skickas till länsstyrelsen för möjlighet till överprövning.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen för totalförsvarets militära del, www.forsvarsmakten.se
- Försvarsmaktens riksintressekataloger, www.forsvarsmakten.se
- Totalförsvarets civila intressen i samhällsplaneringen, www.mcf.se
- MCF pekar ut elnät som riksintresse för totalförsvarets civila del, www.mcf.se
- Beställning av CNS-analys hos Luftfartsverket, www.lfv.se
- Transmissionsnätet som riksintresse, www.svk.se

Industriell produktion

Följande områden i Stockholms län är i dag utpekade som riksintresse för anläggningar för industriell produktion:

- Område för pappersbruk Hallstavik, Norrtälje kommun, Stockholms län
- Område för raffinaderi Nynäshamn, Nynäshamns kommun, Stockholms län.

Dessa områden har pekats ut av föregångare till Tillväxtverket. I december 2024 togs även förnyade beslut om område av riksintresse för industriell produktion gällande Hallstavik och Nynäshamn. Till besluten finns även värdebeskrivning och geografisk avgränsning av områdena på Tillväxtverkets webbplats.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen för industriell produktion, www.tillvaxtverket.se

Vattenförsörjning

Havs- och vattenmyndigheten, HaV, har beslutat att 28 anläggningar i Sverige är av riksintresse för vattenförsörjning, ibland kallade riksintresse för dricksvattenanläggning. Kriterier för riksintressen för vattenförsörjning inkluderar att anläggningen används av många människor, har stor kapacitet och god kvalitet, liten risk att påverkas av klimatförändringar och behövs för framtida användning. I Stockholms län är följande anläggningar utpekade:

- Görvälnverket, Järfälla kommun
- Lovöverket, Ekerö kommun
- Norrvattens reservvattentäkter i Stockholmsåsen, Sigtuna, Sollentuna, Solna och Upplands Väsby kommuner
- Norsborgsverket och Bornsjön, Botkyrka och Salems kommuner
- Djupdalsverket, Södertälje kommun.

Till varje utpekat område finns en värdebeskrivning för anläggningen, motiv till utpekandet, markanspråk, åtgärder som kan försvåra nyttjandet av anläggningen samt en beskrivning av den vattentäkt som är knuten till anläggningen och de risker och hot som kan påverka vattentäkten.

Sedan HaV:s beslut att peka ut riksintressen för vattenförsörjning 2016 har säkerhetsläget förändrats och en ny säkerhetsskyddslag har trätt i kraft. Stora delar av underlaget har därför bedömts omfattas av sekretess. En svårighet med det är att syftet med att synliggöra och skydda områdena i planeringssammanhang, genom att peka ut områden som är av riksintresse för vattenförsörjningen, står i konflikt med att anläggningarna är samhällsviktig verksamhet där skyddsvärd information inte ska spridas. Det är emellertid viktigt att tillräcklig information finns för att tillgodose riksintresseanspråket i samhällsplaneringen och

efterföljande beslut. VA-huvudmannen bör underrättas/ges möjlighet att lämna synpunkter för att hänsyn ska kunna tas till riksintresseanspråken.

3 kap. 8 § Miljöbalken

Mark- och vattenområden som är särskilt lämpliga för anläggningar för industriell produktion, energiproduktion, energidistribution, kommunikationer, vattenförsörjning eller avfallshantering skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av sådana anläggningar.

Områden som är av riksintresse för anläggningar som avses i första stycket skall skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av anläggningarna.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Riksintressen för vattenförsörjning, www.havochvatten.se

Riksintressen 4 kapitel miljöbalken

I 4 kap. miljöbalken (MB) återfinns särskilda bestämmelser för hushållning med mark och vatten för vissa områden i landet. Dessa områden har pekats ut av riksdagen som särskilt värdefulla i sin helhet och är utpekade direkt i lagtexten i 4 kap. 2–8 §§ MB, där också särskilda förutsättningar för tillämpningen finns. Områdena omfattar delar av Sveriges kuster, stora sjöar, fjäll, älvar och kanaler. Bestämmelserna innebär att riksdagen har tagit ställning till vilken inriktning mark- och vattenanvändningen ska ha i de berörda områdena. I ett nationellt perspektiv är avvägningarna således redan gjorda mellan olika tänkbara intressen och anspråk som gäller utnyttjandet av områdena.

I Stockholms län avser 4 kap. MB följande områden:

- Kustområdet och skärgården (kustområdena och skärgårdarna i Södermanland och Uppland från Oxelösund till Herräng och Singö)
- Mälaren med öar och strandområden
- Nationalstadsparken Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården
- Natura 2000-områden.

Områdena är grovt angivna med ortsnamn som är lokaliserande. I Länsstyrelsens WebbGIS finns en schematisk avgränsning men det är i kommunernas översiktsplaner som den närmare avgränsningen ska göras. Av översiktsplanen ska det också framgå vilka överväganden som

görs angående områdets bevarande och utveckling utifrån de värden som finns.

Viktiga underlag för bedömningen av helhetsvärdena enligt 4 kap. MB är beskrivningar av de riksintresseområden för natur, kulturmiljövård och friluftsliv enligt 3 kap. MB som finns inom områdets gränser, samt eventuella kulturmiljöprogram, strandskydd, värdebeskrivningar av Natura 2000-områden och naturreservat.

Det bör uppmärksammas att de värden som ingår i ett riksintresse som omfattas av 4 kap. MB alltid har företräde framför ett riksintresse som är utpekat enligt 3 kap. MB.

Av 4 kap. 1 § andra stycket MB framgår följande ”*Bestämmelserna i första stycket 2 och i 2–6 §§ utgör inte hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet eller för utförandet av anläggningar som behövs för totalförsvaret.*” Detta undantag gäller alltså inte för Nationalstadsparken enligt 4 kap. 1 och 7 §§ MB. Riksintresset för Nationalstadsparken har därför företräde framför bland annat totalförsvarets riksintressen.

Riksintressen enligt 4 kap. MB

- Bestämmelserna i 4 kap. 1 § första stycket MB gäller för samtliga angivna områden.
- Bestämmelserna i 4 kap. 2 § MB gäller för kustområdet och skärgården samt Mälaren med öar och strandområden.
- Bestämmelserna i 4 kap. 4 § MB gäller för kustområdet och skärgården.
- Bestämmelserna i 4 kap. 7 § gäller för nationalstadsparken Ulriksdal-Haga- Brunnsviken- Djurgården.
- Bestämmelserna i 4 kap. 8 § gäller för Natura 2000-områden.

Bakgrund: Riksplanering

Områdena som ingår i 4 kap. MB pekades ut i början på 1970-talet inom den så kallade fysiska riksplaneringen som bedrevs fram till början av 1980-talet i ett samspel mellan riksdag, regering, länsstyrelser och kommuner. Riksplaneringen handlade om att se långsiktigt på anspråken på mark och andra naturtillgångar, konflikter mellan olika anspråk och, där det var motiverat, dra upp riktlinjer för hushållning med naturresurserna. Riktlinjer formulerades för att hushålla med värdefulla resurser och områden som var utsatta för starkt exploateringstryck. Som exempel på exploatering som ledde till ett behov av att skydda vissa områden kan nämnas att värdefull jordbruksmark bebyggdes, omfattande ny fritidsbebyggelse tillkom i kust- och skärgårdsområden, älvar byggdes ut och miljöstörande industrier anlades i kustområden.

Riksplaneringen inleddes med SOU 1971:75 ”*Hushållning med mark och vatten*”, och ledde till att riktlinjer infördes i lagen om hushållning med naturresurser med mera (1987:12), samtidigt med dåvarande plan- och bygglagens tillkomst. Lagen om hushållning med naturresurser med mera ersattes år 1999 av 3 och 4 kap. MB.

Skälet till den allmänna bestämmelsen som infördes för samtliga geografiskt utpekade riksintressen gällande exploateringsföretag, utvecklingen av befintliga tätorter etcetera var enligt propositionen 1985/86:3 att ge bestämmelserna uttryck för långsiktigt angelägna hushållningskrav. Det var därför viktigt att bestämmelserna inte gjordes för tidsbundna vad gäller intressen som konkurrerar om mark- och vattenanvändningen, då förändringar ständigt sker i fråga om markanspråk i samhället.

Exploateringsföretag

Med exploateringsföretag menas utifrån miljöbalkens bestämmelser industriell eller liknande verksamhet, tätorts- och fritidsbebyggelse av större omfattning, större trafikleder, större ledningsföretag, gruvor och större täkter, terminalanläggningar som till exempel flygplatser, farleder och muddringsföretag. Begreppet exploateringsföretag kan även omfatta enstaka byggnader (se prop. 1985/86:3, se bland annat sida 156). Företag av liten eller obetydlig omfattning, som anpassas till landskapsbilden samt till natur- och kulturvärdena, utgör inte exploateringsföretag i miljöbalkens mening. Bedömningar av vad som är exploateringsföretag enligt miljöbalken görs av prövningsmyndigheten.

Påtaglig skada

I förarbetena till naturresurslagen (prop. 1985/86:3) framhålls att när bestämmelsen om exploateringsföretag och ingrepp i miljön ska tillämpas i olika ärenden, måste man utgå från de samlade natur- och kulturvärdena i hela det geografiska området. Till skillnad från vad som ska iakttas vid tillämpningen av de sektorsvisa riksintressena enligt 3 kap. MB, ska man inte bara göra en bedömning av om exploateringen påverkar värdena i den närmaste omgivningen, utan av vad som utifrån ett helhetsperspektiv är en lämplig utveckling i hela det geografiska område som omfattas av bestämmelsen.

Påtaglig skada enligt 4 kap. MB uppstår om en exploatering får bestående negativ inverkan på de samlade natur- och kulturvärdena och friluftsintressena för riksintresseområdet som helhet, eller har en tillfälligt stor negativ påverkan på dessa. Vid bedömningen av ett exploateringsföretag ska hänsyn tas inte bara till de direkta störningarna av miljön som kan uppstå utan även till vilka ingrepp eller förändringar av miljön som företaget i övrigt kan innebära.

TÄNK PÅ

- I översiktsplanen ska kumulativa effekter av bebyggelseutvecklingen hanteras.
- Länsstyrelsen anser generellt, utifrån bestämmelserna i 4 kap. MB, att sammanhållna och i dag orörda markområden inte bör tas i anspråk för bebyggelse med mera och att ny bebyggelse bör tillkomma endast som komplettering till befintliga bebyggelsestrukturer. Även vid kompletteringar ska hänsyn tas till natur- och kulturvärden samt det rörliga friluftslivets behov.

Kustområdet och skärgården

Länets kustområde och skärgård ingår i det större området från Arkösund och Oxelösund i söder till Singö, Öregrund och Forsmark i norr, som i sin helhet utgör riksintresse enligt 4 kap. 2 och 4 §§ miljöbalken (MB). Skärgårdsområdets speciella natur och topografi med näringsgeografiska förutsättningar har skapat särpräglade bebyggelsemönster och kulturmiljöer - i vissa sammanhang omnämns dessa landskap som nationallandskap.

Grundregeln är att områdets samlade natur- och kulturvärden ska skyddas mot förändringsåtgärder som innebär påtaglig skada på dessa värden. Turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen ska särskilt beaktas vid bedömningen av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön. Fritidsbebyggelse får komma till stånd endast i form av kompletteringar till befintlig bebyggelse. Om det finns särskilda skäl får dock annan fritidsbebyggelse komma till stånd, företrädesvis sådan som tillgodoser det rörliga friluftslivets behov eller avser enkla fritidshus i närheten av de stora tätortsregionerna. Det är även viktigt att komma ihåg att bestämmelserna inte innebär hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet.

Anläggningar som avses i 17 kap. 1 § 1 MB samt 4 a § 1–6, 9 och 10 MB får komma till stånd endast på platser där det redan finns anläggningar som omfattas av bestämmelserna i 17 kap. 1 och 4 a §§ MB.

Fritidshusbebyggelse

Bestämmelserna i 4 kap. 4 § MB är särskilt inriktade på att begränsa exploateringen för fritidshusbebyggelse, vilket var en stor fråga i länets kommuner under 1970-talet.

Enligt bestämmelserna får fritidshusbebyggelse endast komma till stånd i form av kompletteringar av befintlig bebyggelse. Med kompletteringar menas enligt förarbetena sådana tillskott till en befintlig bebyggelsegrupp, som innebär att det av fritidsbebyggelse ianspråktagna området inte ökar nämnvärt i omfattning. Det kan även vara ett tillskott

som innebär en naturlig avrundning av ett befintligt bebyggelseområde. Av förarbetena framgår även att det förhållandevis begränsade utrymmet för ytterligare fritidsbebyggelse så långt som möjligt bör utnyttjas för andra former än för enskilt ägande.

I dag kan konstateras att de anspråk på exploatering av ytterligare fritidsbebyggelse i kustområdet som dominerade inför och under den fysiska riksplaneringen på 1970-talet har ersatts av anspråk på exploatering för permanent bebyggelse i former som motsvarar fritidsbebyggelseanspråken. Kommunerna behöver precisera behovet av att komplettera befintlig fritidshusbebyggelse i enlighet med bestämmelserna i 4 kap. MB.

Mälaren med öar och strandområden

Mälaren med öar och strandområden är i sin helhet av riksintresse enligt 4 kap. 1-2 § miljöbalken (MB). Det är ett av de mest värdefulla landskapen i landet med särskilt stora natur- och kulturvärden med betydelse för friluftsliv och turism. Bestämmelserna omfattar öar, vattenområden samt strandområden med intilliggande större sammanhängande oexploaterade natur- och kulturlandskap. Stora delar av området är även utpekade som riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv enligt 3 kap. MB.

Spåren från järnåldern, 1600-talets säterier och åkerlandskap och nu senast industriepoken och det moderna stadslandskapets utbredning präglar området. Landskapet runt Mälaren är tilltalande genom sin omväxling, småskalighet och starka kulturprägel. Vattnet och stränderna, kulturlandskapet med herrgårdsmiljöerna och höjdernas skogsområden är basen för friluftslivet i området. Att ta tillvara landskapets och bebyggelsemiljöernas väsentliga karaktärer och värden i den fortsatta utvecklingen är en viktig fråga för kommunernas översiktliga planering. Det gäller självklart vid utbyggnaden av tätorter och kommunikationer, men i lika hög grad också för bebyggelseutvecklingen på landsbygden. Även en långsam bebyggelsetillväxt får på sikt stor inverkan på upplevelsen av landskapet.

Bestämmelserna i miljöbalken innebär att exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får komma till stånd endast om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden. Det framgår av bestämmelserna att turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen särskilt ska beaktas vid bedömningen av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön. Det är även viktigt att komma ihåg att bestämmelserna inte innebär hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet.

Kungliga nationalstadsparken

Området Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården utgör sedan 1995 en nationalstadspark och är i sin helhet av riksintresse enligt 4 kap. 7 § miljöbalken (MB). Det är den första och hittills enda nationalstadsparken i landet. Sedan 2009 benämns området Kungliga nationalstadsparken. Området ligger cirka två tredjedelar inom Stockholms stad och cirka en tredjedel inom Solna stad, förutom Fjäderholmarna som ligger i Lidingö stad. Området gränsar i Edsviken mot kommunerna Danderyd och Sollentuna.

Bestämmelserna i 4 kap. 7 § MB skyddar områdets parklandskap och naturmiljö mot intrång och det historiska landskapets natur- och kulturvärden mot skada. Vidare framgår att Nationalstadsparken även är riksintresse enligt av 4 kap. 1 § MB, vilket innebär att exploateringsföretag och andra ingrepp i omgivningarna får komma till stånd endast om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdets natur- och kulturvärden. Bestämmelserna i 4 kap. 1 § första stycket 2 och i 2–6 §§ utgör inte hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet eller för utförandet av anläggningar som behövs för totalförsvaret. Detta undantag gäller dock inte Nationalstadsparken varför Nationalstadsparkens riksintresse har företräde framför bland annat totalförsvarets riksintressen.
Lagskyddet syftar till att långsiktigt slå vakt om helheten i ett historiskt landskap. Genom att det hanterar helheten i ett historiskt landskap omfattar det både natur-och parklandskap och mer exploaterade områden. Lagbestämmelsen skyddar områdets värden när förändringar aktualiseras genom planer, bygglov eller när andra tillståndspliktiga åtgärder prövas enligt väglag, ellag, miljöbalk med flera lagar.

Vård- och utvecklingsplanen (VOU) har tagits fram i nära samverkan med aktörerna i Nationalstadsparken. Planen ska ge en samlad bild av de intentioner, mål och riktlinjer som finns i planer, program och andra underlag. Den är inte styrande men enligt Nationalstadsparksförordningen SFS 2009:55 ska VOU-planen kunna användas som grund för inriktning och prioriteringar i fråga om parkens skötsel, underhåll och utveckling.

Solna stad och Stockholms stad har tagit fram fördjupningar av sina respektive översiktsplaner för Nationalstadsparken.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Fördjupad översiktsplan för Nationalstadsparken, Solnadelen, www.solna.se

- Översiktsplan för Nationalstadsparken, Stockholmsdelen, https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/
- Vård- och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Natura 2000

Natura 2000 är EU:s nätverk av värdefulla naturområden. Syftet är att värna om naturtyper och arter som EU-länderna har kommit överens om är av gemensamt intresse. Natura 2000-områden utses med stöd av två EU-direktiv: fågeldirektivet och habitatdirektivet. Länsstyrelsen ansvarar för att ta fram förslag på nya Natura 2000-områden som sedan granskas av Naturvårdsverket. Naturvårdsverket föreslår i sin tur de nya områdena till regeringen som sedan beslutar. Regeringen föreslår för EU-kommissionen att de nya områdena ska upptas som Natura 2000-områden. Det är sedan EU-kommissionen som fattar beslut om vilka nya områden som ska pekas ut.

I Stockholms län finns för närvarande 240 Natura 2000-områden. Många av länets Natura 2000-områden är skyddade som naturreservat. Till varje område tas en bevarandeplan fram, som bland annat beskriver områdets värden.

Natura 2000-områden har ett särskilt starkt lagskydd; områdena är av riksintresse enligt 4 kap. miljöbalken (MB) och omfattas även av bestämmelser i 7 kap. 27–29 b§§ MB med krav på tillstånd för att bedriva verksamhet eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i området. Det gäller åtgärder och verksamhet både inom och utanför ett Natura 2000-område. Tillstånd får, som huvudregel, inte ges till verksamheter eller åtgärder som kan skada de livsmiljöer eller medföra störningar som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet av de arter som avses skyddas. Länsstyrelsen är prövningsmyndighet. Tidigt i planeringen bör bedömningar göras om hur en markanvändning, inom och utanför ett Natura 2000-område, kan komma att påverka miljön i området. Av översiktsplanen ska framgå hur Natura 2000-områdena ska tillgodoses.

TÄNK PÅ

- Planförslagets påverkan på Natura 2000-områden ska framgå av översiktsplanen. Enligt art- och habitatdirektivet ska bedömningen också omfatta hur planförslaget i kombination med andra planer och projekt kan få konsekvenser för ett Natura 2000-område. Även för verksamheter och åtgärder som planeras utanför ett Natura 2000-område kan det krävas tillstånd om verksamheten på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Natura 2000-områden, www.naturvardsverket.se
- Bevarandeplaner för Natura 2000 på Skyddad natur, www.skyddadnatur.naturvardsverket.se

Miljökvalitetsnormer

Miljökvalitetsnormer (MKN) är juridiskt bindande för alla myndigheter och infördes som ett styrmedel genom miljöbalken 1999. De infördes för att komma till rätta med miljöpåverkan från diffusa utsläppskällor som till exempel trafik. De beskrivs närmare i 5 kap. miljöbalken (MB). Av översiktsplanen ska det framgå hur kommunen avser att följa gällande MKN för luft, buller, vatten och fiske- och musselvatten. Det ska framgå om det finns risk för att en MKN inte kan följas.

Miljökvalitetsnormer; luft

Miljökvalitetsnormer för utomhusluft syftar till att skydda människors hälsa och miljön samt för att uppfylla krav i EU:s luftkvalitetsdirektiv. De gäller i utomhusluften där människor generellt vistas med undantag för arbetsplatser och väg- och spårtunnlar. Miljökvalitetsnormer finns för ämnena kväveoxid, kvävedioxider, svaveldioxid, kolmonoxid, bly, partiklar (PM2,5 och PM10), ozon, bensen, arsenik, kadmium, nickel och bens(a)pyren.

Det finns inte något fastställt tröskelvärde för när luftföroreningar inte medför risk för människors hälsa. Forskning visar att halter under MKN påverkar människors hälsa negativt där barn, äldre, gravida och människor med sjukdom är särskilt känsliga. Därför är det eftersträvansvärt att luftföroreningar i samhället minskar. År 2024 antog EU ett nytt luftkvalitetsdirektiv som innebär skärpta miljökvalitetsnormer för medlemsstaterna. I Sverige kommer de nya normerna börja gälla från och med år 2030 och det är den skärpta normen för PM10 som bedöms svårast att klara i flera kommuner i landet.

Åtgärdsprogram för PM10 och kvävedioxid

Länsstyrelsen fastställde i december 2023 ett nytt åtgärdsprogram för luftkvalitet för kvävedioxid och PM10. Åtgärdsprogrammet innehåller uppgifter om de åtgärder som myndigheter och medverkande kommuner behöver vidta för att normerna ska följas. I Stockholms län är det numera miljökvalitetsnormen för PM10 (dygn) som riskerar att överskridas. Höga kvävedioxidhalter förekom i länet för några år sedan

men har minskat på grund av förändrad fordonsflotta och strängare avgaskrav.

Kommunerna ansvarar för att kontrollera luftkvaliteten i sin kommun. Naturvårdsverket har gett ut en vägledning för tillämpning och kontroll av MKN för utomhusluft – Luftguiden. Den omfattar hela kedjan från bedömning, prövning och tillsyn till hur kontroll av luftkvalitet, information och rapportering ska gå till och hur åtgärdsprogram ska tas fram.

MKN luft i stadsplanering

Vid planläggning och i andra ärenden enligt plan- och bygglagen ska MKN för utomhusluft följas. De ska beaktas främst i lägen med höga luftföroreningshalter som vid högtrafikerade vägar. En tät och hög bebyggelse på båda sidor av vägen kan försvåra utspädningen av luftföroreningar och medverka till att en miljökvalitetsnorm överskrids. I Länsstyrelsens rapport ”*Miljökvalitetsnormer om luft i planering och rättstillämpning*” (Rapport 2013:12) redovisas situationer när MKN för luft särskilt bör måste uppmärksammas vid planläggning. Rapporten ger även exempel på hur normerna kan hanteras i översiktsplanering.

TÄNK PÅ

- Redovisa de områden och gator som har dålig luftkvalitet och som därför särskilt måste beaktas vid planering och byggande.
- Analysera luftkvalitetsproblemen för de platser där MKN luft inte uppfylls i dagsläget och redovisa vilka åtgärder som ska vidtas för att MKN ska kunna följas. Åtgärder kan handla om såväl nödvändiga fysiska åtgärder som riktlinjer för hur frågan ska behandlas i efterföljande planer och beslut.
- Analysera även luftkvalitetsproblemen för de platser där halterna för nationella miljömålet Frisk luft inte nås. Detta är extra viktigt att beakta vid planering och placering av förskolor, skolor och vårdhem.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Åtgärdsprogram för kvävedioxid och partiklar i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- MKN om luft i planering och rättstillämpning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kartläggning av luftkvalitet i Stockholms län – www.slb.nu

Miljökvalitetsnormer; buller

År 2004 trädde förordning (2004:675) om omgivningsbuller i kraft. Ändringar av förordningen har genomförts senast 2022. Enligt förordningen ska en kommun med mer än 100 000 invånare kartlägga och ta fram åtgärdsprogram för alla vägar och järnvägar inom kommunen, såväl statliga som kommunala och enskilda. Kartläggningen ska genomföras vart femte år. Målsättningen är att omgivningsbuller inte ska få skadliga följder för människors hälsa.

Även kommuner som inte berörs av förordningen bör redovisa i översiktsplanen var infrastrukturen innebär problem med buller. Se även avsnitt ”*Buller*” under avsnitt ”*Hälsa och säkerhet*”.

Miljökvalitetsnormer; inlands- och kustvatten

Miljökvalitetsnormer (MKN) för vatten anger vilken kvalitet vattenförekomster ska ha vid en viss tidpunkt och innefattar både MKN för ytvatten och grundvatten. EU:s ramdirektiv för vatten (2000/60/EG), som trädde i kraft år 2000, syftar till att åstadkomma en bra vattenkvalitet och en långsiktigt hållbar användning av våra vattenresurser.

MKN för vatten gäller för alla vars verksamhet påverkar vattenförekomster. Myndigheter och kommuner har ett ansvar att se till att MKN för vatten följs. Avgörande är att den fastställda statusen i vattenmiljön inte får försämras på kvalitetsfaktornivå eller att möjligheten att uppnå den framtida status eller potential som vattnet ska ha inte får äventyras. När statusen är sämre än god måste åtgärder för att förbättra vattenkvaliteten genomföras för att MKN ska kunna följas.

Statusklassningar och vattenförekomster

Från och med den 22 december 2021 gäller föreskrifter om kvalitetskrav för vattenförekomster med uppgifter om ekologisk status, kemisk status och MKN. En skillnad mot tidigare är att MKN nu kan skilja sig åt mellan olika kvalitetsfaktorer och påverkanstryck för samma vattenförekomst.

Av åtgärdsprogrammet (publicerat 2022) framgår det vilka åtgärder som behöver vidtas, samt tidpunkt och den myndighet/kommun som är ansvarig för respektive åtgärd.

Miljökvalitetsnormerna finns publicerade i Västmanlands läns författningssamling, och uppgifter om enskilda vattenförekomster finns i databasen Vatteninformationssystem Sverige (VISS). Se länkar längre ned i avsnittet.

Försämringsförbudet och äventyrande

EU-domstolen har i ett så kallat förhandsbesked, den så kallade Weserdomen C-461/13, klargjort vilka skyldigheter vattendirektivet medför för medlemsstaterna och hur begreppet försämring av status ska tolkas. Domen har direkt effekt och har fått följder för tillämpningen av miljökvalitetsnormerna. Begreppet ska tolkas på så sätt att en försämring anses ske så snart statusen hos minst en kvalitetsfaktor försämras en klass, exempelvis från god till måttlig eller från måttlig till otillfredsställande. Detta gäller även om den sammanvägda statusen inte försämras. Försämringsförbudet gäller alltså på kvalitetsfaktornivå. Om en kvalitetsfaktor däremot redan är klassad som dålig, det vill säga den sämsta statusklassen, får ingen försämring ske ens på parameternivå.

Weserdomen har lett till ändringar i miljöbalken gällande MKN för vatten. Ändringarna innebär bland annat att en kommun inte får tillåta att en verksamhet eller en åtgärd om denna ger upphov till en sådan ökad förorening som innebär att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt. Åtgärden är inte heller tillåten om den äventyrar möjligheten att uppnå den framtida status som vattnet ska ha enligt en miljökvalitetsnorm. Den så kallade rimlighetsavvägningen enligt 2 kap. 7 § miljöbalken gäller inte för MKN för vatten.

Ytvatten

I klassning av status för ytvatten ingår ekologisk- och kemisk ytvattenstatus.

Den ekologiska statusen omfattar tre grupper av kvalitetsfaktorer, som i prioriterad ordning klassificeras i en femgradig skala:

- *Biologiska kvalitetsfaktorer*: Eftersom syftet med vattenförvaltningen är att biologin ska må bra väger biologiska kvalitetsfaktorer tyngst och ska klassificeras först. Några exempel på biologiska kvalitetsfaktorer är fisk, växtplankton och bottenfauna.
- *Fysikalisk-kemiska kvalitetsfaktorer*: Om de biologiska kvalitetsfaktorerna visar minst god status behöver resultatet stödjas av fysikalisk-kemiska faktorer. Exempel på fysikalisk-kemiska kvalitetsfaktorer är näringsämnen och särskilda förorenande ämnen.
- *Hydromorfologiska kvalitetsfaktorer*: Om både de biologiska och fysikalisk-kemiska kvalitetsfaktorerna visar hög status behöver resultatet stödjas av hydromorfologiska kvalitetsfaktorer. Dessa omfattar till exempel konnektivitet och morfologiskt tillstånd.

Respektive kvalitetsfaktor bedöms utifrån ett antal parametrar.

Kemisk status bestäms genom att mäta halterna av miljögifter eller föroreningar. Värdena jämförs mot gränsvärden som inte får överskridas om status ska bedömas som god. För ytvatten bestäms det på EU-nivå vilka ämnen som ska bedömas och vilka halter som inte får överstigas.

Grundvatten

I klassning av status för grundvatten ingår kemisk och kvantitativ status.

För grundvatten fastställs gränsvärden för kemisk status specifikt för varje grundvattenförekomst. Detta görs utifrån bakgrundshalter och risken för negativ påverkan. Riktvärden finns i SGU:s föreskrifter om miljökvalitetsnormer och statusklassificering för grundvatten (SGU-FS 2023:1, SGU-FS 2023:2, se länk nedan).

För att en grundvattenförekomst ska uppnå god kvantitativ status får inte uttagen vara större än nybildningen av grundvatten, eller så stora att flödesriktningar ändras så att saltvatten eller andra föroreningar kan tränga in. Grundvattennivån får inte heller förändras så att det medför att god ekologisk status inte nås i ytvatten som är förbundna med grundvattenförekomster eller att grundvattenberoende terrestra ekosystem (ekosystem på land) tar skada.

Marina vatten

För att nå god miljöstatus i havsmiljön har svenska miljökvalitetsnormer fastställts. Målsättningen har varit att utforma miljökvalitetsnormer som motsvarar alla de belastningar som inledningsvis bedömdes påverka miljön. Dessa omfattar belastning i form av näringsämnen, farliga ämnen, främmande arter, uttag av arter, fysisk påverkan på havsbottnar och avfall i havsmiljön. Miljökvalitetsnormer och indikatorer för havsmiljön fastställs genom Havs- och vattenmyndighetens föreskrift HVMFS 2012:18, bilaga 3. Bakgrunden till normerna och indikatorerna beskrivs i rapporten ”*God havsmiljö 2020, Marin strategi för Nordsjön och Östersjön Del 2: God miljöstatus och miljökvalitetsnormer*”, se länk nedan.

Dagvatten

Markanvändningen har betydelse för utsläppen till recipienter, vattenförekomster och möjligheten att följa miljökvalitetsnormerna. Ofta kommer dagvatten i konflikt med miljökvalitetsnormerna.

Dagvattenfrågan löses stegvis genom planeringsprocessen. I översiktsplanen ska det framgå var storskaliga dagvattenanläggningar planeras, samt strategier för dagvattenhantering så att översiktsplaneringen kan vara vägledande för detaljplanering. Dagvattenhanteringen påverkas också av om det finns behov av att infiltrera dagvatten till grundvattenförekomster och av förorenade

områden (mark, grundvatten och sediment). Boverket har tagit fram en vägledning för dagvatten i detaljplan som även tar upp hantering av dagvatten på den översiktliga planeringsnivån. Omhändertagande av dagvatten är också en klimatanpassningsåtgärd. Ofta kan ytor för dagvattenåtgärder vara mångfunktionella.

TÄNK PÅ

- Det ska framgå av översiktsplanen hur kommunen avser att följa MKN och vilka åtgärder som ska vidtas så att MKN kan följas.
- Den fysiska planeringen kan bidra till förbättrad status i både yt- och grundvatten. En nyckelfaktor är att planera för en robust dagvattenhantering i både redan bebyggda områden och nya exploateringsområden. Integrera arbetet med klimatanpassning (risken för skyfall och översvämning) och beakta risken för diffusa utsläpp exempelvis från förorenade områden.
- Kartlägg och redovisa tydligt statusen och MKN för kommunens vatten på kvalitetsfaktornivå med hjälp av databasen VISS.
- Analysera miljöproblemen i de vatten som inte når god status. Lokala åtgärdsprogram för vatten kan vara värdefulla underlag till översiktsplanen.
- Arbeta med fördel avrinningsområdesvis och använd mellankommunal samverkan i tidigt skede kring vattenförekomster.
- I översiktsplaneringen ska kommunen ta hänsyn till åtgärdsprogrammet för vatten. Det finns flera åtgärder som rör översiktsplanering, till exempel åtgärd 1 och åtgärd 4. Åtgärd 1 innebär att kommunernas förvaltningsövergripande planering ska säkerställa att MKN för yt- och grundvatten beaktas i alla tillämpliga delar av kommunens verksamhet och åtgärd 4 innebär att kommunerna ska genomföra översikts- och detaljplanering så att den bidrar till att MKN för yt- och grundvatten ska kunna följas.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Miljökvalitetsnormer för vatten, www.vattenmyndigheterna.se
- Åtgärdsprogram för vatten 2022–2027 Norra Östersjöns vattendistrikt, www.vattenmyndigheterna.se
- Miljökvalitetsnormer – PBL kunskapsbanken, www.boverket.se
- Uppgifter om enskilda vattenförekomster, https://viss.lansstyrelsen.se
- Västmanlands läns författningssamling; Länsstyrelsens i Västmanlands län (Vattenmyndigheten för Norra Östersjöns vattendistrikts) föreskrifter om kvalitetskrav för

vattenförekomster i Norra Östersjöns vattendistrikt (19FS 2021:10), www.lansstyrelsen.se/vastmanland
- SGU-FS 2023:1 – Sveriges geologiska undersökningsföreskrifter om kartläggning, riskbedömning och klassificering av status för grundvatten, https://apps.sgu.se/geolagret/
- Dagvatten i den översiktliga planeringen – PBL kunskapsbanken, www.boverket.se
- Miljökvalitetsnormer i detaljplan – PBL kunskapsbanken, www.boverket.se
- Referat från dom i EU-domstolens mål C-461/13, även kallad Weserdomen, www.havochvatten.se
- Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (HVMFS 2012:18) om vad som kännetecknar god miljöstatus samt miljökvalitetsnormer med indikatorer för Nordsjön och Östersjön, www.havochvatten.se
- Åtgärdsprogram för havsmiljön 2022-2027 (Rapport 2021:20), www.havochvatten.se
- Bedömning av miljötillstånd och socioekonomisk analys 2024-2029 (Rapport 2024:12), www.havochvatten.se

Miljökvalitetsnormer; havsmiljö

För att nå god miljöstatus i havsmiljön har svenska miljökvalitetsnormer fastställts. Målsättningen är att utforma miljökvalitetsnormer som motsvarar de belastningar som bedömds påverka havsmiljön. God miljöstatus beskrivs med elva deskriptioner med respektive miljökvalitetsnormer och indikatorer kopplade till sig. För bedömning av havsmiljö används följande elva deskriptioner:

- D1 Biologisk mångfald
- D2 Främmande arter
- D3 Kommersiellt nyttjade fiskar och skaldjur
- D4 Marina näringsvävar
- D5 Övergödning
- D6 Havsbottnens integritet
- D7 Bestående förändringar av hydrografiska villkor
- D8 Farliga ämnen
- D9 Farliga ämnen i fisk och andra marina livsmedel
- D10 Marint skräp
- D11 Undervattensbuller

Miljökvalitetsnormer och indikatorer för havsmiljön fastställs genom Havs- och Vattenmyndighetens (HaV) föreskrift HVMFS 2012:18, bilaga 3 (reviderad version kommer våren 2025). Fastställande av miljökvalitetsnormer utifrån havmiljöförordningen ska även ta hänsyn till andra EU-direktiv, där EU:s ramdirektiv för vatten, vattendirektivet

(2000/60/EG) är den med tydligast koppling då det finns en geografisk överlapp med havsmiljödirektivet i kustvattnet.

Bakgrunden till normerna och indikatorerna beskrivs i rapporten ”Bedömning av miljötillstånd och socioekonomisk analys 2024–2029 (Rapport 2024:12)” på HaV:s hemsida. Bestämda miljökvalitetsnormer följs av åtgärdsprogram ”Åtgärdsprogram för havsmiljön 2022–2027 enligt havsmiljöförordningen (Rapport 2021:20)”, på HaV:s hemsida, som fastställer hur miljökvalitetsnormerna ska uppnås. Där beskrivs även undantag från god miljöstatus enligt havsmiljöförordningen.

Åtgärdsprogrammet beskriver även ansvarsfördelningen mellan myndigheter och kommun för att miljökvalitetsnormerna ska följas så att god miljöstatus uppnås. Det följer av 5 kap. 11 § miljöbalken att myndigheter och kommuner, inom sina ansvarsområden, ska vidta de åtgärder som behövs enligt ett åtgärdsprogram.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Bedömning av miljötillstånd och socioekonomisk analys 2024–2029 (Rapport 2024:12), www.havochvatten.se
- Åtgärdsprogram för havsmiljön 2022–2027 enligt havsmiljöförordningen (Rapport 2021:20), www.havochvatten.se

Miljökvalitetsnormer; fisk- och musselvatten

Miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten har fastställts enligt Fisk- och mussel-vattendirektivet. Direktivet är implementerat i svensk lag genom förordningen om Fisk- och musselvatten (SFS 2001:554). Fisk- och mussel-vattendirektivet har dock upphört att gälla. Förordningen 2001:554 gäller fortfarande, men är inte kopplad till direktivet. I förordningen anges gränsvärden och riktvärden för laxfiskvatten och andra fiskevatten samt musselvatten. Gränsvärdena får överskridas eller underskridas endast om vattnet på naturlig väg har tillförts ämnen från omgivande mark eller om det särskilt har angetts (bilaga 1). Havs- och vattenmyndigheten (Hav) får meddela föreskrifter om vilka fiskevatten som ska omfattas av denna förordning. Mälaren är det enda område i Stockholms län som omfattas av normerna (Naturvårdsverkets författningssamling, Förteckning över fiskevatten som ska skyddas enligt förordningen (2001:554) om miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten).

Expertansvaret för detta område finns på HaV från och med 1 juli 2011. Eventuella ändringar eller nya föreskrifter och allmänna råd på området hittas hos dem.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Förordning (2001:554) om miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten, www.riksdagen.se
- Naturvårdsverkets förteckning över fiskevatten som ska skyddas enligt förordningen (2001:554) om miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten, NFS 2002:6, www.naturvardsverket.se

Strandskydd och landsbygdsutveckling i strandnära lägen

Kommunerna har möjlighet att i översiktsplanen peka ut sådana områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen (LIS-områden) som anges i 7 kap. 18 e § miljöbalken (MB). Bestämmelserna får enligt 7 kap. 18 e § p. 4 MB inte tillämpas i kust- och skärgårdsområdet i Stockholms län och ska tillämpas med viss begränsning vid Mälaren. Av länsstyrelsens granskningsyttrande över översiktsplan ska det framgå om redovisningen av områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen inte är förenlig med 7 kap. 18 e § första stycket MB.

Syftet med bestämmelserna är att stimulera lokal och regional utveckling i områden som har god tillgång på strandområden och där viss byggnation kan ske utan att strandskyddets syften åsidosätts. En avvägning måste emellertid också alltid göras mellan det långsiktiga strandskyddsintresset och intresset av att använda en mindre del av stränderna för att stimulera utvecklingen. Reglerna om hushållning med mark- och vattenområden i 3 och 4 kap. MB ger enligt propositionen prop. 2008/09:119, sid 65, vägledning kring vilka områden som kan vara lämpliga för lättnader i strandskyddet. En restriktivare syn bör gälla i fråga om områden som har stora värden för djur- och växtlivet eller för allmänhetens friluftsliv samt i områden där bebyggelsetrycket är högt. Avsikten är att främja utvecklingen av landsbygden i de delar av landet där bebyggelsetrycket är lågt och stränderna inte har exploaterats i hög grad. Länsstyrelsen anser, i likhet med regeringens uttalanden i förarbetena (prop. 2008/09:119, s 109), att LIS-områden som huvudregel inte bör utpekas i områden med utvidgat strandskydd, i områden som omfattas av andra områdesskydd enligt MB (till exempel naturreservat, kulturreservat eller vattenskyddsområde) eller inom områden som utgör riksintressen för naturvård, friluftsliv eller kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § MB.

I informationsbladet ”*Landsbygdsutveckling i strandnära lägen vid Mälaren*” har länsstyrelserna runt Mälaren utifrån lagstiftning och

förarbeten gjort en tolkning av vad bestämmelserna om LIS-områden kring Mälaren kan innebära.

I Naturvårdsverkets och Boverkets vägledning ”*Strandskydd – en vägledning för planering och prövning*” finns också vägledning om att peka ut LIS-områden. Proposition 2008/09:119 ger också stöd i tillämpningen av 7 kap. 18 e § MB. Läs mer om strandskydd i del 4: Övriga allmänna intressen.

TÄNK PÅ

- Vid utpekande av LIS-områden ska det i översiktsplanen finnas ett resonemang om vilka områden i kommunen som utgör landsbygd.
- Motiven till utpekandet av LIS-områdena, utifrån angivna förutsättningar i bestämmelserna, ska tydligt framgå av översiktsplanen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Landsbygdsutveckling i strandnära lägen vid Mälaren - ett gemensamt förhållningssätt för länsstyrelserna runt Mälaren, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Strandskydd – en vägledning för planering och prövning, www.naturvardsverket.se

Mellankommunal samordning

Enligt 2 kap. 3 § första stycket plan- och bygglagen (PBL) ska hänsyn tas till mellankommunala och regionala förhållanden vid planläggning. Detta innebär att kommunen inte bara ska ta hänsyn till förhållandena i angränsande kommuner utan också till behovet av samverkan och samarbete i ett bredare regionalt perspektiv.

I Stockholmsregionen är behovet av att samordna frågor om mark- och vattenanvändning stort. Det gäller både mellan kommuner och regionalt. I Länsstyrelsens tillsynsuppdrag kopplad till mellankommunal samordning är det inte själva sakfrågan som Länsstyrelsen i förlägningen kan överpröva en detaljplan på, utan om frågan är samråd med den eller de kommuner som berörs av en förändring av markanspråk som kan anses vara av mellankommunal karaktär. Därför är det viktigt att kommunen i sitt samråd till berörda kommuner även belyser bedömningen av konsekvenserna av ett genomförande av en översiktsplan för de berörda kommunerna.

Boverket har under 2020 tagit fram en vägledning för mellankommunal samordning i planeringen. När mellankommunala och regionala frågor

hanteras i planeringsprocessen är översiktsplanen och regionplanen viktiga. Genom att berörda kommuner ingår som samrådsparter när kommunen tar fram sin översiktsplan säkras insyn från de parter som kan ha invändningar. Detta skapar förutsebarhet inför detaljplaneringen. De frågor som Länsstyrelsen anser behöver samordnas presenteras nedan under rubriken Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen - RUFS

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Mellankommunal samordning, www.boverket.se

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen – RUFS

En regionplan ska enligt 7 kap. 2 § plan- och bygglagen (PBL) vara vägledande för beslut om översiktsplaner, detaljplaner och områdesbestämmelser. Regionplanen ska ange grunddragen för användningen av mark- och vattenområden och riktlinjer för lokalisering av bebyggelse och byggnadsverk som har betydelse för länet. Den ger möjlighet för kommunerna att se sin planering i ett regionalt sammanhang. Region Stockholm pekar i regionplanen ut mellankommunala frågor som är av regional betydelse. Dessa rör bland annat:

- bebyggelsestruktur
- transportinfrastruktur
- teknisk infrastruktur
- gods- och logistikstruktur
- grön- och blåstruktur
- landsbygdens och skärgårdens struktur
- säkerhet och beredskapsfrågor som till exempel farliga verksamheter och transportleder för farligt gods
- klimatanpassningsfrågor, som till exempel översvämningsområden
- bostadsförsörjning
- verksamhetsområden
- kulturmiljö
- kultur- och idrottsanläggningar
- krisberedskap och civilt försvar

Länsstyrelsen ser den regionala utvecklingsplanen som ett uttryck för vad som är lämplig samordning av mark- och vattenanvändning i länet med mellankommunal räckvidd. Det är även regionens definition av de mellankommunala frågorna som återfinns i den regionala

utvecklingsplanen som Länsstyrelsen kommer hänvisa till i sin tillsyn av kommunernas detalj- och översiktsplaner enligt plan- och bygglagen.

Regional utvecklingsplan och regional utvecklingsstrategi

I Stockholm är Den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUFS) både regionplan enligt 7 kap PBL och regional utvecklingsstrategi enligt enligt Lag (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar. Det ger att det är flera lagrum som dokumentet lyder under och att dokumentet har fler uppgifter än vad som endast ryms i en utvecklingsplan enligt PBL

RUFS utgör en sektorsövergripande strategi för regional utveckling och tillväxt och innehåller mål och långsiktiga prioriteringar för det regionala utvecklingsarbetet. RUFS innehåller prioriteringar för det regionala kompetensförsörjningsarbetet och är en utgångspunkt för EU:s regionala strukturfondsprogram samt den regionala handlingsplanen för socialfonden. RUFS bidrar även till sektorsövergripande samverkan mellan aktörer på lokal, regional och nationell och internationell nivå.

RUFS 2050, antogs av landstingsfullmäktige den 12 juni 2018.

Under åren 2022 - 2026 arbetar Region Stockholm tillsammans med länets aktörer fram en ny RUFS. Den nya RUFS förväntas fastställas och antas av Regionfullmäktige i Stockholm under första halvan av 2026.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Regionplanering, www.regionstockholm.se

Hälsa och säkerhet samt risken för olyckor, översvämning och erosion

Vid planläggning, liksom i ärenden om bygglov eller förhandsbesked, ska bebyggelse och byggnadsverk enligt plan- och bygglagen (PBL) lokaliseras till mark som är lämpad för ändamålet med hänsyn till bland annat människors hälsa och säkerhet, och till risken för olyckor, översvämning och erosion.

De övergripande övervägandena för lokalisering av ny bebyggelse med mera sker i översiktsplanen. I översiktsplaneringen bör kommunen utgå från platsens förutsättningar vad gäller bland annat risker för att avgöra vilken typ av markanvändning olika områden är lämpad för. Att beakta risker i ett tidigt skede bidrar till en hållbar samhällsplanering.

I arbetet med en ny översiktsplan är det viktigt att inventera vilka risker som finns i kommunen och hur dessa kan påverka vilken typ av

markanvändning platser är lämpade för. Risker och störningar kan exempelvis uppstå till följd av:

- förorenade områden
- ras, skred eller erosion
- översvämning
- transportleder för farligt gods
- riskfyllda verksamheter (till exempel verksamheter som hanterar farliga ämnen)
- tunnlar
- flygplatser
- sjöfart
- industrianläggningar.

Det är lämpligt att redovisa dessa i översiktsplanen för att ge en samlad bild över riskerna i kommunen. Kommunen bör även redovisa hur man avser att hantera dessa risker, exempelvis i form av övergripande förhållningssätt eller strategier för hur man avser att arbeta vidare med riskerna i kommande detaljplaneprocesser. Detta kan till exempel handla om tillämpning av skyddsavstånd intill transportleder för farligt gods och farliga verksamheter eller lägsta grundläggningsnivå inom översvämningsutsatta områden.

2018 infördes ett tillägg i PBL som innebär att det av översiktsplanen ska framgå kommunens syn på risk för skador på den byggda miljön som kan följa av översvämning, ras, skred och erosion samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra (3 kap. 5 §). Läs mer under avsnitten ”*Översvämningsrisk*”, ” *Ras, skred och erosion*” och ”*Klimatanpassning*” nedan.

TÄNK PÅ

- Översiktsplanen bör visa en samlad bild över risker i kommunen. Som underlag behövs en inventering av risker i kommunen. Åtgärder för att hantera risker som är relevanta i ett översiktsplaneringsperspektiv bör framgå av planen. Det kan exempelvis handla om åtgärder för att minska risken för att människor utsätts för skadliga luftföroreningar, kemiska ämnen, ljudnivåer, radonhalter eller andra oacceptabla hälso- eller säkerhetsrisker.
- Relevanta avsnitt ur kommunens risk- och sårbarhetsanalyser kan presenteras i översiktsplanen för att visa de mest påtagliga riskfaktorerna i kommunen. Involvera gärna kommunens beredskapsorganisation i arbetet.
- Räddningstjänsten har god kunskap om olycksrisker. Denna kunskap är värdefull i arbetet med fysisk planering.

Buller

Buller definieras som oönskat ljud och är den miljöstörning som berör flest människor i Sverige. Buller kan ge hörselskador och försämrad inlärning och prestation, men även andra besvärsreaktioner, sömnstörningar samt en ökad risk för kardiovaskulära och metabola sjukdomar. Omgivningsbuller är buller från flygplatser, industriell verksamhet, spårtrafik och vägar samt idrottsverksamhet.

Länsstyrelsen vill lyfta vikten av att systematiskt hantera bullerproblematik, särskilt när det gäller boendemiljöer, skolor och förskolors utemiljöer samt i parker och rekreationsområden. Översiktsplanen ger möjlighet att redan i tidiga skeden synliggöra förutsättningarna för framtida utbyggnadsområden i bullerutsatta lägen.

Omgivningsbuller

Den 2 januari 2015 skedde samordnade ändringar i miljöbalken (MB) och plan- och bygglagen (PBL) gällande bostadsbyggande i bullerutsatta områden. Enligt ändringarna ska de bullernivåer som godtas i planläggning och bygglov gällande till exempel en industriell verksamhet, även godtas vid tillsyn och tillståndsprövning gällande samma verksamhet enligt MB. Ändringarna innebar bland annat nya krav i PBL gällande omgivningsbuller vid lokalisering, utformning och placering av bostadsbyggnader. Det ställs dessutom nya krav i PBL på redovisning av bullervärden vid planläggning och bygglovsprövning.

Förordningen (2015:216) om trafikbuller vid bostadsbyggnader trädde i kraft den 1 juni 2015. Förordningen ändrades den 1 juli 2017 (SFS 2017:359). Förordningen innehåller riktvärden för utomhusbuller från spår-, väg- och flygtrafik vid bostadsbyggnader. Dessa riktvärden ska tillämpas vid bedömning av om kravet på förebyggande av olägenhet för människors hälsa avseende trafikbuller är uppfyllt vid detaljplaneläggning, bygglov (utanför detaljplan) samt vid förhandsbesked. Förordningen ska tillämpas i ärenden som påbörjats från och med den 2 januari 2015. För ärenden som påbörjats före 2 januari 2015 ger Boverkets allmänna råd om buller i planeringen 2008:1 vägledning.

Trafikverket bidrar med underlag om trafikala förutsättningar för att beräkna buller, luftkvalitet och annan miljöpåverkan kopplat till trafik på statliga vägar.

Omgivningsbuller från industriell verksamhet och annan verksamhet

Boverket och Naturvårdsverket har tagit fram vägledningar för industribuller och annat verksamhetsbuller.

Boverket har år 2020 tagit fram allmänna råd och uppdaterat vägledningen. Nu gäller: ”*Omgivningsbuller från industriell verksamhet och annan verksamhet med likartad ljudkaraktär – en vägledning*”, *rapport* 2020:8. Boverkets allmänna råd finns i Boverkets författningssamling: ”*Boverkets allmänna råd om omgivningsbuller utomhus från industriell verksamhet*”, *BFS 2020:2*. De allmänna råden innehåller generella rekommendationer om hur kraven gällande omgivningsbuller i 2 kap. 6 a § PBL kan uppfyllas. Avsikten med de allmänna råden och vägledningen är att ge stöd vid planläggning och byggande av bostäder i områden som är utsatta för buller från industriell verksamhet med mera och underlätta en enhetlig och rättssäker tillämpning av PBL.

Naturvårdsverkets vägledning ger stöd vid prövning och tillsyn enligt MB. Olika riktvärden för olika delar av dygnet och för ljud av olika karaktär tas upp. I vägledningen anges bland annat riktvärden för bedömning av olägenhet för människors hälsa i bostäder, vårdlokaler, skolgårdar och förskolor.

Buller på skolgårdar

Barn tillbringar stor del av sin tid i skolan och ljudmiljön i skolmiljö har stor betydelse för barnens utveckling och lärande. Naturvårdsverket har vägledning om buller vid skolgårdar som gäller för nyetableringar och befintliga skolor. Vägledningen innehåller bland annat information om hur skolgårdar bör utformas i förhållande till bullerkällor och vilka riktvärden som ska eftersträvas.

Buller från idrottsplats

Boverket har vägledning om buller från idrottsplats som främst gäller för detaljplaneläggning eller bygglovsprövning av ny bostadsbebyggelse i områden som exponeras av buller från idrottsplats. Idrottsplatser alstrar olika typer av ljud som varierar i ljudstyrka och varaktighet. Därför förespråkar vägledningen att göra en samlad bedömning i det enskilda fallet, där man bör redogöra för bland annat avstånd mellan idrottsplatsen och bostäder, anläggningens nyttjandegrad, intensitet vid användning med mera.

TÄNK PÅ

- I översiktsplanen bör områden störda av buller identifieras. Det gäller såväl från infrastruktur, såsom väg, flyg, båttrafik och hamnar som från andra verksamheter. Med en tydlighet kring var det finns en bullerproblematik ges tidiga signaler om vilken markanvändning som är lämplig och var det krävs varsamhet eller särskilda åtgärder i detaljplaneringen. För bebyggelse nära järnväg eller väg med tung trafik behöver även risken för

vibrationer och stomljud beaktas. För bebyggelse nära bussgata och busshållplats behöver risk för lågfrekvent ljud beaktas.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Buller vid detaljplanering, www.boverket.se
- Förordning (2015:216) om trafikbuller vid bostadsbyggnader, www.riksdagen.se
- Boverkets författningssamling, www.boverket.se
- Allmänna råd: Industribuller, www.boverket.se
- Vägledning och stöd för arbetet med buller, www.naturvardsverket.se
- Trafikverket och vårt arbete med buller, www.trafikverket.se
- Buller från idrottsplatser – en vägledning, www.boverket.se
- Vägledning och ritvärden för buller på skolgård, www.naturvardsverket.se
- Vägledning om god ljudmiljö i rekreationsområden, www.naturvardsverket.se
- Nationell kartläggning av ljudmiljöer i naturområden, www.naturvardsverket.se
- Naturvårdsverkets kvalitetsmått för ljudnivåer i naturområden och parker (Infoserie 8958) www.naturvardsverket.se

Riskfyllda verksamheter

Verksamheter som kommunen behöver beakta i översiktsplanering kan vara Seveso-verksamheter, farliga verksamheter enligt lag (2003:778) om skydd mot olyckor, drivmedelsstationer, industrier samt andra verksamheter som hanterar farliga ämnen . Varje kommun är skyldig att ha ett handlingsprogram för förebyggande verksamhet och räddningstjänst enligt Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor. Störningar och risker bör beskrivas övergripande.

Sevesoanläggningar omfattar verksamheter som hanterar eller lagrar stora mängder av kemikalier. De omfattas av lagen (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor (s.k. Sevesolagen), som syftar till att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. Sevesoanläggningar klassas automatiskt även som farlig verksamhet, se nedan. Länsstyrelsen ansvarar för tillsynen över Sevesoanläggningarna.

Farliga verksamheter enligt lagen om skydd mot olyckor utgörs av anläggningar där verksamheten innebär fara för att en olycka ska orsaka allvarliga skador på människor eller miljön. Länsstyrelsen beslutar om vilka verksamheter som klassas som farliga verksamheter men där är det kommunen genom räddningstjänsten som ansvarar för tillsynen.

Även andra riskfyllda verksamheter kan behöva beaktas i översiktsplanen, exempelvis drivmedelsstationer och vissa andra verksamheter som har tillstånd för hantering av större mängder farliga ämnen enligt lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor. Även verksamheter som hanterar giftiga ämnen, exempelvis vissa verksamheter med kylanläggningar, behöver beaktas.

Länsstyrelsen rekommenderar att kommunen i översiktsplanen redovisar övergripande förhållningssätt eller strategier gällande störningar och risker från verksamheter som hanterar farliga ämnen eller är riskfylld på annat sätt.

. Störningar och risker från verksamheter och lämpliga skyddsavstånd bör beskrivas. Vägledning kring hur kommunen kan arbeta med skyddsavstånd finns i MCF:s vägledning ”*Samhällsplanering och riskhantering i anslutning till storskalig kemikaliehantering*”. Även Boverket ger vägledning om planläggning med hänsyn till en Sevesoverksamhet. På Länsstyrelsens hemsida finns ytterligare information om Sevesolagen och vilka anläggningar som Länsstyrelsen har tillsyn över samt en lista över senaste tillsynsbesök.

Det är viktigt att befintliga verksamheter ges stabila planeringsförutsättningar och att hänsyn tas till deras gällande miljötillstånd då farliga verksamheter och Sevesoverksamheter kan medföra risker för allvarliga skador på människor eller miljön. För att säkerställa invånarnas säkerhet är det viktigt att kommunen tar ställning till hur olika riskkällor ska hanteras i den fysiska planeringen. Verksamheternas möjligheter till utveckling bör beaktas i planeringen, särskilt i de fall verksamheterna utgör samhällsviktig verksamhet.

För att inventera riskfyllda verksamheter kan kommunen ta hjälp av den kommunala räddningstjänsten. Information om vilka anläggningar som omfattas av Seveso-direktivet ska kunna nås från kommunens hemsida. Dessa anläggningar kräver särskild hänsyn i detaljplaneringen (4 kap. 2 § plan- och bygglagen).

Lagen (2005:1248) om skyldighet att tillhandahålla förnybara drivmedel, som till exempel gasformiga drivmedel och E85, medför att det ska förutsättas att drivmedelsstationer kan hantera alla typer av drivmedel. Olika typer av drivmedel ställer olika krav på riskhänsyn. Länsstyrelsen anser därför att det är bra om kommunen tar fram ett underlag som visar vilka drivmedelsstationer som eventuellt kan anses olämpliga för vissa typer av drivmedel. Framför allt med avseende på drivmedelsstationens lokalisering i förhållande till närliggande bebyggelse, men också på grund av de nya transporter som drivmedelstationen skulle komma att generera.

TÄNK PÅ

- Det bör framgå av översiktsplanen om verksamhetsområden är avsedda för småindustri eller för tyngre störande industriändamål.
- Översiktsplanen kan inkludera riktlinjer med hänsyn till verksamheter som kan utgöra en fara för sin omgivning vid en olycka.
- Tillfartsvägar som används för transport av farligt gods bör också beaktas i planeringen, se avsnitt om Farligt gods nedan.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- MCF:s kartportal, www.mcf.se
- Farlig verksamhet enligt LSO, www.mcf.se
- Sevesoverksamhet eller Grunderna i Seveso, www.mcf.se
- föreskrifter om kommunala handlingsprogram, www.mcf.se
- Lag (2003:778) om skydd mot olyckor, www.riksdagen.se
- Lag (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor, www.riksdagen.se
- Samhällsplanering och riskhantering i anslutning till storskalig kemikaliehantering, www.mcf.se
- Vägledning om Sevesoverksamhet i riskhantering, www.boverket.se
- Sevesolagen, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Farligt gods

I den fysiska planeringen behöver transporter av farligt gods beaktas. Det handlar om transporter av ämnen och föremål som kan orsaka skador på människor, miljö eller egendom. Transporter av farligt gods inom och genom Stockholms län sker i första hand på väg och järnväg. Transporter av farligt gods förekommer också till sjöss och med flyg.

Transporter av farligt gods på väg sker i första hand på rekommenderade transportleder för farligt gods. Länsstyrelsen i Stockholms län pekar i samråd med berörda myndigheter,

, kommuner och andra berörda aktörer ut rekommenderade vägar för transport av farligt gods inom Stockholms län. Länsstyrelsen uppdaterar vid behov sammanställningen över rekommenderade vägar.

De rekommenderade vägarna är uppdelade på följande sätt:

- *Primära vägar*: det primära vägnätet bildar stommen i det rekommenderade vägnätet och används för genomfartstrafik. Det går ofta stora mängder och alla typer av farligt gods ska kunna transporteras på dessa vägar.

- *Sekundära vägar*: det sekundära vägnätet är främst avsett för lokala transporter från det primära vägnätet och leverantör eller mottagare av farligt gods. Det sekundära vägnätet bör inte användas för genomfartstrafik.

På vissa vägar råder förbud mot farligt gods. Förbudet kan innebära ett totalt förbud eller enbart gälla vissa typer av farligt gods. Restriktioner för farligt gods genom tunnlar hanteras via så kallad tunnelkategorisering. Förbud och restriktioner regleras genom lokala trafikföreskrifter.

Bebyggelse intill leder med transporter av farligt gods

Transporter av farligt gods är en nödvändig del av samhället och innefattar bland annat drivmedel, sjukvårdsmateriel, reservkraftsdiesel, sprängmedel till byggprojekt och så vidare. Länsstyrelsen har arbetat fram riktlinjer för planläggning intill vägar och järnvägar där det transporteras farligt gods. Syftet med riktlinjerna är att förtydliga hur Länsstyrelsen i Stockholms län ser på risken för olyckor vid granskning av detaljplaner och översiktsplaner. Länsstyrelsen har även tagit fram förslag på en regional strategi för det rekommenderade vägnätet för farligt gods. Bakgrunden till uppdraget ligger bland annat i ett ökat intresse hos länets kommuner att i samband med detaljplanering förändra det rekommenderade vägnätet för transporter av farligt gods. Transporter av farligt gods är en mellankommunal fråga, vilket innebär att påverkan på intilliggande kommuner behöver beaktas vid förändringar i det rekommenderade vägnätet för farligt gods och vid planläggning längs med dessa vägar.

Kommunen har ett ansvar för att beakta risken för olyckor vid planläggning i närhet av vägar oavsett om de är rekommenderade leder för transport av farligt gods eller inte. Risken för olyckor ska beaktas om det är sannolikt att farligt gods transporteras på en väg eller järnväg i eller i närheten av ett planområde. Transport av farligt gods är tillåtet på alla vägar, om det inte finns en lokal trafikföreskrift som förbjuder det. På järnvägar tillåts generellt alla typer av farligt gods att transporteras.

Överdäckningar

I dag pågår och planeras för flera projekt i Stockholms län där trafikleder byggs över i syfte att skapa ny mark att bebygga eller för att få bort barriärer i stadsmiljön. Projekt med överdäckning innehåller ofta flera komplexa frågeställningar. Leder som önskas överdäckas kan vara järnvägar eller vägar av riksintresse eller regionalt viktiga vägar. De kan även utgöra primära eller sekundära transportleder för farligt gods. Generellt bör framhållas att risk- och säkerhetsaspekter måste beaktas särskilt i planeringen. Detta gäller speciellt om bebyggelse avses placeras ovanpå överdäckningen. Länsstyrelsens erfarenhet är att överdäckningar

med bebyggelse fordrar såväl tekniskt komplicerade som ekonomiskt dyra lösningar. Det kan även bli aktuellt med restriktioner för vissa transporter av farligt gods i vägtunnlar under en överdäckning. Då är det viktigt att även beakta behovet av alternativa vägar för dessa transporter.

Det är också viktigt att ta kontakt med berörda väghållare i tidigt skede för att diskutera förutsättningarna på platsen.

Oljeolyckor till sjöss

Alla kommuner med kust mot statligt vatten har en risk att drabbas av storskaliga föroreningar från fartygsolyckor. En större utsläppsolycka påverkar inte bara djur och växter men kan även drabba friluftsliv, turism, fiske och andra socioekonomiska värden. Handlingsplanen, rapporten och övrigt underlag om oljeskadeskydd finns på MCF:s webbsida.

TÄNK PÅ

- Länsstyrelsen rekommenderar att kommunen följer den process för hantering av risker kring transportleder för farligt gods som beskrivs i Länsstyrelsens riktlinje (Fakta 2016:6). Detta bör också framgå av översiktsplanen.
- Rekommenderade transportvägar för farligt gods och riskhanteringsområdet, 150 meter från transportled för farligt gods, bör redovisas i kartform.
- Trafikverket ger ut väginformationskartor där bland annat rekommenderade transportvägar för farligt gods samt vägar och områden med restriktioner gällande transport av farligt gods är redovisade.
- Kommunen bör i översiktsplanen lyfta vikten av att värna de rekommenderade transportlederna för farligt gods, med hänsyn till samhällets behov av transporter av farligt gods.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Länsstyrelsens WebbGIS: Rekommenderade vägar och inskränkningar för transporter av farligt gods, www.gis.lansstyrelsen.se
- Riktlinjer för planläggning intill vägar och järnvägar där det transporteras farligt gods, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Vägvalsstyrning för transport av farligt gods – en inriktning mot en regional strategi, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Farligt gods i översiktsplaneringen, www.boverket.se
- Kartunderlag rekommenderade transportvägar för farligt gods, www.nvdb.se

- Handlingsplanen, rapporten och övrigt underlag om oljeskadeskydd, www.mcf.se

Förorenade områden

I arbetet med förorenade områden i exploateringsprojekt bidrar Länsstyrelsen med information och kunskap i frågor som rör människors hälsa. Länsstyrelsen vill understryka vikten av att samråda internt i kommunen för att inhämta lokal information om förorenade områden. En redogörelse av informationen i ett tidigt planskede, med ett tydligt ställningstagande för hur kommunen avser att hantera en föroreningssituation, effektiviserar planprocessen.

I många fall medför föroreningar i mark, byggnader, vatten och sediment en risk för oönskade effekter på hälsa och miljö. Ändrad markanvändning kan medföra att exponering och spridning av föroreningar ändras, vilket i sin tur gör att riskerna ökar. För att eliminera dessa risker behöver undersökning och eventuella efterbehandlingsåtgärder genomföras. Vägledningar för hur detta bör genomföras finns på Naturvårdsverkets webbplats.

Kommunernas miljökontor har kunskap om fastigheter som är eller kan vara förorenade bland annat på grund av den verksamhet som tidigare legat på platsen.

Länsstyrelsens databas över förorenade områden

Information om förorenade områden lagras i en databas, EBH-stödet. Databasen uppdateras fortlöpande när nya relevanta uppgifter tillkommer, till exempel i samband med utförda provtagningar eller saneringar. Databasen utgör ett underlag för prioriteringar för arbetet med förorenade områden men är även ett viktigt planeringsunderlag. Länsstyrelsen gör årligen ett utdrag ur Länsstyrelsens databas (EBH-stödet), som översänds till respektive miljökontor.

Länsstyrelsens branschinventeringar

Mellan åren 1999 och 2015 utförde länsstyrelserna ett omfattande inventeringsarbete av misstänkt förorenade områden. Identifiering av förorenade områden har gjorts i länets alla kommuner. Uppgifterna finns hos respektive kommun. Det är önskvärt att dessa data tillgängliggörs för planarbete, till exempel som kartskikt. Utdrag ur Länsstyrelsens samlade databas för eventuellt förorenade områden visar att det i dagsläget finns ett mycket stort antal potentiellt förorenade områden i länet.

Länsstyrelsen tar varje år fram ett regionalt program för efterbehandling av förorenade områden. Programmet tas fram i samråd med länets kommuner och lämnas till Naturvårdsverket. Det regionala programmet redovisar läget i länet, mål, strategi och organisation. Det redovisar

också vad som har gjorts, hur arbetet prioriteras och kommande insatser.

Bidrag inför bostadsbyggande

Regeringen har avsatt pengar för att stödja sanering av förorenad mark inför bostadsbyggande. Syftet är att skapa förutsättningar för fler bostäder samtidigt som riskerna med föroreningar som påverkar människors hälsa och miljön reduceras. Satsningen löper parallellt med det nuvarande statsstödet för efterbehandling av förorenade områden. För att kunna ansöka om denna statliga finansiering ska objektet ligga utanför storstadskommun. Inom storstadsnärakommuner kan finansiering även sökas för objekt i tätorter om de har en befolkningsmängd mindre än 20 000 personer. En separat förordning reglerar hur anslaget får användas.

TÄNK PÅ

- En kartläggning av förorenade områden i kommunen bör redovisas i översiktsplanen. Särskilt viktigt är det att uppmärksamma föroreningar inom områden som ska bebyggas eller där markanvändningen ska ändras i framtiden.
- Översiktsplanen bör ange riktlinjer för hur man inom kommunen ska hantera förorenade områden i det fortsatta arbetet med detaljplanering och lovgivning. Riktlinjerna kan exempelvis vara konkreta lokaliseringsprinciper eller utredningskrav. De ska ge vägledning för andra, till exempel exploatörer, om vad som kan komma att krävas av dem exempelvis i samband med byggprojekt.
- I tillämpliga fall bör det beaktas att klimatförändringar med ökad nederbörd och skyfall kan påverka spridningsbilden.
- Kunskapen om föroreningssituationen förändras snabbt. Länsstyrelsen och kommunens miljökontor har tillgång till den nationella databasen för potentiellt förorenade områden, det så kallade EBH-stödet.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Förorenade områden, www.naturvardsverket.se
- Länets arbete med förorenade områden, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Sanering i förorenad mark vid byggnad, www.naturvardsverket.se
- Förorenade områden – statlig finansiering www.naturvardsverket.se
- Fysisk planering och förorenade områden, www.ebhportalen.se

- Vägledning om hantering av förorenade områden vid planering och lovgivning, www.ebhportalen.se

Översvämningsrisk

Ny bebyggelse behöver lokaliseras, placeras och utformas så att den är lämplig med hänsyn till kommande klimatförändringar med avseende på risken för översvämning. I översiktsplanen ska kommunen redovisa sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade, samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra.

Översvämningsrisk Östersjön

I översiktsplanen bör kommunen redovisa områden som riskerar att översvämmas vid förväntade höjda vattennivåer. Länsstyrelsens rekommendationer (uppdaterades 2021) anger att ny bebyggelse och samhällsfunktioner av betydande vikt längs länets Östersjökust behöver placeras ovanför nivån 2,7 meter räknat i höjdsystem RH2000.

I översvämningsdrabbade områden behöver kommunen bedöma konsekvenserna vid översvämning samt planera med hänsyn till de konsekvenser som kan uppstå. Kommunen bör redovisa en strategi för hur planeringen av ny bebyggelse ska beakta förväntade höjda vattennivåer. Ny sammanhållen bebyggelse bör lokaliseras, placeras och utformas på ett sätt som innebär att samhällsstrukturen är hållbar över tid. Det är angeläget att samhällsviktiga funktioner inte lokaliseras till områden där det finns risk för översvämning i dag eller i framtiden. Om en samhällsviktig funktion riskerar att bli drabbad av översvämning behöver kommunen redovisa hur risken avses minskas eller hur konsekvenserna av en översvämning tas om hand.

Översvämningsrisk Mälaren

Länsstyrelserna runt Mälaren har tagit fram gemensamma rekommendationer för ny bebyggelse vid Mälaren. Länsstyrelserna rekommenderar att ny sammanhållen bebyggelse samt samhällsfunktioner av betydande vikt behöver placeras ovan nivån 2,7 meter i RH2000. Enstaka byggnader av lägre värde bör placeras ovan nivån 1,5 meter i RH2000.

Översvämningsrisk sjöar och vattendrag

Länsstyrelsen har tagit fram rekommendationer för på vilka höjdnivåer ny bebyggelse får uppföras intill länets sjöar och vattendrag. Rekommendationerna utgår från risken för översvämning och gäller vid samtliga vattendrag och sjöar i länet, förutom för Mälaren och för havet. Rekommenderad nivå för planläggning av ny bebyggelse beror på vilken sorts bebyggelse det är:

- Sammanhållen bebyggelse och samhällsfunktioner av betydande vikt behöver placeras ovanför nivån för ett beräknat högsta flöde.
- Enstaka byggnader av lägre värde behöver placeras ovan nivån för ett 100-års flöde.

Som ett stöd i kommunernas planering har Länsstyrelsen tagit fram rekommenderade lägsta nivåer för de tre största vattendragen i länet: Norrtäljeån, Tyresån och Oxundaån, samt sjöar inom vattendragens avrinningsområden.

Myndigheten för civilt försvar (MCF) har i arbetet med översvämningsförordningen pekat ut vattensystem i Sverige som har betydande översvämningsrisk. I Stockholms län finns vattensystem som har en betydande översvämningsrisk: Oxundaån, Tyresån, Bällstaån, Norrtäljeån, delar av Mälaren och delar av Östersjön. MCF har låtit genomföra översiktliga översvämningskarteringar för dessa vattendrag med syftet att ge en överblick över vilka risker som finns för skador på människors hälsa, miljö, kulturarv och ekonomisk verksamhet längs de utpekade vattendragen.

Översvämningskarteringarna och riskkartorna finns tillgängliga genom MCF:s portal för översvämningshot. Riskhanteringsplanerna finns att nå på MCF:s hemsida.

Översvämningsrisk skyfall

Länsstyrelsen i Stockholm har tagit fram rekommendationer för hantering av översvämning till följd av skyfall. Syftet är att ge kommunerna stöd i hur översvämning till följd av skyfall kan hanteras i samtliga skeden i planprocessen. Länsstyrelsen rekommenderar att:

- Ny bebyggelse planeras så att den inte tar skada eller orsakar skada vid en översvämning från minst ett klimatanpassat 100-årsregn.
- Risken för översvämning från ett klimatanpassat 100-årsregn bedöms i detaljplan och eventuella skyddsåtgärder säkerställs.
- Samhällsviktig verksamhet ges en högre säkerhetsnivå och planeras så att funktionen kan upprätthållas vid en översvämning.
- Framkomligheten till och från planområdet bedöms och ska vid behov säkerställas.

En klimatfaktor ska inkluderas för att bedöma översvämningsrisken i ett förändrat klimat. I Länsstyrelsens rekommendationer för hantering av översvämning till följd av skyfall anges klimatfaktorn för ett regn med 100-års återkomsttid 1,2–1,4, vilket innebär att regnvolymen väntas öka med 20–40 % fram till år 2100. Vilken siffra som ska användas kan variera men utifrån aktuell kunskap om klimatförändringar rekommenderas att

använda klimatfaktor 1,4 vid bedömning av översvämningsrisker i fysisk planering kopplat till skyfall (MSB: Vägledning: *Metod för skyfallskartering av tätorter*).

Som stöd för att hantera översvämningsrisk till följd av kraftig nederbörd eller skyfall har Länsstyrelsen tagit fram en skyfallskartering för ett stort antal av länets centraltätorter. Skyfallskarteringen visar översvämningsrisk till följd av ett klimatanpassat 100- och 500-årsregn. Karteringen visar vattnets utbredning, vattendjup samt flöde. Karteringen ska skapa ett länsgemensamt kunskapsunderlag för att kunna hantera översvämningsrisker till följd av skyfall som kan uppstå i ett framtida klimat. Karteringen kan användas som planeringsunderlag för översiktsplanering, detaljplanering, vattentjänstplanen, riskhantering och beredskapsplanering. Skyfallskarteringen som visar ett klimatanpassat 100-årsregn finns att ladda ner i Länsstyrelsens geodataportal.

Länsstyrelsen har även tagit fram ett kunskapsstöd för strukturplan för skyfall. En strukturplan för skyfall kan vara ett verktyg för kommunerna i arbetet med översiktsplaner för att utreda och bedöma riskerna för befintlig och kommande bebyggelse samt identifiera skyfallsytor och -stråk som behöver bevaras eller skapas.

TÄNK PÅ

- Ny bebyggelse och infrastruktur behöver lokaliseras, placeras och utformas så att den är lämplig med hänsyn till risken för översvämning. Kommande klimatförändringar behöver beaktas.
- En riskbedömning avseende översvämningar på översiktsplanenivå är ett viktigt underlag i arbetet med en ny översiktsplan. Risken för översvämning vid höga flöden i sjöar och vattendrag, vid höga havsnivåer samt risk för översvämning till följd av skyfall behöver inkluderas i bedömningen.
- I översiktsplanen ska kommunen redovisa sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade, samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra. Översiktsplanen ska således identifiera och hantera risker till följd av ett förändrat klimat både för befintliga miljöer och för planerade miljöer.
- Länsstyrelsen rekommenderar att kommunen redovisar en strategi för hur kommunen avser minska risken för översvämningar till följd av skyfall.
- Översiktsplanen bör samordnas med kommunens vattentjänstplan.
- Det är bra om kommunen i översiktsplanen kan peka ut ytor som är reserverade för skyfallshantering.

- Kommunen bör i översiktsplanen identifiera eventuella grund- och ytvattentäkter som kommer att påverkas av stigande havsnivå eller förändrade flöden i vattendrag.
- Det kan vara lämpligt att reservera mark i översiktsplanen för uppbyggnad av framtida översvämningsskydd för att skydda översvämningshotade platser.
- Länsstyrelsen rekommenderar att kommunen redovisar en kartläggning av riskutsatta kulturmiljöer och enskilda byggnader med höga kulturhistoriska värden i översiktsplanen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Klimatanpassning i fysisk planering - vägledning från länsstyrelserna, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Checklista för klimatanpassning i fysisk planering - ett verktyg för handläggare på kommun och länsstyrelse, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Framtidsklimat i Stockholms län, www.smhi.se
- Regional klimatsammanställning Stockholms län – kortversion, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Regional handlingsplan för klimatanpassning i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Rekommendationer för lägsta grundläggningsnivå längs Östersjökusten i Stockholms län - med hänsyn till risken för översvämning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Rekommendationer för lägsta grundläggningsnivå längs vattendrag och sjöar i Stockholms län - med hänsyn till risken för översvämning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Rekommendationer för hantering av översvämning till följd av skyfall, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Översvämningsportalen, www.mcf.se
- Översvämningsförordningens tre steg, www.mcf.se
- Riskhanteringsplan - förordningen om översvämningsrisker, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Tillsynsvägledning naturolyckor, www.boverket.se
- Klimatrelaterade risker i översiktsplanering – metodstöd, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Klimatrisker i översiktsplanering, www.boverket.se
- Vägledning: Metod för skyfallskartering av tätorter, www.mcf.se
- Stöd från myndigheter för att hantera stigande hav och översvämning i bebyggd miljö och planläggning, www.boverket.se
- Vägledning: Metod för skyfallskartering av tätorter www.mcf.se

Ras, skred och erosion

Markens förutsättning påverkar hur lämplig marken är att bebygga och i vilken omfattning skyddsåtgärder behöver vidtas. Markförhållanden kan vara avgörande vid bedömning av framtida markanvändning. Kommunen bör i översiktsplanen redovisa kommunens topografiska, geologiska och geotekniska förutsättningar. Kommunen bör även redovisa identifierade områden där risk för ras (inklusive bergras och blocknedfall), skred eller erosion bedöms ha betydelse för befintlig eller planerad markanvändning. För vissa områden kan det vara bra att fördjupa analysen av dessa frågor i en fördjupning av översiktsplanen eller ett planprogram.

I översiktsplanen ska kommunen redovisa sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade, samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra.

För att stötta kommunernas arbete med klimatanpassning har myndigheterna Statens geotekniska institut (SGI), Statens geologiska undersökning (SGU), Myndigheten för civilt försvar (MCF), Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI), Skogsstyrelsen och Lantmäteriet tagit fram kartor med kartunderlag för ras, skred och erosion. Underlaget går till exempel att använda för att prioritera områden som är i behov av närmare undersökningar. En vägledning till kartunderlaget har också tagits fram och finns tillgänglig på SGI:s webbplats *Vägledning ras, skred och erosion*.

Exempel på kartskikt som kan vara användbara vid identifiering av områden med potentiell risk är:

- Förutsättningar för skred i finkornig jordart – visar områden med förutsättningar för jordskred
- Brunton – visar sluttningar i jord och berg, vilket kan ge stöd för bedömning av markens stabilitet
- Stränders eroderbarhet – Innehåller information om jordartens eroderbarhet längs stränder

TÄNK PÅ

- Översiktsplanen bör innehålla en översiktlig redovisning av markens geologiska och geotekniska förhållanden. Geotekniska riskområden för ras, skred och erosion ska identifieras.
- I översiktsplanen bör kommunen ta ställning till hur markanvändningen ska planeras med hänsyn till riskområden för ras, skred eller erosion. Både befintlig situation och situationen vid ett förändrat klimat bör beaktas.I översiktsplanen ska kommunen också redovisa sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av ras, skred och erosion som är klimatrelaterade, samt på hur sådana risker kan minska eller

upphöra. Översiktsplanen ska således identifiera och hantera risker till följd av ett förändrat klimat både för befintliga miljöer och för planerade miljöer.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Kartunderlag om ras, skred och erosion, www.sgi.se
- Vägledning om riskhantering i planläggning och byggande, www.boverket.se
- Geoteknisk säkerhet i kommunal planering – Översiktsplanering, www.sgi.se
- Geotekniska säkerhetsfrågor vid planläggning, www.boverket.se
- Klimatrisker i översiktsplanering, www.boverket.se

Radon

Radon utgör en olägenhet för människors hälsa och det finns alltid tillräckligt med radon i marken för att gällande gräns- och riktvärden för radon ska kunna överskridas i en byggnad, om konstruktionen är otät. Översiktsplanen bör innehålla en översikt av radonsituationen i kommunen och vilka åtgärder som bör vidtas i olika situationer. Statens geologiska undersökning (SGU) rekommenderar att kommunen har en karta som visar på områden med särskilt hög radonrisk (högriskområden). I områden med förhöjd strålning från berggrunden kan också finnas risk för förhöjda halter av radon och uran i dricksvatten från enskilda brunnar.

TÄNK PÅ

- Översiktsplanen bör innehålla en översikt av radonsituationen i kommunen och vilka åtgärder som behöver vidtas i områden där det finns risk för högt radon i marken.

DEL 4:

Övriga allmänna intressen

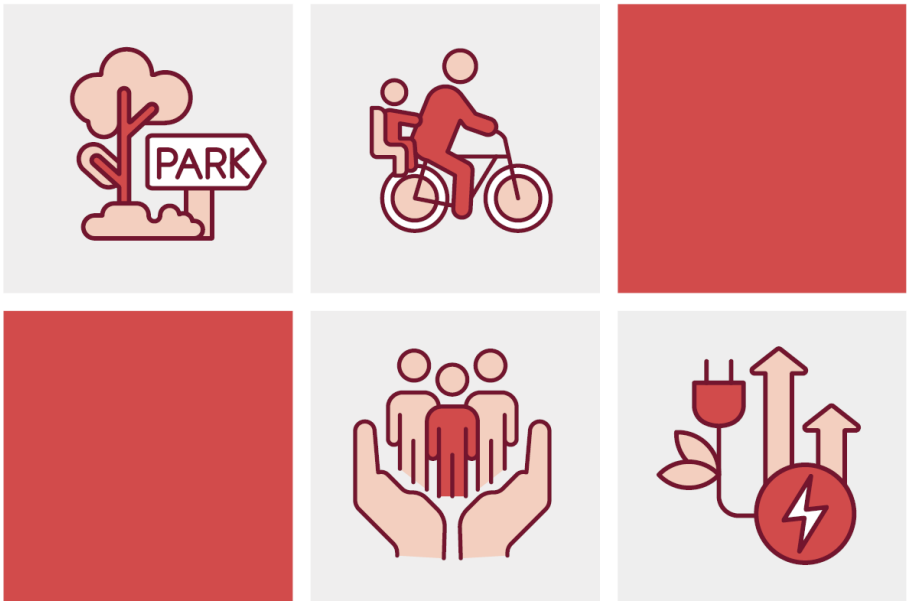

Kommunen ska i sin översiktsplan redovisa för och precisera hur kommunen i sin planering tar hänsyn till de allmänna intressena. Kommunen ska inte bara redovisa förekomster och påverkan utan också hur kommunen genom bedömningar och avvägningar säkerställer att hänsyn tas till de intressena. De allmänna intressena har olika vikt beroende på lokala förutsättningar i olika kommuner och ska preciseras så att en avvägning mellan dem underlättas i efterföljande planering. De allmänna intressena anges i 2 kap. plan- och bygglagen (PBL).

3 KAP. 4 § PBL

Av 3 kap. 4 § PBL följer att kommunen i sin översiktsplan ska redovisa sin bedömning av hur skyldigheten att enligt 2 kap. PBL ta hänsyn till allmänna intressen vid beslut om användningen av mark- och vattenområden kommer att tillgodoses.

Social hållbarhet

Ett socialt hållbart samhälle är ett samhälle där allas rättigheter tillgodoses och inga grupper diskrimineras. Social hållbarhet förknippas ofta med begrepp som socialt kapital, välbefinnande, livskvalitet och social sammanhållning. Social hållbarhet kan definieras som fördelningen av livsvillkor som bidrar till välbefinnande och den sammanvägda graden av välbefinnande i samhället. Detta innebär att samhällets resurser fördelas på ett sätt som skapar möjlighet för fler att förverkliga sina liv genom utbildning, arbete och ett boende med tillgång till önskade kvaliteter. Av portalparagrafen i PBL framgår att bestämmelserna bland annat ska främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden. Det förutsätter att kommunen arbetar med de långsiktiga sociala aspekterna i sin översiktsplan.

Ett sätt att synliggöra den sociala dimensionen i planeringen är att tillämpa en intersektionell analys i arbetet med översiktsplanen. Det innebär att hänsyn ska tas till kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Kunskap om hur den fysiska miljön påverkar människors vardagsliv är en viktig utgångspunkt. Det kan exempelvis handla om transportmönster till och från arbete, skola eller andra aktiviteter, eller hur människor använder olika områden i kommunen och upplevelser av trygghet på olika platser. Demografisk statistik och utökade medborgardialoger är användbara underlag.

TÄNK PÅ

- Det finns en mängd olika analyser som kan vara användbara underlag i arbetet med en ny översiktsplan utifrån ett socialt hållbarhetsperspektiv, här är några exempel:

    - Analys av hur tillgängligheten till resurser och kvaliteter ser ut i olika delar av kommunen som en följd av den byggda strukturen.
    - Analys av olika gruppers behov och förutsättningar. Det kan exempelvis handla om hur män respektive kvinnor använder kollektiva färdmedel.
    - Analys av vilken typ av mötesplatser som finns och hur upplevelsen av trygghet påverkar hur olika grupper använder sig av dessa.
    - Analys av tillgängligheten till grönområden i olika delar av kommunen.
- Konsekvensbedömningen bör inkludera resonemang om vilka områden i kommunen som prioriteras och vem kommunen planerar och bygger för.
- Barnperspektivet bör vara en integrerad del i planeringen för att säkra att barns och ungdomars behov synliggörs i översiktsplanen.
- Äldres och funktionsnedsattas behov av tillgängliga miljöer bör uppmärksammas.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Medborgardialog – PBL kunskapsbanken, www.boverket.se
- Ett jämställt Stockholms län - Länsstrategi för jämställdhetsintegrering 2024–2027, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Socialt god och tillgänglig livsmiljö, www.boverket.se
- Mål för jämställdhet, Regeringen.se
- God bebyggd miljö, Boverket

Folkhälsa

De mest relevanta målområdena i den nationella folkhälsopolitiken utifrån planeringsperspektiv är 5) Boende och närmiljö, och 7) Kontroll, inflytande och delaktighet.

Målområde 5 – Boende och närmiljö

Boende och närmiljö är en central folkhälsofråga. Ett bostadsområde har fysiska och sociala egenskaper som både kan orsaka ohälsa och verka hälsofrämjande. Till de fysiska egenskaperna räknas bland annat luftkvalitet i och utanför bostaden, bullerstörning från trafik och grannar, tillgång till naturvärden nära bostaden samt kultur och service. De sociala egenskaperna kan vara de boendes tillit till varandra och deras sociala deltagande, grad av social integration samt normer och värderingar samt möjligheter att påverka sin situation och sitt närområde. Hur städer och bostadsområden är utformade påverkar

därför hur man arbetar, lever, umgås och förflyttar sig, vilket i sin tur påverkar människors hälsa.

Att planera för bostäder utifrån olika behov och förutsättningar är en central aspekt i arbetet med social hållbarhet, läs mer om detta i avsnitt ”Bostadsförsörjning” i del 4: Övriga allmänna intressen.

Samhällsplaneringen kan också skapa miljöer som underlättar hälsosamma levnadsvanor. Fysisk aktivitet, lek och rörelse som är bra för hälsan främjas till exempel genom att skapa och bevara parker och grönområden men också genom tillgång till idrottsanläggningar, gång- och cykelvägar. Naturområden inom gångavstånd från bostaden (inom cirka 300 meter) förefaller vara en särskilt skyddande faktor för hälsan.

Målområde 7 – Kontroll, inflytande och delaktighet

Det finns tydliga socioekonomiska skillnader vad gäller grad/nivå av kontroll, inflytande och delaktighet i Sverige. Arbetet kopplat till målområde 7 bör inriktas på ett jämlikt deltagande i demokratiska processer. Det innebär ett arbete för att främja alla individers – oavsett socioekonomisk bakgrund, kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsförmåga, sexuell läggning, ålder eller geografisk hemvist – möjligheter till kontroll, inflytande och delaktighet i samhället och i det dagliga livet. Individer och grupper som i lägre utsträckning än andra har möjlighet till kontroll, inflytande och delaktighet bör särskilt prioriteras.

TÄNK PÅ

- I översiktsplanen finns möjlighet att arbeta strategiskt med stödjande miljöer för fysisk aktivitet. Exempelvis:
    - Hur cykelvägnätet hänger ihop och hur det bör utvecklas.
    - Hur tätortsnära natur- och friluftsområden ska säkras och göras tillgängliga.
    - Hur spontanidrottsplatser, parker och grönområden är fördelade över kommunen i förhållande till var människor bor och rör sig.
    - Hur kollektivtrafiken kan kopplas till rekreationsområden.
- Ett program för rekreation och friluftsliv kan vara ett användbart planeringsunderlag.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Nationellt folkhälsomål och målområden, www.folkhalsomyndigheten.se
- God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik, www.regeringen.se

- Rörelsefaktor – ett verktyg för fysisk aktivitet i planeringen, www.boverket.se

Barns och ungas utemiljöer

Barn har rätt till sin plats i samhället, men utrymmet för barn i stadsmiljön krymper. Förtätningen av offentliga platser och miljöer slår extra hårt mot barn och unga då det leder till mindre ytor och sämre förutsättningar för fysisk aktivitet och minskad rörelseglädje. Utemiljöer vid förskolor och skolor tenderar att bli allt mindre och även tillgången till grönområden minskar generellt i stadsmiljöer. Den fysiska miljön är barns och ungas utvecklingsmiljö och platsen där förutsättningarna för framtida hälsa, välbefinnande och engagemang för den sociala och fysiska omvärlden grundläggs.

Länsstyrelsen anser att kommunerna bör ha en strategi för att säkra barns och ungas behov vad gäller tillgång till utemiljö, utformning av utemiljön, säkra skolvägar, buller och luftkvalitet. Barn behöver tillgång till utemiljö som är grön, rymlig och varierad. Detta är centralt för hur fysiskt aktiva barnen är och har även betydelse för koncentrationsförmåga, nattsömn och UV-strålning. Viktiga aspekter i detta sammanhang är storleken på bostadsgårdar, skolgårdar och förskolegårdar, sol- och skuggförhållanden, vegetation och terräng, liksom integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekplatser. Brist på bostadsnära lekmiljöer leder till att barn hänvisas till närliggande parker och andra offentliga rum. Forskning visar dock att denna typ av utemiljö gör att leken blir mer vuxenstyrd.

Enligt barnkonventionen, som är lag i Sverige sedan 2020, ska barnets bästa komma i främsta rummet i alla beslut som rör barn (Artikel 3). Detta gäller även den fysiska miljön och beslut om gestaltning av barns livsmiljöer. Barn och unga har stor kunskap om miljöerna där de brukar vistas och vet vad det är som gör att dessa miljöer fungerar. Miljöer för barn och unga och ökad fysisk aktivitet hänger samman med mål för friluftspolitiken och folkhälsopolitiken.

Boverket har tillsammans med Movium vid Sveriges lantbruksuniversitet tagit fram en vägledning för planering, utformning och förvaltning av barns och ungas utemiljö med särskilt fokus på skolgårdar och förskolegårdar. Boverket har även tagit fram allmänna råd till 8 kap. 9 § 2 och 10, 11 §§ plan- och bygglagen (BFS 2015:1 FRI).

TÄNK PÅ

- I översiktsplaneringen kan kommunen ta ställning i frågor som rör barns och ungas tillgång till platser för lek, motion, idrott och utevistelse. Det kan göras genom exempelvis riktlinjer och rekommendationer för barns tillgång till lekparker, grönområden

och mark- och vattenområden. Exempel på underlag kan vara en inventering av områden som är viktiga för barn och unga såsom parker, skogar, grönområden, större lekplatser, utflyktsområden och idrottsplatser. Inventeringen kan även inkludera områden som är viktiga för skolans verksamhet samt områden för vuxnas och äldres behov av lek- och aktivitetsytor såsom generationsparker och andra mötesplatser. Det är viktigt att utgå från alla barns och ungas behov oavsett kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

- Behovet av utbildningslokaler och utemiljöer för barn och unga bör så långt som möjligt kartläggas redan i översiktsplaneringen för att säkerställa lämplig lokalisering av förskolor och skolor med tillgång till kvalitativa friytor av tillräcklig storlek.
- Översiktsplanen bör inkludera ställningstaganden kring storlek på skolgårdar och förskolegårdar med krav på kvalitet och tillgänglighet. De bör utformas så att de passar för lek, rörelse och utomhuspedagogik.
- Hälsoaspekter såsom goda sol- och skuggförhållanden och god luft- och ljudkvalitet bör beaktas i framtagandet av riktlinjer för skolgårdar och förskolegårdar.
- Vikten av säkra gång- och cykelvägar till förskola och skola bör uppmärksammas i översiktsplanen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Gör plats för barn och unga!, www.boverket.se
- BFS 2015:1 FRI 1, www.boverket.se
- Barn och ungas utemiljöer, www.boverket.se
- Vägledning om förskolors och skolors fysiska miljö, www.boverket.se
- Utomhusmiljöer som främjar lek och rörelse, www.boverket.se
- Boverkets allmänna råd (BFS 2015:1) om friyta för lek och utevistelse vid fridishem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet, Boverket.se

Bostadsförsörjning

Tillgången till en bostad är en mänsklig rättighet. I regeringsformen står det att det allmänna ska trygga rätten till bostad. Planeringssystemet i Sverige är unikt på så sätt att kommunerna har det stora ansvaret för bostadsförsörjningen. Det innebär att de ska planera för bostadsförsörjningen och främja genomförandet av de åtgärder som behövs för att klara bostadsförsörjningen för alla invånare. Staten har

följaktligen delegerat ansvaret och endast behållit rollen att fördela stöd och bidrag, att ta fram kunskaps- och planeringsunderlag och att stå för regelverket.

Lagen om kommunernas bostadsförsörjningsansvar

Kommunernas ansvar för bostadsförsörjningen preciseras i lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar (BFL) samt i plan- och bygglagen (PBL). Enligt bostadsförsörjningslagen ska varje kommun planera för bostadsförsörjningen i syfte att skapa förutsättning för alla i kommunen att leva i goda bostäder. Arbetet ska dokumenteras i en handlingsplan för bostadsförsörjningen som antas av kommunfullmäktige en gång varje mandatperiod. I bostadsförsörjningslagen preciseras innehållet i riktlinjerna och hur processen att ta fram dem ska gå till.En handlingsplan ska antas av kommunfullmäktige varje mandatperiod. Länsstyrelsen ska lämna råd, information och underlag till kommunerna inför planeringen av bostadsförsörjningen. Att ta fram en handlingsplan innebär att analysera och bedöma vilka förändringar som behöver göras i bostadsbeståndet utifrån både nuvarande och framtida befolkningsbehov och önskemål. Saknas någon del i handlingsplanen kan regeringen förelägga kommunen att anta en ny handlingsplan.

För att möjliggöra ett effektivt och kvalitativt arbete med bostadsförsörjningsfrågorna krävs att vissa grundförutsättningar är på plats i kommunen. Dessa inkluderar

• att det finns tillräcklig kompetens och resurser för att driva arbetet,

• att arbetet bedrivs förvaltningsövergripande, samt

• att det sker i nära dialog med den politiska ledningen.

När en kommun arbetar fram en handlingsplan för bostadsförsörjningen är det särskilt viktigt att beakta kraven i 2 § och 7 § BFL.

2 § BFL: Kommunfullmäktige ska under varje mandatperiod anta en handlingsplan för bostadsförsörjningen. Handlingsplanen ska redovisa:

1. behovet av tillskott av bostäder i kommunen,
2. kommunens mål för bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet,
3. kommunens planerade åtgärder för att nå sina mål, och
4. hur kommunen har tagit hänsyn till relevanta nationella och regionala mål, planer och program som är av betydelse för bostadsförsörjningen.

Uppgifterna i handlingsplanen ska särskilt grundas på en analys av den demografiska utvecklingen, marknadsförutsättningarna och de bostadsbehov som inte tillgodoses på den lokala bostadsmarknaden.

Analysen ska genomföras med stöd av ett underlag som Boverket förser kommunen med och det ytterligare underlag som kommunen behöver för analysen. Därutöver ska det finnas en koppling till kommunens riktlinjer för markanvisningar enligt lagen (2014:899) om riktlinjer för kommunala markanvisningar.

7 § BFL: När kommunen vidtar åtgärder för bostadsförsörjning ska kommunen ta hänsyn till behovet av samordning med andra kommuner.

Vid förändrade förutsättningar ska ny handlingsplan upprättas och antas. Handlingsplanen ska ligga till grund när kommunen i översiktsplaneringen bedömer det allmänna intresset gällande bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

Lagstiftarens intention med lagändringen är att kommunens planering för bostadsförsörjningen inte enbart ska omfatta det generella bostadstillskottet, utan även inkludera tillskott för hushåll och grupper vars bostadsbehov i dag inte tillgodoses på den ordinarie bostadsmarknaden. Det finns inget krav på att detta tillskott ska vara kvantitativt angivet, men en handlingsplan behöver innehålla en redogörelse för hur kommunen avser att arbeta med dessa grupper och säkerställa att deras bostadsbehov uppmärksammas och hanteras.

Bostadsmarknadsenkäten och Läget i länet – Bostadsmarknaden i Stockholms län

Boverket gör varje år genom en enkät till kommunerna en kartläggning av läget på bostadsmarknaden. Länsstyrelsen ansvarar för att sammanställa svaren på bostadsmarknadsenkäten och gör varje år en analys av det aktuella läget på bostadsmarknaden – ”Läget i länet”. Analysen riktar sig till kommuner, byggföretag och andra som är intresserade av bostadsutvecklingen ur ett regionalt perspektiv.

Stockholmsregionen fortsätter att växa även om tempot avtagit. År 2030 beräknas länet ha drygt 2,5 miljoner invånare. I kampen om företag, forskning och kompetens konkurrerar länet både med omvärlden och övriga Sverige. Den framtida utvecklingen är direkt beroende av tillgången på arbetskraft och bostäder, men utan en bostadsförsörjning som tillgodoser alla inkomstgruppers bostadsbehov blir det svårt att klara såväl tillväxt- som hållbarhetsmål.Under flera år har länet haft ett tillskott av nybyggda bostäder i nivå med hushållens ekonomiska möjligheter att efterfråga nyproduktion. Nu faller påbörjandet. Konjunkturnedgången påverkar både hushållsekonomin och möjligheten att investera i nya bostäder. Förutsättningarna för nybyggnation har försämrats. En av länets största utmaningar är hur personer som saknar lång kötid, stora inkomster, besparingar eller kontakter ska kunna etablera sig på bostadsmarknaden. Nu trängs många ut på en osäker och ofta dyr andrahandsmarknad. Bristen på billiga hyresrätter är ett

växande problem. Så har det sett ut i flera år, men situationen har försämrats ytterligare.

Även om nyproduktion är välbehövlig har den begränsad effekt som generell lösning på bostadsbehoven. Enligt en studie från Region Stockholm har knappt två tredjedelar av hushållen inte råd med vare sig nyproducerade hyresrätter eller bostadsrätter. När det gäller nya småhus är situationen ännu mer utmanande – hela 85 procent av hushållen har inte råd att efterfråga dem.

Bostadsmarknaden präglas av en tydlig uppdelning där den enskildes ekonomiska förutsättningar avgör möjligheten till ett tryggt och långsiktigt boende. Hushåll med stark ekonomi kan snabbt få tillgång till bostäder som motsvarar deras behov, medan andra hänvisas till långa köer, osäkra och dyra andrahandsalternativ eller på andra sätt otillräckliga boenden. Vi har fått en tudelad bostadsmarknad.

TÄNK PÅ

- Handlingsplanen för bostadsförsörjning är ett viktigt underlag till översiktsplanen.
- Vid aktualitetsprövning av en översiktsplan är det lämpligt att kommunen först tar fram en handlingsplan för bostadsförsörjningen. På så sätt möjliggör man en bedömning av översiktsplanens aktualitet utifrån det långsiktiga behovet av bostäder.
- Bostadsmarknaden och bostadsförsörjningen berör angränsande kommuner och behöver behandlas som en mellankommunal fråga i översiktsplanen.
- Handlingsplanen för bostadsförsörjningen innehåller mål för bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet, men också planerade åtgärder för att nå målen. Det ska även finnas mål och åtgärder för hushåll som inte får sina bostadsbehov tillgodosedda, i enlighet med Boverkets mått på bostadsbrist. Översiktsplanen behöver stämmas av mot målen och åtgärderna. Finns det planerade åtgärder med relevans för och med inriktning på översiktsplanering behöver dessa hanteras i översiktsplanen.
- Hur kommunen avser att jobba med bostadsförsörjning för särskilt utsatta grupper som exempelvis ungdomar och äldre ska framgå. Den analys som ska ligga till grund för uppgifterna i handlingsplanen ska kopplas till lokala bostadsbehov. Uppgifterna om vilkas bostadsbehov som inte tillgodoses ska grundas på material från Boverket.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Läget i länet - Bostadsmarknaden i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kommunernas bostadsförsörjning – en handbok, www.boverket.se
- Lag (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar, www.riksdagen.se

Trygghet

Det finns samband mellan fysisk miljö, brottslighet och otrygghet. Brottsförebyggande och trygghetsskapande insatser handlar om att förstå hur människor samspelar med den fysiska miljön och vad som kan göras för att förbättra miljöerna och människans samverkan med dem. Kunskapen om sambanden mellan fysiska miljöer och brottslighet är dock inte tillräckligt stor för att mer generellt kunna härleda brottslighet till vissa bebyggelsemiljöer. Med tillgänglig kunskap och erfarenhet går det ändå att hävda att utformningen av både bostadskvarter och allmänna platser kan öka eller minska risken för brottslighet, alternativt inbjuda till eller förebygga sådan, på samma sätt som det går att förutse vilka miljöer som kan vara trafikfarliga. Att enbart förändra den fysiska miljön räcker dock sällan för att förhindra eller förebygga brott och orosstörningar.

De stora dragen för det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet i kommunen formuleras i översiktsplanen. Samrådet om en ny översiktsplan är ett bra tillfälle att skapa diskussion kring trygghetsfrågan på bred front och på så sätt skapa förståelse hos invånare och övriga samhällsbyggnadsaktörer för vad som går att påverka med fysisk gestaltning, och vilka andra åtgärder som behöver vidtas för att uppnå en ökad trygghet i samhället i stort. De stråk som förbinder olika områden med varandra är särskilt viktiga ur en trygghetsskapande och brottsförebyggande synvinkel och bör särskilt uppmärksammas. Förbindelsesstråken bör ha ett varierat innehåll, en mänsklig skala och vara trafikerade i lämplig utsträckning för att inte bli barriärer mellan olika områden.

En fördjupning av översiktsplanen ger tillfälle att diskutera orienterbarhet, överblickbarhet och rörelsemönster. God överblickbarhet ökar tryggheten på flera sätt; det blir både lättare att hitta och att ha kontroll på vilka andra personer som befinner sig i närheten. Rörelsemönster handlar om hur människor skapar gena och attraktiva stråk för förflyttningar till fots och med cykel, till och genom ett område. Torg och parker är viktiga mötesplatser som kan befolka den

offentliga miljön om utåtriktade, sociala funktioner finns i direkt anslutning till dem.

Kungliga Tekniska högskolan (KTH) har på uppdrag av Boverket kartlagt aktuell teori och praktik för brottsförebyggande och trygghetsskapande fysiska åtgärder i Sverige ”*Trygg stadsmiljö – Teori och praktik för brottsförebyggande och trygghetsskapande åtgärder*”, 2019. Målet med studien var att inhämta och sammanställa kunskap om hur trygghetsskapande och brottsförebyggande perspektiv ser ut i dag och vilka åtgärder som vidtas i utformningen av fysiska miljöer i de olika skedena av samhällsbyggnadsprocessen.

TÄNK PÅ

- Beakta trygghet för alla oavsett kön, ålder och andra individegenskaper och tillhörighet.
- Undersök vilken typ av mötesplatser som finns och hur upplevelsen av trygghet påverkar hur olika grupper använder sig av dessa.
- I arbetet med översiktsplanen är det bra att klargöra vilken slags samverkan som behöver ske genom hela planeringskedjan för att skapa förutsättningar för att trygghetsaspekter beaktas i den fortsatta planeringen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Brottsförebyggande och trygghetsskapande åtgärder, www.boverket.se
- Trygg stadsmiljö - Teori och praktik för brottsförebyggande & trygghetsskapande åtgärder, www.boverket.se
- Ny lägesbild om brottslighet och otrygghet i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Planera säkra och trygga livsmiljöer med BoTryggt 2030, www.Boverket.se

Tillgänglighet

Med utgångspunkt i principen att samhället är till för alla, behöver funktionshindersperspektivet finnas med i kommunens samtliga verksamheter. Det betyder bland annat att städer, samhällen och landsbygd planeras och byggs så att gemensamma miljöer kan användas av alla på ett likvärdigt sätt, oavsett ålder eller funktionsnedsättning.

Tillgänglighet ur *funktionshindersperspektiv* innebär att man självständigt kan ta sig fram i den byggda miljön, medan *användbarhet* innebär att man kan vistas i den och använda den fullt ut.

Om översiktsplanen innehåller tydliga ställningstaganden och riktlinjer gällande tillgänglighet och funktionshinder, kan dessa frågor lättare få genomslag i den efterföljande planeringen och i kommande beslut.

TÄNK PÅ

- Formulera mål för ökad tillgänglighet, användbarhet och delaktighet i översiktsplanen.
- Som underlag till översiktsplanen är det bra att göra en kartläggning över vilka hinder som finns i den befintliga fysiska miljön. Kartläggningen kan till exempel svara på följande frågor:
    - Hur tillgängliga är olika stadsdelar och områden? Hur är närhet och åtkomlighet till samhällsservice?
    - Hur fungerar transportinfrastrukturen ur ett funktionshindersperspektiv?
    - Hur är tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning till och inom fritidsanläggningar och grönområden?

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Översiktsplanering för ökad tillgänglighet, www.boverket.se
- Funktionshinderpolitik och centrala begrepp – PBL kunskapsbanken, www.boverket.se

Naturmiljö

Kommunal grönplanering

Grönplanering

En grönplan är ett strategiskt dokument som visar hur kommunen och andra aktörer kan bevara och utveckla grönstrukturen och dess ekosystemtjänster i städer, samhällen och landskapet som helhet. Genom grönplanen kan grönstrukturens många värden, funktioner och ekosystemtjänster synliggöras och analyseras samtidigt som behov av utveckling och bevarande kan identifieras. Grönplanen kan användas som ett paraply för olika planer och program för naturvård, ekosystemtjänster, grön infrastruktur, vatten klimatpassning och friluftsliv.

Kommunen kan i grönplanen fatta beslut om målsättningar, strategier, ställningstaganden och riktlinjer för arbetet med grönplaneringen. Grönplanen är ett underlag för översiktsplanen och fysisk planering i stort. Grönplanens underlag, strukturbilder och förslag på åtgärder ger arbetet med grönplanering en tydlig riktning där grönstrukturens värden bättre tas tillvara och integreras i fysisk planering, byggande och

förvaltning. Grönplanen är därför en viktig pusselbit i en hållbar samhällsplanering och ett verktyg för att arbeta med miljömålen och Agenda 2030.

Grönplanen är oftast ett fristående dokument som kan tas fram inför eller parallellt med arbetet med översiktsplanen. Kommunen kan välja att ta fram grönplanen som en ändring av översiktsplanen genom tematiskt tillägg enligt plan- och bygglagen (PBL). Detta påverkar i så fall innehåll, process och vilka som måste involveras i arbetet. Framtagandet av grönplanen följer då den formella processen med samråd och granskning enligt PBL och grönplanen antas av kommunfullmäktige.

Boverket och Naturvårdsverket har tagit fram en vägledning om grönplanering. Vägledningen besvarar frågorna varför, vad, hur, när och vem som behöver arbeta med grönplanering.

Naturvårdsprogram

Naturvårdsprogram är ett utav av många viktiga underlag för att i översiktsplaneringen kunna hantera naturmiljöer med höga värden på en övergripande nivå. Förutom begreppet ”naturvårdsprogram” förekommer det i dag en rad liknande strategiska dokument som i olika grad uppfyller det alltjämt aktuella behovet av kunskapsunderlag och planering för naturvård.

För att nationella och regionala mål inom naturvårdsområdet ska kunna få genomslag, behöver översiktsplaneringen baseras på relevant och aktuellt underlag. Om behov finns är det lämpligt att det kommunala naturvårdsprogrammet revideras inför att kommunen ska ta fram en ny översiktsplan. Områden som pekas ut i naturvårdsprogrammen bör anses omfattas av bestämmelserna i 3 kap 6 § första stycket miljöbalken (MB) och ska som sådant så långt som möjligt skyddas mot påtaglig skada. Utöver sådana områden kan naturvårdsprogram och liknande strategiska dokument även hantera diverse annat tematiskt innehåll med mer eller mindre tydlig juridisk innebörd. Exempelvis kan kommunen bedöma och redovisa vad man anser vara ekologiskt särskilt känsliga områden (ESKO) enligt 3 kap. 3 § MB. Sådana områden ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön. Läs mer om ESKO längre ner i detta avsnitt om naturmiljö.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Grönplanera! – En vägledning om kommunal grönplanering, www.boverket.se
- Vägledning om grönplanering, www.naturvardsverket.se

Ekosystemtjänster

Ekosystemtjänster är alla produkter och tjänster som naturens ekosystem ger människan. Bland annat pollinering, bullerdämpning, luft- och vattenrening, klimatreglering, markstabilisering, rekreation och välbefinnande. I urbana miljöer kan växter användas för att kyla luften genom avdunstning och rena luften genom partikelfixering. Många ekosystemtjänster är beroende av biologisk mångfald. Ekosystemtjänster är ett sätt att synliggöra värdet på de tjänster som naturen ger oss. De utgör en resurs för att möta framtida förändringar och behov.

Ur ett landskapsantikvariskt (historiskt-kulturgeografiskt) perspektiv och på en mer kollektiv nivå kan upplevelsen av ett landskap/en miljö där till exempel försörjningsmöjligheterna har varit goda, och där det finns tydliga tecken på tidsdjup, leda till positiva upplevelser såsom känslor av trygghet och tillhörighet.

Kommunen ska i planering och prövning ta hänsyn till allmänna intressen enligt 2 kap. plan- och bygglagen (PBL) där beaktandet och utveckling av ekosystemtjänster kan vara både ett hänsynstagande och ett sätt att lösa anpassning till klimatförändringar, skapa förutsättningar för bättre hälsa och välbefinnande samt minska buller och luftföroreningar.

Boverket har tagit fram en handledning som tar upp hur ekosystemtjänster och stadsgrönska kan tas tillvara och integreras i planering, byggande och förvaltning av den byggda miljön i städer och tätorter. Naturvårdsverket har vägledningar och verktyg för arbetet med ekosystemtjänster i fysisk planering.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om ekosystemtjänster, www.naturvardsverket.se
- Vägledningar och stöd, www.naturvardsverket.se
- Vägledning om naturbaserade lösningar, www.naturvardsverket.se

Grön infrastruktur

Grön infrastruktur är det nät av natur och vatten som behövs för att upprätthålla landskapets funktioner som livsmiljöer och spridningsvägar för växter och djur. Grön infrastruktur är därmed den rumsliga förutsättningen för att ekosystemen ska kunna behålla och utveckla livsviktig biologisk mångfald och leverera ekosystemtjänster.

För en fungerande grön infrastruktur behövs för det första tillräcklig yta av livsmiljöer för växter och djur. För det andra behöver ytorna brukas på

ett hållbart sätt. För det tredje behöver de vara fördelade i landskapet på ett sådant sätt att djur och växter kan röra sig mellan dem. Den gröna infrastrukturen bör beaktas både på en regional och lokal skala. Samordning bör ske mellan närliggande regioner och kommuner.

En fungerande grön infrastruktur förutsätter hänsyn till landskapets sammanhang när nya anläggningar, verksamheter och åtgärder planeras. Tillämpningen av de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken (MB) och hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. MB är centrala för att grön infrastruktur ska beaktas i markanvändningsbeslut. Flera av de rumsliga förutsättningarna för grön infrastruktur är allmänna intressen enligt 2 kap. plan- och bygglagen (PBL).Handlingsplanen för grön infrastruktur i Stockholms län som fastställdes i november 2018 är fortfarande relevant och användbar. Länsstyrelsen arbetar vidare med grön infrastruktur inom det långsiktiga arbetet för att nå miljömålen inom åtgärdsområdet Resilienta landskap i Länsstyrelsens åtgärdsprogram för miljömålen i Stockholm län 2024–2030. Länsstyrelsen kommer fortsatt att tillhandahålla regionala analyser och underlag kring regional grön infrastruktur i tillhörande kartportal och uppdatera dem när tillfälle ges.

De regionala grönkilarna

De gröna kilarna utgör en sammanhängande struktur av områden med höga rekreations-, natur- och kulturmiljövärden och utgör en del av länets gröna infrastruktur. De bildar en väv av grönska och vatten i anslutning till bebyggelsestrukturen och ger god tillgång till tätortsnära natur. De innehåller flera ekosystemtjänster som är viktiga att bevara och utveckla, inte minst som resurs för klimatanpassning.

Lokalisering av ny bebyggelse, anläggningar och verksamheter bör undvikas i de gröna kilarna. Särskilda kvaliteter som bör uppmärksammas är tysta områden, vattenområden och stränder. Områden som knyter samman gröna kilar med lokal grönstruktur bör stärkas.

Vid planering inom en grönkil bör konsekvenserna av planen bedömas i ett större sammanhang. Den sammantagna effekten av tidigare antagna och pågående planer (inklusive planer som kommunen vet kommer att påbörjas) inom den berörda delen av grönkilen bör analyseras.

TÄNK PÅ

- Kommunen bör ta fram egna fördjupade kunskapsunderlag om relevanta ekosystemtjänster och grön infrastruktur inför att en ny översiktsplan ska tas fram.
- Översiktsplanen bör innehålla ställningstaganden om hur förutsättningarna för ekosystemtjänster kan säkerställas.

- Översiktsplanen bör innehålla ställningstaganden om hur den gröna infrastrukturen ska bevaras och utvecklas. Det är användbart att också redovisa den gröna infrastrukturen på karta.
- I översiktsplanen bör områden som behöver insatser för att stärka den gröna infrastrukturen identifieras.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Ekosystemtjänster i den bebyggda miljön – PBL kunakspabanken, , www.boverket.se
- Om Grön infrastruktur, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Regional handlingsplan för grön infrastruktur, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kartportal grön infrastruktur, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Grön infrastruktur i Stockholms län - Bakgrund och tillstånd 2018, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Om grön infrastruktur och fysisk planering, www.naturvardsverket.se
- Om ekosystemtjänster, www.naturvardsverket.se
- Grönstruktur, www.regionstockholm.se
- Biologisk mångfald och ekosystemtjänster, www.regionstockholm.se

Ekologiskt särskilt känsliga områden - ESKO

Ekologiskt särskilt känsliga områden (ESKO) innebär att mark- och vattenområden enligt miljöbalken alltid beaktas i miljökonsekvensbeskrivningar, detaljplanering och tillståndsfrågor. Av 3 kap. 3 § miljöbalken (MB) framgår det att mark- och vattenområden som är särskilt känsliga från ekologisk synpunkt skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön.

ESKO har sitt ursprung i *lagen om hushållning med naturresurser* (NRL) från 1986, med motivering i *propositionen 1985/86:3 med förslag till lag om hushållning med naturresurser med mera.* ESKO behandlas här tillsammans med 3 kap. 2 § MB om stora opåverkade mark- och vattenområden.

Det är lämpligt att hantera ESKO i översiktsplan. Då behöver kommunen beakta att områdena enligt 3 kap. 3 § MB så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön. Tillämpningen av 2 kap. 6 § MB gällande val av plats blir därmed särskilt viktig när det gäller dessa områden och eventuella bebyggelseplaner. För att kunna åstadkomma ett tillräckligt bra skydd behöver sedan specifik hänsyn tas till de

känsliga områdena i den kommunala verksamheten, såväl vid planläggning som vid olika typer av åtgärder och verksamheter.

Flera kommuner i Stockholms län har på olika sätt berört ESKO i sina översiktsplaner. Bland annat har Sigtuna kommun och Tyresö kommun pekat ut ESKO i sina översiktsplaner. Hur kommunerna har valt att peka ut ESKO skiljer sig åt. Norrtälje kommun beskriver vissa biotoper/naturmiljöer generellt som ESKO. Upplands-Bro kommun har pekat ut vattenområden och Upplands Väsby kommun har pekat ut större vatten med 300 meter strandområde som ESKO. Stockholm kommun har valt att i stället arbeta med ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO) och Danderyds kommun har pekat ut ekologiskt känsliga områden.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Vägledning - Hänsynsreglerna – 2 kap. miljöbalken, www.naturvardsverket.se
- Lag (1987:12) om hushållning med naturresurser med mera., www.riksdagen.se
- Propositionen 1985/86:3 med förslag till lag om hushållning med naturresurser m.m., www.riksdagen.se

Skyddade områden

Nationalparker

Ett större sammanhängande mark- eller vattenområde av en viss landskapstyp i sitt naturliga tillstånd, eller i väsentligt oförändrat skick, kan avsättas som nationalpark. En förutsättning är att staten äger marken. Det finns i dag 31 nationalparker i Sverige. I Stockholms län finns tre nationalparker; Tyresta nationalpark i Haninge och Tyresö kommuner, Ängsö nationalpark i Norrtälje kommun samt Nämndöskärgårdens nationalpark i Värmdö kommun. I Naturvårdsverkets nationalparksplan från 2015 finns även området Nämdöskärgården i Värmdö kommun redovisat som förslag till framtida nationalpark. Länsstyrelsen har i samarbete med Naturvårdsverket arbetat fram förslag till denna nationalpark och hemställt hos regeringen om att förklara detta område som nationalpark. Beslut om att inrätta nationalparker fattas av regering och riksdag. Naturvårdsverket utfärdar föreskrifter och skötselplan. Bestämmelser om nationalparker finns i 7 kap. 2 och 3 §§ miljöbalken (MB) samt i nationalparksförordningen (1987:938).

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om länets nationalparker, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Natur- och kulturreservat

Naturreservat är den vanligaste formen för att skydda naturområden, och de kan bildas för att bevara biologisk mångfald, för att vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller för att tillgodose behovet av områden för friluftsliv. Kulturreservat är en liknande skyddsform, och ett sådant kan bildas för att skydda ett sammanhållet landskapsavsnitt med ett rikt kulturhistoriskt innehåll som präglats av markanvändning och byggnader från äldre tider.

I Stockholms län finns cirka 370 naturreservat, varav sju är så kallade marina naturreservat. Drygt 100 av länets reservat är kommunalt beslutade. Antalet kulturreservat är tre, varav två är kommunala. Syftet och föreskrifter för respektive område reglerar hur man ska förhålla sig för att bevara värdena i reservaten, vad som är förbjudet eller kräver tillstånd i reservatet. Den som meddelat föreskrifterna för området, Länsstyrelse eller kommun, kan pröva en planerad åtgärd eller verksamhet genom dispens eller tillstånd. För dispens från föreskrivna förbud krävs alltid särskilda skäl.

Det finns allmänna råd i NFS 2003:8 för naturreservat och kulturreservat som är gemensamma för Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet och är en uttolkning av 7 kap. i miljöbalken (MB) samt förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt MB m.m.

Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet har tagit fram varsin handbok som beskriver den administrativa processen kring genomförandet; utformning av beslut och skötselplaner samt förvaltning av natur- respektive kulturreservat.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Kulturmiljöer och kulturreservat, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Naturvårdsverkets allmänna råd om natur- och kulturreservat enligt 7 kap. miljöbalken och förordningen (1998:1252) om områdesskydd, www.naturvardsverket.se
- Digital handbok för bildande och förvaltande av kulturreservat, www.raa.se
- Områdesskydd kulturreservat – PBL Kunskapsbanken www.boverket.se

Landskapsbildsskydd

Landskapsbildsskydd är ett områdesskydd som inkluderar skydd av landskapsbilden runt några av länets kyrkor, skärgårdsmiljöer och herrgårdsmiljöer. I Stockholms län har Ekerö, Norrtälje, Sigtuna, Sollentuna, Södertälje, Upplands-Bro, Vallentuna och Österåker kommuner landskapsbildsskydd.

Syftet med landskapsbildsskyddet är att förhindra förvanskande förändringar av landskapsbilden såsom ändringar av topografin och störande inslag i form av bebyggelse, andra arbetsföretag eller reklamanordningar. Andra arbetsföretag kan avse till exempel upplag, grävnings- och andra förberedelsearbeten, tippning av schaktmassor, avverkning och plantering av skog samt anläggande av väg.

Genom den numera upphävda naturvårdslagen kunde länsstyrelserna besluta om att det inom vissa utpekade landskapsavsnitt krävdes länsstyrelsens tillstånd för att uppföra nybyggnader och för vissa andra arbetsföretag. Möjligheten att besluta om nya landskapsbildsskydd finns inte längre men de förordnanden om landskapsbildsskydd som finns gäller fram till dess att länsstyrelsen beslutar att de ska upphöra. Geografisk avgränsning och GIS-underlag finns i planeringskatalogen. I översiktsplanen är det betydelsefullt att redovisa de områden som omfattas av landskapsbildsskydd. Att upphäva landskapsbildsskydd förutsätter att värdena säkras genom lämpliga bestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser. Ansökan om upphävande görs hos Länsstyrelsen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om landskapsbildsskydd, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Länsstyrelsernas planeringskatalogen, www.planeringskatalogen.se
- Landskapsbildsskydd – PBL Kunskapsbanken, www.boverket.se

Biotopskydd

Mindre områden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda kan förklaras som biotopskyddsområden. Såväl Länsstyrelsen, kommunen som Skogsstyrelsen kan besluta om biotopskydd. Vissa biotoper omfattas av ett generellt skydd, till exempel alléer och åkerholmar, medan andra skyddas genom särskilda beslut. Inom biotopskyddsområden får inga verksamheter bedrivas eller åtgärder vidtas som kan skada naturmiljön. Det finns dock undantag, exempelvis gäller bestämmelserna inte för mark- och vattenområden i omedelbar anslutning till bebyggelse.

Länsstyrelsen får medge dispens från biotopskyddet om det finns särskilda skäl. Ett exempel på särskilt skäl kan vara trafiksäkerhet om ett träd riskerar att falla ner längs en väg i en allé. En prövning av om det finns särskilda skäl avgörs från fall till fall.

Det är bra att känna till att i biotopskyddsområden som Skogsstyrelsen beslutat om i skogsmark är det Skogsstyrelsen som förvaltar områdena och därmed söks dispens hos denna myndighet.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Vägledning om biotopskydd, www. naturvårdsverket.se
- Vägledning för kommunens hantering av biotopskyddade miljöer i samband med detaljplanering, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Vattenskyddsområden

Vattenskyddsområden inrättas för att ge ett långsiktigt skydd för vattenresurser som kan nyttjas som dricksvattentäkt. I Stockholms län finns drygt 90 vattenskyddsområden. En majoritet av dessa är inrättade för kommunala allmänna vattentäkter. Övriga är för privata och samfällda vattentäkter.

Inom ett vattenskyddsområde finns bestämmelser för verksamheter och åtgärder som riskerar att förorena vattnet på både kort och lång sikt, exempelvis hantering av petroleumprodukter, kemikalier, spridning av bekämpningsmedel, schaktning och sprängning.

Ett vattenskyddsområde och skyddsföreskrifter fastställs med stöd av miljöbalken. För de vattentäkter som inte har något skyddsområde, eller där skyddsområdet är gammalt, bör kommunen ta ställning till skyddsbehoven och i översiktsplaneringen se till att exploateringar och andra åtgärder inte påverkar täkterna på ett skadligt sätt.

I den regionala vattenförsörjningsplanen för Stockholms län sammanställs de vattentäkter/förekomster som är regionalt prioriterade och hur skyddsbehovet för dessa ser ut. Det kan till exempel gälla att ett vattenskydd behöver revideras eller att det saknas vattenskydd. En sammanställning över fler vattenförekomster/vattentäkter avseende till exempel kvalitet finns också i planen som bilaga.

För de vattentäkter som inte har något skyddsområde, eller som har ett äldre skyddsområde, bör kommunen ta extra hänsyn och ställning till skyddsbehoven och i översiktsplaneringen se till att exploateringar och andra åtgärder inte påverkar täkterna på ett skadligt sätt.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om vattenskyddsområden, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Regional vattenförsörjningsplan för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Vattenförsörjning i översiktsplanering – PBL Kunskapsbanken, www.boverket.se
- Kartverktyget Skyddad natur, www.naturvardsverket.se
- Miljöövervakningsdata, www.naturvardsverket.se
- Vägledning om inrättande och förvaltning av vatenskyddsområden – www.hav.se

Fredningsområden för fisk

Nedgången i kustfiskbestånden är ett stort problem för fisket i Stockholms skärgård. Det drabbar både yrkesfiske, husbehovsfiske, sportfiske och fisketurismnäringen. Att kunna bedriva ett långsiktigt och hållbart fiske i Stockholms skärgård är för Länsstyrelsen en prioriterad fråga. Länsstyrelsen har därför sedan 2004 arbetat med att avsätta fredningsområden för fisk i Stockholms skärgård. Arbetet sker i nära samarbete med Stockholms läns fiskeriförbund, Stockholms läns fiskevattenägareförbund, Sportfiskarna och Skärgårdsstiftelsen. Arbetet har resulterat i 25 fredningsområden i vikar spridda från norra till södra delen i skärgården. Därtill är vissa åmynningar avsatta som fredningsområden. En del av områdena sammanfaller med riksintresseområdena för yrkesfisket. I *Fiskeguiden för Stockholms län* finns information och kartor över fredningsområden för fisk.

Havs- och vattenmyndigheten (HaV) har på uppdrag från regeringen beslutat om ett vetenskapligt projekt som motsvarar en utflyttning av trålgränsen för fartyg som fiskar efter pelagiska arter i en del av centrala Östersjön. Bestämmelserna innebär att pelagiskt trålfiske förbjuds innanför 12 nautiska mil från norra Öland till Norra egentliga Östersjön. Förslaget berör Stockholms län och föreslås träda i kraft den 2025-02-01.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Fiskeguiden för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Fiskeregleringar, www.svenskafiskeregler.se
- Utökat trålfiskeförbud i Östersjön från den 1 februari 2025, www.regeringen.se

Strandskydd

Strandskyddet har tillkommit för att trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och för att långsiktigt bevara goda livsmiljöer för växt- och djurlivet på land och i vatten. Det generella strandskyddet gäller vid havet, sjöar som är större än 1 hektar samt vid vattendrag som är bredare än 2 meter. Skyddet omfattar land- och vattenområdet intill 100 meter från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd. Länsstyrelsen kan utöka strandskyddet upp till 300 meter om det behövs för att säkerställa något av strandskyddets syften. Då kallas det utvidgat strandskydd. Länsstyrelsen får införa strandskydd om maximalt 100 meter vid sjöar som är 1 hektar eller mindre samt vid vattendrag som är 2 meter eller smalare om det är av särskild betydelse för strandskyddets syften. Strandskydd gäller inte vid sjöar och vattendrag som är anlagda efter 30 juni 1975.För att en strandskyddsdispens ska kunna medges måste det finnas särskilda skäl, vilka är angivna i 7 kap. 18 c § miljöbalken (MB). Dispensen måste också vara förenlig med strandskyddets båda syften, att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och långsiktigt bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten. Huvudregeln är att kommunen är beslutsmyndighet. Länsstyrelsen är dock beslutsmyndighet om dispensen avser byggande av försvarsanläggning, allmän väg eller järnväg och om området omfattas av annat skydd enligt 7 kap. MB än miljöskyddsområde eller vattenskyddsområde och skyddet har beslutats av någon annan än en kommun (7 kap. 18 a § MB).

Kommunen får i en detaljplan upphäva strandskydd för ett område om det finns särskilda skäl för det och om intresset av att ta området i anspråk väger tyngre än strandskyddsintresset (4 kap. 17 § plan- och bygglagen). De särskilda skäl som gäller för att upphäva strandskyddet är samma som för att bevilja en dispens, se 7 kap. 18 c–d § MB.

Utvidgat strandskyddet

Länsstyrelsen har beslutat om utvidgat strandskydd för länet. Det har fattats separata beslut om utvidgat strandskydd för var och en av länets kommuner. I varje beslut finns kartor som visar var beslutet om utvidgat strandskydd gäller. I några kommuner finns överprövade beslut som har medfört att Länsstyrelsens beslut ändrats. Länsstyrelsens beslut finns på Länsstyrelsens webbplats uppdelat på respektive kommun. Om det står att regeringen har ändrat Länsstyrelsens beslut i någon del så finns ändringsbeslutet inte publicerat på Länsstyrelsens webbplats. Kommunen har fått en kopia av regeringsbeslutet men om det inte finns tillgängligt kan man begära ut det från regeringen.

TÄNK PÅ

Översiktsplanen bör innehålla beskrivning av tillgängligheten till stränder i kommunen och hur denna kan värnas eller förbättras. Strand- och vattenområden som är särskilt värdefulla från naturvårdssynpunkt att skydda från exploatering kan med fördel också redovisas.

I de fall det har betydelse för planförslaget bör kommunen i översiktsplanen redovisa de områden som har utvidgat strandskydd.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om strandskydd, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Om dispens från strandskydd, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Om strandskydd, www.boverket.se

Skyddsvärda och skyddade arter

Många arter är fridlysta och har ett starkt skydd genom artskyddsförordningen (2007:845). Skyddet innebär att inte bara arten utan också de miljöer som en skyddad art är beroende av för sin livscykel är skyddade.

Artdatabankens rödlista är en sammanställning av arters status (utdöenderisk). Rödlistan är ett viktigt underlag för bland annat bedömning i ärenden enligt artskyddsförordningen. För ett urval av rödlistade arter tas särskilda åtgärdsprogram fram för åtgärder som syftar till att öka arternas möjlighet till fortlevnad (Åtgärdsprogram för hotade arter). Områden som inrymmer arter som är utrotningshotade ska enligt lagmotiven betraktas som ekologiskt särskilt känsliga områden (ESKO) enligt 3 kap. 3 § miljöbalken. De ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön.

Bebyggelse och andra exploateringar riskerar att skada skyddade arters livsmiljöer, särskilt om kännedom saknas om var de finns. Information om var olika arter har observerats fås lämpligen från Artportalen. Observera att för känsliga arter krävs särskild behörighet eftersom vissa observationer måste hemlighållas.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- SLU Artdatabanken, www.artdatabanken.se

Skyddsvärda träd

Skyddsvärda träd, ofta äldre grova träd såsom ekar och askar är mycket viktiga för den biologiska mångfalden i landskapet och bör i största möjliga mån bevaras. Åtgärder avseende träd som uppfyller Naturvårdsverkets kriterier för särskilt skyddsvärda träd kan omfattas bestämmelserna i 12 kap. 6 § miljöbalken, och innebär bland annat samrådsplikt såvida inte frågan hanteras i ett detaljplanesamråd.

På Länsstyrelsens WebbGIS redovisas skyddsvärda träd och trädmiljöer som karterats av Länsstyrelsen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- GIS på länsstyrelserna, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Om skyddsvärda träd, www.slu.se

Nyckelbiotoper

Ett viktigt underlag för kännedom om skyddsvärda miljöer är Skogsstyrelsens och storskogsbrukets nyckelbiotopsinventering. Nyckelbiotopsinventeringen kartlägger skyddsvärda mindre skogsområden som innehåller eller skulle kunna innehålla rödlistade och ovanliga arter. Åtgärder och verksamheter som berör nyckelbiotoper omfattas ofta av bestämmelserna i 12 kap. 6 § miljöbalken, och innebär bland annat samrådsplikt såvida inte frågan hanteras i ett detaljplanesamråd..

Våtmarker

Våtmarkers ekologiska och vattenhushållande funktioner påverkas av det omgivande landskapet. Många våtmarksarter är beroende av omgivande naturtyper under delar av sin livscykel. Kommunen ska ta ställning till vilket behov som finns av att återskapa/nyskapa våtmarker för att till exempel ge förutsättningar för bättre fågelliv, övriga naturvärden, rekreation, omhändertagande av dagvatten, ökad kolsänka och förbättring av vattenkvaliteten i nedströms liggande sjöar och vattendrag. Möjligheterna att kombinera dessa intressen är oftast goda. Kommunen bör ta ställning till hur exploatering och andra åtgärder som kan skada befintliga våtmarker undviks. Kommunen bör beakta förbudet mot ny markavvattning i Stockholms län.

Vattendrag, sjöar, stränder och marin miljö

Vattendrag, sjöar, stränder och marin miljö har generellt höga värden som livsmiljöer för en rad arter.

Havsbottnen utgör till exempel en stor och viktig del av havets ekosystem. Skydd av marina områden gör det möjligt att reglera exempelvis fiske och andra former av användning eller exploatering som bedöms kunna påverka havsmiljöns naturvärden.

Många vattendrag i Stockholms län är uträtade och sjöar är sänkta. Det finns ett behov att återmeandra vattendrag vilket kräver yta. Det finns också ett behov av att restaurera sänkta sjöar där så är möjligt. Ofta är de områden som är lämpliga för återmeandring också områden som har viss risk för översvämningsproblematik. Kommunen bör ta ställning till hur behovet att återmeandra vattendrag och återskapa sjöar kan tillgodoses inom översiktsplaneringen. Synergieffekter med en minskad risk för översvämningsproblem, samt möjlighet till planerad reträtt som hantering av klimatförändringarna kan uppstå.

Friluftsliv

Friluftslivet är värdefullt för Sverige, både för den enskilda människan och för samhället i stort. Ett rikt friluftsliv har positiva effekter både på den fysiska och psykiska hälsan, och bidrar till vår gemensamma folkhälsa. Friluftslivet stärker också den regionala utvecklingen genom att vara drivkraften till en stark besöksnäring. Det övergripande nationella målet för friluftslivspolitiken är att stödja människors möjligheter att vistas i naturen och utöva friluftsliv, där allemansrätten är en grund för friluftslivet. Vidare skall arbetet med tätortsnära natur stärkas. Alla människor ska ha möjlighet att få naturupplevelser, välbefinnande, social gemenskap och ökad kunskap om natur och miljö. Friluftslivet bidrar till att vi får en förståelse för naturen och miljön, att vi mår bättre samtidigt som svensk ekonomi stärks.

TÄNK PÅ

- Översiktsplanen bör inkludera ställningstaganden om hur områden av betydelse för friluftslivet ska bevaras och utvecklas i framtiden. Särskilt prioriterade områden bör redovisas på karta.
- Tätortsnära natur har stor betydelse för människors möjlighet till rekreation och utevistelse. Boverkets rekommendation för att uppnå miljömålet God bebyggd miljö är att natur inom 300 meter från bostäder och skolor särskilt bör uppmärksammas.
- Se över infrastrukturen för aktiv transport (gång- och cykelvägar) samt allmän kommunikation till friluftslivsområden.
- Behåll stränderna tillgängliga för allmänheten vid utbyggnad av ny bebyggelse.
- Säkerställ framkomlighet till och tillgänglighet vid friluftsområden och badplatser, även för personer med funktionsnedsättning.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Mål för friluftslivet, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Friluftsliv i Stockholms län – Handlingsplan 2023–2026 Rapport 2023:13, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kartlägga områden för friluftsliv – vägledning, www.naturvardsverket.se
- Om natur och friluftsliv, www.boverket.se

Kulturmiljövärden och gestaltning i planeringen

Hållbara och attraktiva livsmiljöer

Förvaltning och utveckling av kulturarvet och kulturmiljövärden har stor betydelse för att uppnå hållbara och attraktiva livsmiljöer. Städer och stadsdelar som får växa fram över tid utifrån sina unika förutsättningar skapar allsidighet och stora sociala värden och att tillvarata befintlig bebyggelse och material är som regel långsiktigt hållbart. För samhällsinvånare och besökare ger de historiska spåren därtill en betydelsefull ingång till historisk kunskap om och förståelse för samhället vi lever i.

Kulturmiljön utgörs av alla miljöer som på något sätt är påverkade av människan. Värdena omfattar såväl spektakulära kulturmiljöer som mer alldagliga platser och företeelser i vardagslandskapet. I många fall är kulturmiljövärden i landskapet tätt knutna till naturvärden i exempelvis landsbygdens odlingslandskap eller tätorters grönområden.

Perspektivet gestaltad livsmiljö innebär en helhetssyn på formandet av livsmiljön i vilken arkitektur, form och design ses som ett sammanhållet område. Den gestaltade livsmiljön utgörs således av en helhet där kulturarvet och kulturmiljön är självklara delar. Det är en viktig uppgift för aktörer inom samhällsplaneringen att bidra till att öka kunskaperna om den befintliga bebyggelsens och miljöns kulturvärden då kulturmiljön är en ändlig resurs. Kompetensen behöver generellt stärkas om hur dessa miljöer kan samspela med nybyggnation och samhällets utveckling utan att förvanskas och förlora sina värden i processen.

Kulturmiljövård i översiktsplaneringen

Kommunernas översiktsplanering är ett centralt instrument för att tillgodose såväl riksintressen för kulturmiljövården som allmänna kulturmiljöintressen.

Kulturmiljö är ett allmänt intresse som enligt anpassnings- och hänsynskravet i plan- och bygglagen ska omhändertas i samhällsplaneringen. Översiktsplanen ska identifiera kulturvärdena och ange riktlinjer och rekommendationer för att skydda, bevara och utveckla de kulturhistoriska värdena såväl i landskapet som i bebyggelsemiljöer och för enskilda byggnader. Eventuella konsekvenser för kulturmiljö, landskap och bebyggelse ska tydligt framgå liksom vilka åtaganden som görs för att undvika och minska negativ påverkan.

Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda kulturvärden och vad det är som gör området värdefullt kan kommunen redovisa hur lagens krav på att tillgodose kulturmiljöintressena uppfylls. Det skapar transparens och förutsägbarhet. Fördjupade kulturmiljöunderlag kan behövas tas fram som ett stöd i avvägningar mellan nya markanspråk och kulturmiljövärden och i varsamma tillvägagångssätt.

Arkitekturstrategi

Kommunerna är inte skyldiga att ta fram en arkitekturstrategi men det är ett strategiskt sätt för kommunen att omsätta hållbarhetsperspektiven och konkretisera de allmänna intressena och kraven som är centrala i arbetet med den gestaltade livsmiljön. Plan- och bygglagen (PBL) är den huvudsakliga lagstiftningen rörande arkitektur och den gestaltade livsmiljön. För att ta om hand och skapa långsiktiga hållbara värden i den byggda miljön finns i stället ett antal paragrafer, allmänna intressen och krav i PBL. Såväl de allmänna intressena som kraven i PBL innehåller i flera fall både arkitektoniska och antikvariska frågor som vid tillämpning ger förutsättning för god arkitektur. En arkitekturstrategi hjälper till att konkretisera översiktsplanens intentioner. En arkitekturstrategi kan tas fram genom att översiktsplanen ändras genom ett tillägg eller som ett fristående dokument.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Vägledning om arkitekturstrategier, www.boverket.se
- Introduktionskurs om gestaltad livsmiljö, www.raä.se

Kulturmiljöprogram

Kommunernas översiktsplanering är ett centralt instrument för att tillgodose såväl riksintressen för kulturmiljövården som allmänna kulturmiljöintressen. Kulturmiljö är ett allmänt intresse som enligt anpassnings- och hänsynskravet i plan- och bygglagen ska omhändertas i samhällsplaneringen. Översiktsplanen ska identifiera värdefulla kulturvärden och ange riktlinjer och rekommendationer för att skydda,

bevara och utveckla de kulturhistoriska värdena såväl i landskapet som i bebyggelsemiljöer och för enskilda byggnader. Eventuella konsekvenser för kulturmiljö, landskap och bebyggelse ska tydligt framgå liksom vilka åtaganden som görs för att undvika och minska negativ påverkan. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har kulturvärden och vad det är som gör området värdefullt kan kommunen redovisa hur lagens krav på att tillgodose kulturmiljöintressena uppfylls. Det skapar transparens och förutsägbarhet.

Genom de nya ändringarna i PBL som trädde i kraft den 1 december 2025 ska det enligt 3 kap. 5 § punkt 4 av översiktsplanen framgå, sådana särskilt värdefulla byggnadsverk, allmänna platser och bebyggelseområden som avses i 8 kap. 13 § samt kommunens syn på vilka hänsyn som krävs för att tillvarata de särskilda värdena. Ändringen medför bland annat att det finns en utökad lovplikt, för vissa åtgärder som görs på, i, eller vid vissa byggnader och inom bebyggelseområden, allmänna platser och tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Detta innebär att vissa åtgärder som är lovfria trots allt kräver bygg- eller rivningslov.

För att möta de nya kraven behövs aktuella kunskapsunderlag för kommunens kulturmiljöer som identifierar, värderar och redogör för vilka hänsyn som ska tas till särskilt värdefulla bebyggelseområde och särskilt värdefulla byggnader, tomter och allmänna platser. Det innebär också att särskilt värdefulla byggnadsverk som är belägna utanför särskilt värdefulla bebyggelseområden behöver identifieras. Kraven innebär att underlagen behöver ha en större detaljeringsgrad än vad som annars är vanligt i samband med översiktsplanering.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Kunskapsunderlag för kulturmiljö, www.boverket.se

Kulturarv och klimatförändringar

Kulturmiljöer och kulturarv påverkas på olika sätt av klimatförändringar. Den direkta påverkan kan vara ras- och skredrisker på grund av större nederbörd, översvämningar eller ökade temperaturer som i sin tur medför ett fuktigare och varmare klimat vilket skapar gynnsammare förutsättningar för mögel, röta och skadedjur. Den direkta påverkan kan orsaka förödande skador och i vissa fall radera ut kulturvärden. Kulturmiljöer kan även skadas till följd av åtgärder som vidtas för att hantera klimatförändringarnas konsekvenser såsom tilläggsisolering, byte av fönster, översvämningsskydd, brandsäkringsåtgärder etcetera. Förebyggande arbete såsom riskhantering, planering och underhållsåtgärder, men också samverkan mellan olika samhälls- och

beredskapsområden, är viktigt för att undvika och mildra skador på kulturarv. Bra planeringsunderlag där kulturmiljöer är tydligt identifierade och klimatscenarier på kortare och längre sikt är praktiska verktyg för att kunna arbeta förebyggande i fysisk planering. Kompetensen och kunskapsnivån behöver generellt höjas i fråga om en varsam hantering av kulturarv och klimat.

Riksantikvarieämbetet har tagit fram *Handbok i klimatpåverkan på kulturarv* som finns i sin helhet på deras webbplats. I handboken presenteras några konsekvenser av klimatförändringarna för kulturarvet och ger bland annat generella förslag på sätt att hantera anpassningar, förebyggande åtgärder och försämringar.

Energimyndighetens forskningsprogram *Spara och bevara* handlar om energieffektivisering i kulturhistoriskt värdefulla byggnader och syftar till att utveckla och förmedla kunskap och tekniklösningar som bidrar till energieffektivisering utan att värden förvanskas eller förstörs. Mer information finns på programmets webbplats.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om klimatanpassning, www.raa.se
- Spara och bevara, www.sparaochbevara.se

Kulturmiljö i lagstiftningen

Kulturmiljöerna skyddas av flera lagar. Bestämmelser om hänsyn och skydd för kulturmiljöer finns i kulturmiljölag (1988:950), förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen, plan- och bygglagen och miljöbalken. Kommunen har huvudmannaskapet för tillämpningen av plan- och bygglagen, medan huvudmannaskapet för de andra lagarna ligger på staten. En mycket stor del av landets kulturarv hanteras inom ramen för plan- och bygglagen.

Miljöbalken (MB)

En grundläggande utgångspunkt för det allmännas ansvar att skydda kulturvärden ges i miljöbalken (MB). Portalparagrafen anger att syftet med MB är att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. I förarbetena till lagen framgår det att kulturmiljö ingår i MB:s miljöbegrepp.

Bestämmelserna i MB ställer krav på att värdefulla natur- och kulturmiljöer ska vårdas och skyddas och att områden och miljöer som

har allmän betydelse på grund av deras kulturvärden, så långt det är möjligt ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. Det finns också krav om att förebygga, hindra eller motverka att det uppstår skada eller olägenhet för miljön. Kommunernas översiktsplaner ger möjlighet att samordna skyddet av kulturmiljön, såväl inom som utanför riksintresseområden.

Kulturmiljölagen (1998:950), KML

Kulturmiljölagens portalparagraf i 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Där framgår också att den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. I KML finns också bestämmelser om skydd för fornlämningar, enskilda byggnadsminnen, och kyrkliga kulturminnen. Det är staten som handlägger ärenden enligt KML. Det är Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna som handlägger ärenden enligt KML och förordning om statliga byggnadsminnen. De skyddade objekten och miljöerna kan påverka hur planer utformas och ska därför redovisas i översiktsplanen.

Fornlämningar

Fornlämningar kan påverka genomförbarheten av kommunens planering och bör därför omhändertas i den översiktliga planeringen. Fornlämningar, spår efter äldre mänsklig verksamhet, har ett automatiskt skydd genom 2 kap. KML vilket innebär att även okända fornlämningar är skyddade. En nyupptäckt fornlämning har ett omedelbart skydd utan att det behövs något myndighetsbeslut. Kända fornlämningar registreras i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister Fornsök. Lagskyddet innebär att det krävs tillstånd för ingrepp i fornlämning, till exempel ta bort, täcka över eller ändra. Det gäller även för markområdet runt lämningen; fornlämningsområdet. Fornlämningsområdets storlek beror på fornlämningens betydelse och karaktär. Den bedömningen görs av Länsstyrelsen. Tillstånd till ingrepp i fornlämning är en prövning som sker hos Länsstyrelsen. Ingreppet vägs då mot samhällsnyttan eftersom kulturmiljölagen är en bevarandelag.

Kyrkliga kulturminnen

Kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före 1940 är generellt skyddade enligt 4 kap. KML. Det är Länsstyrelsen som har tillsynsansvar och som prövar tillståndsansökningar vid förändring. Yngre kyrkobyggnader och begravningsplatser kan vara skyddade genom särskilda beslut. Enligt begravningslagen (1990:1144) ska gravplats beredas den som vid dödsfallet varit folkbokförd inom kommunen. Det innebär att den som är huvudman för begravningsverksamheten, vanligtvis församlingar eller en kommun, har en skyldighet att tillhandahålla tillräckligt många gravplatser för att täcka kommunens behov. Det kräver en beredskap från kommunens sida som lämpligtvis

kan hanteras i översiktsplaneringen. I händelse av kris eller krig finns risk för svårigheter att bedriva begravningsverksamhet till följd av bland annat ett stort antal samtidigt avlidna vilket innebär ökade krav på kylförvaring, kremationer och mark för gravplatser.

Byggnadsminnen

Byggnadsminnen är skyddade genom särskilda beslut med angivna skyddsföreskrifter som kan påverka kommunens planering och genomförande av planer och beslut. Statligt ägda byggnader kan förklaras för statliga byggnadsminnen enligt Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Bestämmelserna får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar. Det är Riksantikvarieämbetet som har tillsynsansvaret för de statliga byggnadsminnena, och tillståndsansökningar till ändringar prövas av Riksantikvarieämbetet. En byggnad får enligt KML förklaras som enskilt byggnadsminne av Länsstyrelsen. Bestämmelserna får även tillämpas på park, trädgård eller andra anläggningar. Tillsynsansvaret för de enskilda byggnadsminnena och tillståndsansökningar till ändringar prövas av Länsstyrelsen.

Relaterat kunskapsunderlag

Kunskap om tidigare markanvändning kan vara till stor hjälp i den fysiska planeringen. När samhällen byggs vidare och exempelvis förtätning planeras är förståelsen för hur tankegångarna var då befintlig struktur växte fram många gånger en nyckel till lämpliga lokaliseringar av bland annat ny bebyggelse. Historien kan ge förståelse för hur landskapet har formats, kunskap om hur ekosystemtjänster ska tillvaratas och utvecklas liksom vägledning i ställningstaganden om var och hur en bebyggelseutveckling bäst kan ske.

Som hjälp i dessa analyser finns ett unikt och tillförlitligt källmaterial i storskaliga historiska kartor. Det är noggrant gjorda geometriska avmätningar från 1600- och 1700-talen och skifteskartor från 1700- och 1800-talen på bynivå, som ger detaljerad plats- och tidsbunden information. Det finns även översiktliga kartor som exempelvis den häradsekonomiska kartan. Den togs fram kring sekelskiftet 1900 och omfattar större områden. Kartorna finns digitalt tillgängliga på Lantmäteriverket och på Riksarkivet. De är sökbara både via modern karta och via socken- och bytillhörighet.

Länsstyrelsen har tagit fram en landskapshistorisk analys av Stockholms län som ger en historisk bakgrund till varför Stockholmsregionen med sina gröna kilar, det varierade jordbrukslandskapet, vattenanknytningen och den sedan nära tusen år växande staden ser ut som den gör, vad som är typiskt för olika delar och vad som karaktäriserar just Stockholms län.

TÄNK PÅ

- Identifiera kulturvärden och beskriv hur de kommer till uttryck i miljön. Ange riktlinjer och rekommendationer för att skydda, bevara och utveckla de kulturhistoriska värdena såväl i landskapet som i bebyggelsemiljöer och för enskilda byggnader.
- Eventuella konsekvenser för kulturmiljöer i bebyggelsen och kulturlandskapet ska tydligt framgå.
- Ett aktuellt kulturmiljöprogram är ett värdefullt underlag som underlättar avvägningar mellan nya markanspråk och kulturmiljövärden.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Om kulturvärden i plan- och bygglagen, www.boverket.se
- Fysisk planering, www.raa.se
- Kulturmiljön som resurs i kommunal utveckling och planering, www.raa.se
- Om lagar och ansvar, www.raa.se
- Fornsök, www.raa.se
- Landskapshistorisk analys av Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Ett levande kulturarv i ett framtida klimat, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Planeringsunderlag för marina kulturmiljövärden i den nationella havsplaneringen, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Begränsad klimatpåverkan

Ur ett territoriellt perspektiv är utsläppen som genereras i länet störst inom sektorerna transporter samt produktion av el och fjärrvärme. Utsläppen som genereras i länet uppstår främst på grund av vårt behov av drivmedel i transportsektorn och behov av el och värme i våra hushåll och byggnader. Dessa sektorer har en tydlig rumslig dimension som bör belysas i översiktsplanen. I översiktsplanen finns också möjlighet att redovisa och analysera förutsättningar och mål för både energihushållning och tillförsel och distribution av fossilfri energi.

Var vi lokaliserar ny bebyggelse och infrastruktur är avgörande för hur energieffektivt vårt samhälle blir. Transportbehovet minskar i täta bebyggelsestrukturer där det finns en blandning av funktioner såsom bostäder, arbetsplatser, handel, skolor, förskolor och annan offentlig och privat service med mera. I en tät bebyggelsestruktur finns också goda förutsättningar för en hög tillgänglighet med kollektivtrafik och möjlighet att gå och cykla. Mer energieffektiva fordon och snabb introduktion av fossilfria drivmedel spelar också en avgörande roll för att

klara den snabba omställning mot fossilfrihet som behöver ske i transportsystemet. Möjligheten att distribuera el och möjlighet att ladda el behöver behandlas i den kommunala planeringen. Effektiva och hållbara lösningar för tekniska försörjningssystem kan ha stor effekt på energiförbrukning och de markanspråk som dessa system har behov av bör beaktas i ett tidigt skede i planeringen.

Det finns ett antal underlag, vägledningar och idéskrifter på temat begränsad klimatpåverkan kopplat till den fysiska planeringen. Bland annat har Boverket tagit fram vägledningen ”*Översiktsplanering för begränsad klimatpåverkan*” som finns tillgänglig genom PBL kunskapsbanken. Boverket har även tagit fram vägledningen ”*Elnät i planering*” som ska ge stöd för hur befintliga elnätsanläggningar behöver beaktas och hur framtida behov av elnätsutbyggnad kan hanteras i planeringen.

Även länsstyrelsernas energi- och klimatsamordning (LEKS) har i ett utvecklingsprojekt arbetat fram ett material med syfte att vara ett stöd i kommunernas översiktsplanering, och Föreningen för samhällsplanering har publicerat skriften ”*Energismart samhällsplanering*”. Klimat- och energistrategin för Stockholms län är ett övergripande strategidokument som visar vilka utmaningar som vi behöver hantera och pekar ut "fem prioriterade områden för länets klimat- och energiarbete; energi, transporter, samhällsbyggande, konsumtion samt kompletterande åtgärder. Region Stockholm har tagit fram ”*Klimatfärdplan 2050*” för att konkretisera hur genomförandet av regionplanen ska ske med fokus på målet om ett fossiloberoende och nettonollutsläpp år 2045.

TÄNK PÅ

- Kartlägg energi- och transportsystem för att synliggöra energifrågornas rumsliga dimensioner.
- Lokalisering av utbyggnadsområden bör samordnas med möjlighet att försörja området med fjärrvärme eller alternativa fossilfria energisystem.
- Kapacitet i befintliga system behöver kartläggas och behovet av nya distributionssystem analyseras. Eventuella flaskhalsar i el- och värmenät i förhållande till planförslaget bör redovisas i översiktsplanen.
- Bebyggelse och transportsystem bör utformas för att skapa förutsättningar för minskad biltrafik. Exempel på åtgärder:
    - Bygg kollektivtrafiknära och funktionsblandat
    - Prioritera gång, cykel, kollektivtrafik, samordnat gods och intermodala transportlösningar.
- Planera för infrastruktur för förnybara drivmedel (inklusive el). Exempel på åtgärder:

- Identifiera områden för produktion/distribution av förnybara drivmedel
- Ta fram riktlinjer för att möjliggöra laddning av elfordon på offentliga ytor.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Översiktsplanering för minskad klimatpåverkan, www.boverket.se
- Checklista för klimatanpassning i fysisk planering - ett verktyg för handläggare på kommun och länsstyrelse, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Planera för hållbarhet - energiaspekter i fysisk planering, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Samhällsbyggnad och energiplanering, www.energimyndigheten.se
- Klimat- och energistrategi för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kunskapsunderlag för etablering av publik fossilfri tank och laddinfrastruktur i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Klimatfärdplan 2050, www.regionstockholm.se
- Fyra stora steg och tjugo små steg - Idéskrift om fysisk planering, www.energimyndigheten.se

Klimatanpassning

Den bebyggelse vi har i dag är planerad och anpassad efter tidigare rådande klimatförhållanden. Med de klimatförändringar som pågår i dag och de som kan förväntas, förändras förutsättningarna för hela samhället. Livsmiljöerna i våra städer och andra tätbebyggda områden är särskilt känsliga för klimateffekter som exempelvis översvämning och ökade temperaturer. Den fysiska planeringen är ett av de viktigaste områdena där klimatförändringarna och dess effekter kan förebyggas och tas om hand.

Klimatanpassning innebär att rusta samhället och olika verksamheter för de nya utmaningar som detta medför. I översiktsplaneringen ska kommunen enligt 3 kap. 5 § plan- och bygglagen (PBL) ge sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade, samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra. Översiktsplanerna ges därmed en nyckelroll i det lokala klimatanpassningsarbetet genom att skapa en samlad bild av klimatrelaterade risker och vilka sårbarheter de kan ge upphov till. Detta ligger senare till grund för beslut kring riskacceptans eller plan för

åtgärder för den befintliga bebyggelsen. Länsstyrelsen har tagit fram ett metodstöd kring arbetsprocesser och underlag som kommunerna kan använda sig av kring synen på klimatrelaterade risker i översiktsplaneringen. Underlag, rekommendationer och verktyg kopplat till klimatanpassning finns samlat på Länsstyrelsens webbplats.

Värme

En konsekvens som följer av ett varmare klimat är att vårt samhälle oftare kan komma att drabbas av värmeböljor. Sveriges årsmedeltemperatur förväntas öka med mellan 2,5 och 5,5 grader fram till slutet på seklet beroende på var man befinner sig i landet. Den största ökningen kommer att inträffa under vintern, men ökningarna framträder tydligt under samtliga årstider. Extremt varma tillfällen har hittills inträffat vart tjugonde år i genomsnitt. Värmeböljor, definierat som en sammanhängande period då dygnets högsta temperatur är minst 25.0°C minst fem dagar i sträck, kommer att inträffa betydligt oftare än idag, och oftare ju längre söderut i landet man befinner sig.

Utifrån dagens och framtida beräknade temperaturer kan utsatta värden/system identifieras. Det kan röra sig om samhällsviktiga funktioner som infrastruktur och vårdinrättningar, bebyggelse- och byggnadstyper samt natur- och kulturvärden. Det som påverkar hur mycket temperaturen höjs är bland annat hur stor andel av marken som är hårdgjord yta, i vilken omfattning valda byggnadsmaterial i urbana miljöer lagrar värme, hur höga husen är och hur tätt de står. Städer är generellt ett par grader varmare än omgivande landskap, men även inom stora städer kan temperaturskillnader på över tolv grader förekomma under klara, vindstilla nätter.

Länsstyrelsen har en enklare värmekartläggning över hela länet som visar högsta uppmätta yttemperatur baserad på satellitdata. I faktablad 2019:11 Värmekartläggning av Stockholm län beskrivs hur värmekartläggningen har tagits fram och hur den kan användas. Värmekartläggningen finns tillgänglig i Länsstyrelsens WebbGIS samt i geodatakatalogen.

MCF har tagit fram en värmekartering över Sverige. Värmekarteringen ger ett övergripande planeringsunderlag för att identifiera var höga temperaturer är vanliga inom ett län eller kommun. Planeringsunderlaget kan vara till hjälp för att analysera och utreda var klimatanpassningsåtgärder kan behöva genomföras, för att skydda mot höga temperaturer där behovet är som störst.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Värmekartering, www.mcf.se

Dagvatten

Med ett förändrat klimat kan vi förvänta oss ökad nederbörd, både avseende hur ofta skyfallen inträffar och hur intensiva de blir. Det är viktigt att i ett tidigt skede i planeringen skapa förutsättningar och plats för att ta hand om dagvatten och skyfall i större skala. I översiktsplanen bör ytor som avses reserveras för dagvatten- och skyfallshantering pekas ut. Traditionella dagvattensystem dimensioneras normalt inte för extrema vattenmängder. Dagvatten och skyfall i stadsmiljön behöver därför tas om hand på ett säkert och ändamålsenligt sätt. Skyfallslösningar ska i första hand skapa säkra avrinningsvägar och minska skador, medan dagvattenåtgärder även syftar till att rena vattnet från föroreningar.

Boverket har tagit fram en vägledning för dagvatten i detaljplan som även tar upp hantering av dagvatten på den översiktliga planeringsnivån. Enligt Miljöbalken och lagen (2006:412) om allmänna vattentjänster, vattentjänstlagen, kan dagvatten klassas som avloppsvatten. I och med det kan det finnas krav på rening vilket kan vara en anmälnings- eller tillståndspliktig verksamhet. Till följd av 6 § Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster (vattentjänstlagen) kan en kommun vara skyldig att bestämma det verksamhetsområde inom vilket denna vattentjänst behöver ordnas, och se till att behovet snarast, och så länge behovet finns kvar, tillgodoses genom en allmän VA-anläggning. Enligt vattentjänstlagen ska det från den 1 januari 2024 finnas en aktuell vattentjänstplan i varje kommun, som bland annat ska visa vilka åtgärder som ska vidtas för att den allmänna VA-anläggningen ska fungera vid skyfall. Vattentjänstplanen ska kunna utgöra ett planeringsunderlag i den rullande översiktsplaneprocessen och vid kommande uppdateringar av översiktsplanen.

TÄNK PÅ

- Identifiera riskområden för översvämning, ras och skred samt erosion i översiktsplanen. Både utifrån dagens förutsättningar och utifrån ett förändrat klimat.
- Beskriv kommunens syn på klimatrelaterade risker för den byggda miljön och hur riskerna kan minska eller upphöra (enligt 3 kap. 5 § PBL). Översiktsplanen ska således identifiera och hantera risker till följd av ett förändrat klimat både för befintliga miljöer och för planerade miljöer.
- Identifiera viktiga ytor för dagvattenhantering.
- Beakta Länsstyrelsens rekommendationer för hantering av översvämningsrisker: Ny bebyggelse planeras så att den inte tar skada eller orsakar skada vid en översvämning från minst ett klimatanpassat 100-årsregn.

- Lägsta grundläggningsnivå för sammanhållen bebyggelse och samhällsfunktioner av betydande vikt vid sjöar och vattendrag i Stockholms län behöver vara minst över nivån för ett beräknat högsta flöde.
- Lägsta grundläggningsnivå för sammanhållen bebyggelse och samhällsfunktioner av betydande vikt vid Östersjön behöver vara minst 2,7 meter i RH2000.
- Lägsta grundläggningsnivå för sammanhållen bebyggelse och samhällsfunktioner av betydande vikt vid Mälaren behöver vara minst 2,7 meter i RH2000.
- Utgå ifrån en kartläggning av urbana värmeöar för att få information om vilka samhällsviktiga sektorer och funktioner som kan påverkas negativt av höga temperaturer.
- Beakta påverkan av klimatförändringar på grund- och ytvattentäkter.
- Koppla kommunens vattentjänstplan till översiktsplanen.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Regional handlingsplan för klimatanpassning i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Om Klimatanpassning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Klimatrelaterade risker i översiktsplanering – metodstöd, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Kartunderlag klimatanpassning – webbGIS, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Riskområden kopplade till ett klimat i förändring, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Värmekartläggning – WebbGIS, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Värmekartläggning av Stockholms län – faktablad, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Dagvatten i den översiktliga planeringen, www.boverket.se
- Naturolyckor och klimatanpassning i PBL, www.boverket.se
- Vägledning om klimatrisker i översiktsplanering, www.boverket.se
- Rapporter om klimatanpassning av skogsbruket, www.skogsstyrelsen.se
- Klimatanpassningsläget i översiktsplaner – Planer framtagna 2018-2024 - Rapport 2005:17, www.boverket.se

Infrastruktur

Transportsystemet

Av 3 kap. 8 § första stycket miljöbalken (MB) följer att mark- och vattenområden som är särskilt lämpliga för anläggningar för kommunikationer, *så långt möjligt ska skyddas* mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av sådana anläggningar. Detta gäller alltså de vägar eller järnvägar som inte är riksintresse.

Översiktsplanen behöver förhålla sig till den strategiska planeringen för transportinfrastruktur som sker dels av Trafikverket, dels av Region Stockholm. Det är viktigt att bebyggelseplaneringen och det transportbehov detta generar går i samklang med infrastrukturplaneringen, för att möta ett eventuellt ökade resandehov. Region Stockholm har även ansvaret för kollektivtrafikplaneringen och har i samverkan med Trafikverket och länets kommuner även tagit fram en regional cykelplan. Översiktsplan *bör så långt som möjligt* förhålla sig även till dessa planer.

Nationell plan

Trafikverket upprättar en nationell plan för infrastruktur med stöd av Förordning (2009:236) om en nationell plan för transportinfrastruktur. Planen har en planeringshorisont på tolv år och uppdateras vart fjärde år. Gällande plan går att finna på Trafikverkets webbsida. Planeringsprocessen, som ska mynna ut i en plan för den statliga infrastrukturen 2026 - 2037, pågår. Regeringen förväntas att besluta om en ny nationell plan under 2026.

För att underlätta Trafikverkets genomförande av de listade objekten i den nationella planen, så är det bra om översiktsplanen reserverar den mark som kan komma att behövas för att bygga om eller bygga ny väg eller järnväg.

Länsplan

Region Stockholm upprättar en länsplan för transportinfrastruktur med stöd av Förordning (1997:263) om länsplaner för regional transportinfrastruktur. Länsplanen ska avse tolv år och upprättas med hänsyn till de samlade transportbehoven inom en region.
En väl utbyggd infrastruktur är en förutsättning för hållbar utveckling i Stockholms län. Länsplanen innehåller satsningar på bland annat ökad tillgänglighet i kollektivtrafiken och förbättrade möjligheter att cykla. Region Stockholm har som ambition att minst 70 procent av alla resor inom länet ska ske gående, med cykel och kollektivtrafik senast år 2030. Investeringarna i länets infrastruktur ska också bidra till minskad klimatpåverkan och hållbar tillväxt.

Länsplanen för transportinfrastruktur antogs hösten 2022 och utgår från målen i den regionala utvecklingsplanen. Tillsammans med kommunernas egna transportplaner och den nationella planen för transportsystemet är länsplanen en viktig del i planeringen av infrastrukturen i Stockholmsregionen.

Just nu pågår arbetet med att ta revidera gällande länsplan.

Regional cykelplan

En översiktsplan bör beakta den regionala cykelplanen för att stödja användandet av cykel som alternativ till andra färdmedel.

Den regionala cykelplanen är framtagen i nära samverkan med länets kommuner och Trafikverket och ger förutsättningar för en regionalt sammanhållen planering för ökad cykling. Cykelplanen är vägledande och stödjande för länets aktörer och pekar ut en riktning för cykelutvecklingen i länet. Cykelplanen är också utgångspunkt för det samarbete som sker i länet kring cykelfrågor.

Planen pekar ut ett regionalt cykelnät om 800 kilometer, så kallade regionala cykelstråk.

Kollektivtrafik

Region Stockholm är regional kollektivtrafikmyndighet i Stockholms län. Den ska regelbundet i ett regionalt trafikförsörjningsprogram beskriva länets behov av kollektivtrafik och fastställa mål för kollektivtrafiken.

Trafikförsörjningsprogrammet är centralt för arbetet med att utveckla kollektivtrafiken i Stockholms län. Där beskriver vi övergripande vad som ska kännetecknа kollektivtrafiken i Stockholms län år 2035.

Trafikförsörjningsprogrammet fastställdes i september 2024 och beskriver behovet av kollektivtrafik och långsiktig strategisk inriktning, inklusive mål, för utvecklingen av kollektivtrafik i Stockholms län. Programmet berör både allmän och kommersiell kollektivtrafik och alla trafikslag, såväl buss- och spårtrafik som sjötrafik och särskilda persontransporter.

Regional godsstrategi

Region Stockholm har i dialog med länets kommuner och andra berörda aktörer utarbetat en godsstrategi för länet. Strategin syftar till att skapa samsyn för godshanteringen i Stockholmsregionen. Den är vägledande och ett underlag för dialog och samverkan mellan regionala och lokala aktörer i godsfrågor.

Godsstrategin utgår från målen och inriktningen i den regionala utvecklingsplanen RUFS 2050.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Förordning (2009:236) om en nationell plan för transportinfrastruktur, www.riksdagen.se
- Förordning (1997:263) om länsplaner för regional transportinfrastruktur, www.riksdagen.se
- Länsplan för transportinfrastruktur, www.regionstockholm.se
- Regional kollektiv-trafikmyndighet, www.regionstockholm.se
- Regional cykelplan, www.regionstockholm.se
- Godsstrategi för Stockholms län, www.regionstockholm.se

Jord- och skogsbruk

Hushållningsbestämmelsen i 3 kap. 4 § miljöbalken (MB) fastlägger att jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. I regeringens proposition vid införandet av lagen (prop. 1985/86:3) framhålls att jord- och skogsbrukets intressen skulle tas tillvara så långt som möjligt, men inom ramen för det kommunala självbestämmandet.

Beroendet mellan landsbygden och städerna (tätorterna) är starkt och ömsesidigt. På landsbygden produceras mat och förnybar energi. För ett hållbart samhälle har lokalproducerade varor en stor betydelse. Det gäller även frågor om sårbarhet och beredskap som fått ökad aktualitet i samhällsplaneringen. Landsbygden är också en väsentlig del i stadsmänniskans möjligheter till att på nära håll uppleva naturen och få möjligheter till friluftsliv. Samtidigt rymmer staden och tätorten andra värden såsom arbetstillfällen, inköpsmöjligheter och kulturutbud, som har stor betydelse för landsbygdens invånare. Mot denna bakgrund är det nödvändigt att i markanvändningsplaneringen noga överväga vilka alternativ till nyttjande ianspråktagande av jordbruksmark som finns. Det ömsesidiga beroendet mellan tätort och landsbygd kräver ett strategiskt utvecklingsarbete, som med fördel kan bedrivas i samband med kommunernas översiktsplanering. Genom att göra landsbygdens invånare och organisationer delaktiga, med sina visioner och utvecklingsplaner i översiktsplaneringen finns förutsättningar för att få en bra balans mellan stad och land, mellan exploateringsområden, jordbruksproduktion och rekreationsmöjligheter. Länsstyrelsens roll i översiktsplaneringen är att företräda det allmänna intresset jordbruks- och rationell skogsbruksproduktion i ett långsiktigt perspektiv. Där jordbruksmark trots allt måste nyttjas för samhällsutbyggnad behöver de överväganden som ligger till grund för den framgå av översiktsplanens beskrivning.

Jordbruksmark

Lagstiftningens intentioner gällande jordbruksmark

Enligt 3 kap. 4 § miljöbalken (MB) får brukningsvärd jordbruksmark tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

”*Brukningsvärd jordbruksmark*” definieras som mark som med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar är lämpad för jordbruksproduktion. I lagtexten framhålls att markens kvalitet för biologisk produktion, hur marken klassificerats, nyttjats historiskt samt dess arronderingsförhållanden bör tillmätas betydelse..Enligt rådande praxis har detta kommit att omfatta all jordbruksmark som kan brukas. Miljööverdomstolen (MÖD) har också fastställt att mark som inte brukas i dag på grund av exempelvis olönsamma förhållanden ändå kan vara brukningsvärd. Jordbruksmark är en ovärderlig resurs i ett längre perspektiv.

Uttrycket ”*tillfredsställande*” definieras som att lokaliseringen av exploateringen ska vara tekniskt och funktionellt lämplig samt ekonomiskt rimlig. I de fall avvägningen faller ut till exploateringsintressets fördel ska bebyggelse och anläggningar lokaliseras och utformas så att jordbrukets intressen skadas så lite som möjligt.

Jordbruksverket har uppmärksammat att jordbruksmarken sällan behandlas som den ovärderliga resurs som den faktiskt utgör. Jordbruksmarken får ofta stå tillbaka för exploateringsintressen, både i tätortsnära lägen och på landsbygden. De har därför tagit fram kunskapsunderlag som beskriver hur kommunen kan hantera jordbruksmarken i den fysiska planeringen och även hur andra delar av den kommunala verksamheten på olika sätt kan utveckla och stödja jordbruksmarkernas mångfald av värden.

Jordbruksmark – en viktig ekosystemtjänst

Åkermarken nyttjas i vårt län i dag framför allt för odling av grödor, som livsmedel eller energigrödor, samt vall som foder till boskap. Växtfibrer används i viss mån även för framställning av bland annat textilier. Begreppet jordbruksmark innefattar förutom åkermark även betesmark. Förekomst av betesmark, som inte utgör odlingsbar åker, är viktig för animalieproduktion. Betesmarker som betats kontinuerligt, inte växt igen och inte plöjts upp eller gödslats hyser ofta en mycket hög biologisk mångfald och är en viktig resurs för att behålla livsnödvändiga ekosystemtjänster såsom till exempel pollinering.

I en växande storstadsregion är jordbruksmarken även viktig för att ta hand om stadens utsläpp och för förädling till nya resurser i samhällets kretslopp. Viss jordbruksmark kan vara särskilt lämpad för vatten- och våtmarkssystem som både renar och fördröjer dagvatten eller för att ta emot till exempel avloppsslam, gödsel och kompost.

Planeringsunderlag om jordbruksmark i länet

Länsstyrelsen har underlag om var olika typer av jordbruksmark och jordbruksproduktion finns i länet. Det har även gjorts inventeringar i flera omgångar av ängs- och hagmarker. År 1971 genomförde Lantbruksstyrelsen en klassning av Sveriges åkermarker, den så kallade åkermarksgraderingen. Åkrarna klassades in på en tiogradig skala avseende deras ekonomiska avkastningsvärde baserat på skördestatistik och erfarenhetsmässiga bedömningar. Tanken med graderingen var att den skulle vägleda kommunerna i avvägningar mellan användningen av marken för jordbruk och andra väsentliga samhällsintressen. Klassningen är delvis föråldrad och skalan för grov för att vara användbar på kommunal nivå, men kan ge en fingervisning om en åkermarks produktionsvärde.

Jordbruksverket tar nu fram en ny metod för klassificering av jordbruksmark. Tanken är inte att ta fram en ny statisk karta, utan ska fungera mer som ett ramverk som ska säkerställa att alla relevanta värden finns med i ett beslut om markexploatering och att olika perspektiv för jordbruksmarken hanteras i samhällsplaneringen. Metoden ska underlätta värderingen av jordbruksmarken i planprocessen och kan skapa en större likformighet i hanteringen av jordbruksmarken över landet. Länsstyrelsen följer arbetet och avser att implementera metoden på regional nivå.

Fram tills att ett uppdaterat planeringsunderlag finns på plats kan den klassificering som gjordes på 1970-talet, tillsammans med andra underlag, användas som en av flera bedömningsgrunder, vid avvägningar i de fall jordbruksmark trots allt kan exploateras för ett annat väsentligt samhällsintresse. Men som nämnts ovan påverkar inte klassindelningen huruvida jordbruksmarken är brukningsvärd eller ej.

TÄNK PÅ

- I ett långsiktigt och globalt perspektiv är all jordbruksmark brukningsvärd och ny bebyggelse ska i största möjliga mån lokaliseras till annan mark. I den mån jordbruksmark ändå kan behöva exploateras ska det endast ske i undantagsfall och för att främja andra väsentliga samhällsintressen som inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

- Den gällande bestämmelsen om brukningsvärd jordbruksmark ger direkta krav på den analys och avvägning som behöver göras vid anspråk på ändrad markanvändning. Översiktsplanen bör därför redovisa:
    - Hur hänsyn ska tas till jordbruksnäringen som allmänt intresse, så att bebyggelseutvecklingen inte negativt påverkar produktionsmark för livsmedel, andra råvaror och energi.
    - Hur avvägning skett mellan intresset att bevara jordbruksmark och intresset att utnyttja marken för andra ändamål. Det nya ändamålet måste vara av väsentligt samhällsintresse. Det är bra att också redovisa varför det är ett väsentligt samhällsintresse utifrån lokala förutsättningar. Kommunen behöver också föra ett resonemang om varför planerad markanvändning inte kan förläggas på annan plats än på brukningsvärd jordbruksmark.
    - Hur den exploatering som ändå är nödvändig ska planeras så att exploateringsarealen minimeras.
- Inför exploatering av jordbruksmark bör kommunen även väga in möjligheterna till fortsatt jordbruk i området.
- Jordbruksmark bör även beaktas ur ett totalförsvarsperspektiv i den kommunala fysiska planeringen.
- Länsstyrelsen har, tillsammans med Region Stockholm, tagit fram en ny ”*Vägledning för jordbruksmark i den fysiska planeringen i Stockholms län*”, samt en tillhörande StoryMap (ett digitalt kart- och informationsmaterial). Materialet riktar sig främst till kommuner i Stockholms län och syftar till att stötta kommunerna när de gör avvägningar om jordbruksmark.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Kommunens möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värden, www.jordbruksverket.se
- Väsentligt samhällsintresse? - Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering, www.jordbruksverket.se
- Vägledning för jordbruksmark i den fysiska planeringen i Stockholms län samt StoryMap, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Skogsbruksmark

Skogsbruket är den största areella näringen i Sverige. Skogspolitiken vilar på två jämställda mål; produktionsmålet och miljömålet. Det innebär att skogen, som nationell tillgång, ska skötas så att den uthålligt ger en god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls.

Översiktsplanen bör redovisa hur hänsyn ska tas till skogsnäringen såsom allmänt intresse vid planering och tillståndsprövning. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen har fastställt *"Strategi för formellt skydd av skog i Stockholms län"*. Strategin beskriver hur arealmålet för skydd av skog ska uppfyllas. Arealmålet är fastställt av riksdagen och är ett av delmålen inom miljökvalitetsmålet *Levande skogar*. Strategin pekar ut tio stora områden i länet, så kallade värdetrakter, där skogar med höga naturvärden är vanligare än på andra håll. Värdetrakterna ligger utspridda över hela länet, från Häverö värdetrakt i norr till Hemfosa värdetrakt i söder. De största värdetrakterna är Stockholms skärgård, samt Mälaren med öar och stränder.

Skogsstyrelsen har genomfört inventeringar av naturvärden och kulturlämningar. Resultaten finns redovisade med kartor och beskrivningar på Skogsstyrelsens webbsida i tjänsterna *Skogens pärlor* och *Skogens källa*. Uppgifterna bör ingå i underlaget för utformningen av översiktsplaneringen.

Skogen är också en viktig resurs för rekreation och ger möjlighet till exempelvis jakt, promenader, fiske, svamp- och bärplockning och orientering. År 2013 fick Skogsstyrelsen uppdrag av regeringen att göra en sammanställning av kunskapsläget om skog och sociala värden.

TÄNK PÅ

- Bevara skogsområden för olika funktioner vid sidan om produktion, till exempel biologisk mångfald, lokal hydrologi, friluftsliv, ekologisk spridningskorridor, kulturvärden, luftkvalitet, bullervall.
- I översiktsplanen bör kommunen ta ställning till behov av nya naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal för att bevara värdefulla skogsområden.
- Planera för tillgänglighet till attraktiva skogsområden.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Skogsstrategi för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Strategi för formellt skydd av skog i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm

- Skogens pärlor, www.skogsstyrelsen.se
- Skogens sociala värden – En kunskapssammanställning, www.skogsstyrelsen.se

Tekniska försörjningssystem och material

Vatten och avlopp

Tillgång till rent vatten och en god avloppshantering är en avgörande faktor för utveckling av bebyggelse, boende och olika näringsverksamheter. En god bebyggd miljö förutsätter att det finns tillgång till vatten i tillräcklig mängd och av god kvalitet samt möjlighet till hantering av avloppsvatten inklusive dagvatten. Därför ska bebyggelse ligga på mark där det går att ordna en trygg och långsiktig dricksvattenförsörjning och omhändertagande av avloppsvatten. Utöver vattenanvändning för hushåll kan det finnas andra aktörer med stort behov av sötvatten med god vattenkvalitet för exempelvis industriprocesser, jordbruksbevattning eller djurhållning.

Vattenförsörjning är ett allmänt intresse enligt 2 kap. 5 § plan- och bygglagen (PBL). Där anges att bebyggelse och byggnadsverk ska lokaliseras till mark som är lämpad för ändamålet med hänsyn till bland annat möjligheterna att ordna vattenförsörjning och avlopp och möjligheter att förebygga vattenföroreningar.

Vattenförsörjning och avloppshantering kan lösas enskilt eller kommunalt. När kommunens skyldighet att ordna ta ansvar för vatten och avlopp har varit reglerat i lagstiftning sedan mitten på 1950-talet. Genom Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster (LAV), som trädde i kraft 2007, har kommunens skyldighet ökat enligt 6 § LAV genom att skyddet av miljön, vid sidan om skyddet för människors hälsa, införts som ett skäl för när en kommunal skyldighet inträder att bestämma verksamhetsområde för ordnande av allmän va-anläggning. Vid bedömningen av behovet enligt första stycket 6 § LAV ska särskild hänsyn tas till förutsättningarna att tillgodose behovet av en vattentjänst genom en enskild anläggning som kan godtas med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön.

Sedan 1 januari 2023 ställs det i LAV krav på att varje kommun ska ha en aktuell vattentjänstplan. Vattentjänstplanen ska dels innehålla kommunens långsiktiga planering av hur behovet av allmänna tjänster för vattenförsörjning och avlopp ska tillgodoses, dels kommunens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de allmänna va-anläggningarna ska fungera vid en ökad belastning på grund av skyfall. Planen är inte bindande och ska aktualiseras vart fjärde år.

Möjligheterna till att ordna vattenförsörjning och avloppshantering behöver analyseras tidigt i översiktsplaneprocessen tillsammans med kommunens va-huvudman. Den regionala vattenförsörjningsplanen, kommunens va-plan samt vattentjänstplanen är också bra underlag att utgå ifrån. Underlaget ger förutsättningar för att hänsyn tas till tillgängliga vattenresurser i samband med planering av bostäder, industri, infrastruktur, enskilda avloppslösningar, ledningsdragning med mera. Ett sätt att trygga nuvarande och framtida dricksvattenförsörjning är att inrätta vattenskyddsområden för viktiga vattenresurser för att förebygga och minska risken att något ska hända med vattnet.

TÄNK PÅ

- I översiktsplaneringen bör kommunen ta hänsyn till kommunens långsiktiga vattenförsörjning. En beskrivning av kommunens vattenförsörjning, från grund- och ytvatten samt konstgjort grundvatten, och problematik som rör denna är ett relevant underlag. Hot mot en vattenresurs kan vara avfallsdeponier, radon, saltvatteninträngning eller enskilda avlopp.
- För de vattentäkter som inte har något skyddsområde eller där skyddsområdet är gammalt, bör kommunen ta ställning till skyddsbehoven och i översiktsplaneringen se till att exploateringar och andra åtgärder inte påverkar täkterna på ett skadligt sätt.
- Områden som är av vikt för vattenförsörjningen bör redovisas på karta.
- Utbyggnadsförslag i översiktsplanen behöver analyseras utifrån möjligheter till vattenförsörjning och avlopp. VA-ansvarig aktör bör medverka. Det är även viktigt att säkerställa att vattenförsörjningen för befintlig bebyggelse inte äventyras. Befintliga vattentäkter och befintliga VA-anläggningar samt VA-ledningar behöver vara dimensionerade för att klara vatten- och avloppsförsörjningen vid ny exploatering.
- Klimatets inverkan på framtida vattentillgång, vattenkvalitet och risker för föroreningsspridning till vattentäkter måste beaktas i översiktsplaneringen. Vattentillgången måste vara tillräcklig under de torrperioder som kan förväntas. Även risk för saltvatteninträngning och översvämning som kan försämra vattenkvaliteten behöver kartläggas.
- För områden utan kommunal vattenförsörjning är det ofta lämpligt att utreda hur högt befolkningstryck det finns förutsättning för med hänsyn till lokal grundvattentillgång. I översiktsplanen kan detta presenteras med en karta över möjligt antal hushåll per hektar, till stöd för bygglovsgivning.
- Planera för reservvattenförsörjning.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Vattenförsörjning i PBL - Kunskapsbanken, www.boverket.se
- Regional vattenförsörjningsplan för Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Avfall

Enligt plan- och bygglagen (PBL) är avfallshanteringen ett allmänt intresse och ska uppmärksammas på ett tidigt stadie i den fysiska planeringen. Exempel på åtgärder som kan påverka hanteringen av avfallet är lokalisering och utformning av bebyggelse och byggnadsverk.

När en ny översiktsplan tas fram ska uppgifter om avfallshantering inarbetas i översiktsplanen. Vägledning om hur avfallshantering kan hanteras i översiktsplanen finns i Avfall Sveriges rapport ”*Avfall i fysisk planering med fokus på översiktsplanering*”, *Rapport U*2013:10. Vägledning om hur PBL kan användas som ett styrinstrument för hållbar avfallshantering finns i Boverkets handbok ”*Avfallshantering - tillgänglig, säker och etisk*”. Inspiration och vägledning vid planering och byggande av avfallsutrymmen, återvinningsstationer och återvinningscentraler.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Avfall i fysisk planering med fokus på översiktsplanering, www.avfallsverige.se
- Avfallshantering – tillgänglig, säker och estetisk, www.boverket.se
- Nationell Avfallsplan 2024–2030, www.naturvardsverket.se

Energiförsörjning

Fossilfri el- och värmeproduktion

Mot bakgrund av Sveriges mål om 100 procent fossilfri elproduktion till 2040 är det viktigt att genom översiktsplaneringen möjliggöra en effektiv utbyggnad av fossilfri elproduktion. För att vi ska nå målet krävs kraftfullt ökade insatser. Översiktsplanen kan med fördel redovisa de delar av kommunens energiplan som berör framtida behov av mark- och vattenområden för energiförsörjningens aspekter gällande produktion, distribution och lagring. Översiktsplanen kan även kompletteras med uppgifter, i samråd med nätägare, om de delar av det befintliga elnätet som kommunen medger eller rekommenderar förnyad koncession om ökad spänningsnivå. För dessa områden föreslås att energianläggningens framtida influensområde redovisas som utökat hänsynsområde till förmån för framtida energiförsörjning. Viktiga saker att redovisa vad gäller planering för energiförsörjning är:

- Områden som kommunen anser olämpliga/lämpliga för utbyggnad av vindkraft, solenergi och lagring av biobränsle, till exempel för kraftvärmeproduktion.
- Kommunens syn på markanvändning som stödjer ökad produktion av bioenergi.
- Solenergipotentialen i befintlig och ny bebyggelse.
- En beskrivning av produktions- och distributionssystem för fossilfri energi.

Energidistribution

Bostadsbyggandet och den snabba befolkningsökningen i Stockholms län ställer nya krav på infrastruktur eftersom i princip all samhällsutbyggnad är beroende av tillräcklig elnätsstruktur. Det kan ta flera år att få en ny kraftledning på plats, tidslängden beror bland annat på de tillståndsprocesser som krävs.. Det är avgörande att de planerade elnätsförstärkningarna blir färdigställda så att överföringskapaciteten kan öka i takt med behovet. Regionalt elförsörjningsforum Stockholms län (REST) arbetar för att involvera länets kommuner, företrädare för näringslivet och andra viktiga intressenter i det fortsatta samarbetet som krävs.

Detta behöver beaktas i samhällsplaneringen i allmänhet och vid planering av särskilt elintensiv verksamhet i synnerhet. Det är därför viktigt att redan tidigt i planprocessen föra en dialog med transmissionsnätägaren Svenska kraftnät. Det regionala och det lokala nätet behöver också beaktas och det är viktigt att även region- och lokalnätsägarna involveras i kommunernas planprocesser. Elnätet kopplar ihop elproduktion och elanvändare. Sveriges elnät består av tre olika nivåer: transmissionsnät (även kallat stamnät), regionnät och lokalnät (även kallat distributionsnät). Transmissionsnätet har de högsta spänningsnivåerna och transporterar stora mängder el från de stora elproducenterna till de regionala distributionsnäten. Det löper genom hela landet, från norr till söder, och kopplar även ihop Sveriges med andra länders elnät. Transmissionsnätet för el ägs och förvaltas av Svenska kraftnät.

Kring en luftledning för växelström finns ett elektriskt och ett magnetiskt fält. Det är spänningen mellan faserna (linorna) och marken som ger upphov till det elektriska fältet, medan strömmen ger upphov till det magnetiska fältet. Kommunen behöver ta hänsyn till transformatorstationer och ledningsstråk vid sin planering av ny bebyggelse. Läs mer på bland annat Boverkets hemsida, se länk längre ner.

Plan- och bygglovsärenden i områden invid kraftledningar bör samrådas med Svenska kraftnät och/eller berörd region- och lokalnätsägare. Elförsörjningen är ett prioriterat område för totalförsvaret, vilket medför

att såväl stamnät som region- och lokalnät utgör grundläggande delar av totalförsvaret. Svenska kraftnäts beredskapsarbete bidrar till Försvarsmaktens förmåga, men även till att säkerställa elförsörjningen i det civila samhället.

Information om Svenska kraftnäts anläggningsobjekt finns att hämta via Geodataportalen som digitalt kartunderlag. Objekten finns som WMS och som shape-fil. Informationen innehåller den geografiska positionen för Svenska kraftnäts ledningar, stolpar, stationer och stationsområden. Utöver den geografiska positionen finns även uppgifter om förläggningssätt (luftledning, kabel etcetera) och spänningsnivå för Svenska kraftnäts ledningar.

Flera stora investeringsprogram pågår parallellt

De flesta projekten i elnätet inryms inom något av investeringspaketen Stockholms Ström, Storstockholm Väst och Kapacitet Stockholm. Dessa paket innebär avsevärt utökad överföringskapacitet. De flesta ledningar i transmissions- och regionnätet byggs som luftburna ledningar då det är det bästa systemtekniska alternativet för växelströmsledningar på dessa spänningsnivåer. Markförlagd kabel byggs i princip endast på sträckor där luftledningar inte bedöms vara framkomliga eller miljömässigt motiverade, till exempel i stadskärnor eller på längre sjösträckor. Det finns många beroenden under genomförandeprocessen, inte minst kopplat till den fysiska planeringen. Detta medför att nybyggnationer och ombyggnationer av befintliga stationer och ledningar måste koordineras och samordnas för att nå målet.

Stockholms Ström är ett av Svenska kraftnäts investeringspaket för Stockholmsregionen som genomförs tillsammans med Vattenfall Eldistribution och Ellevio. Det består av ett femtiotal delprojekt i form av stationer och elförbindelser och berör 21 kommuner i Stockholms län. Den nya nätstrukturen innebär att delar av dagens förhållandevis finmaskiga 220 kV-ledningsnät avvecklas. I andra delar av nätet höjs spänningsnivån från 220 kV till 400 kV. En ny, delvis markförlagd 400 kV-ledning, som kallas City Link, byggs mellan Upplands Väsby kommun i norr och Haninge kommun i söder. Flertalet delprojekt är färdigställda men arbetena inom ramen för paketet förväntas pågå till omkring år 2030.

Storstockholm Väst består av nya 400 kV-förbindelser i nord-sydlig riktning i de västra delarna av länet och ett antal nya transformatorstationer. De flesta av delprojekten inom investeringspaketet är i förberedelsefasen efter genomfört samråd. Berörda kommuner är Upplands-Bro, Järfälla, Upplands Väsby, Sollentuna, Sigtuna, Stockholm, Ekerö, Huddinge, Botkyrka och Salem. Projekten förväntas pågå till omkring år 2030.

Kapacitet Stockholm är ett uppgraderingsarbete av regionnätet i Stockholmsområdet som Vattenfall Eldistribution genomför. Cirka 20 mil av regionnätet inom Stockholm ska uppgraderas. Detta kräver om- och nybyggnation av såväl ledningar som transformatorstationer. I första hand ersätts befintliga ledningar av nya ledningar med högre spänning och befintliga stationer byggs om för den nya spänningsnivån. Arbetet berör kommunerna Botkyrka, Ekerö, Haninge, Huddinge, Nynäshamn, Salem, Sigtuna, Södertälje, Täby, Upplands-Bro, Upplands Väsby, Vallentuna och Österåker. Projektet förväntas pågå till år 2030.

Nätutvecklingsplaner

Samtliga elnätsföretag som har lokal- och regionnät (även kallat distributionsnätsföretag) har en skyldighet att upprätta en nätutvecklingsplan enligt bestämmelserna i ellagen (1997:857). Detta för att bidra till transparens om var det finns möjlighet att ansluta för att tidigt fånga upp om elnätet behöver utvecklas för att möta framtida behov. Sedan 2024 tas dessa planer fram vartannat år. Elnätsföretagen ska publicera nätutvecklingsplanen på respektive webbplats.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Lag (1977:439) om kommunal energiplanering, www.riksdagen.se
- Planera för hållbarhet – Energiaspekter i fysisk planering, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Uppdrag att fram vägledning om elnät vid planering, www.boverket.se
- Elsäkerhet, hälsorisker och avstånd vid detaljplanering, www.boverket.se
- Utbyggnadsprocess för nya elförbindelser, www.svk.se
  Transmissionsnätsprojekt, www.svk.se
- Nätutvecklingsplan 2024–2033, www.svk.se
- SÅ planerar vi elnätet för framtiden, www.svk.se
- Nätområden, www.natomraden.se
- Nätutvecklingsplaner, www.ei.se
- Vägledning för kommunal energiplanering, www.energimyndigheten.se
- REST - regionalt elförsörjningsforum Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm

Ballastförsörjning – materialförsörjning

Länsstyrelsen i Stockholm, Region Stockholm, Storsthlm, Trafikverket och Stockholms stad samverkade under 2021–2023 för att tillsammans uppnå en mer cirkulär och resurseffektiv masshantering i länet. Genom samarbetet har det tagits fram en strategi för hantering av massor i Stockholms län.

Det övergripande syftet med masshanteringsstrategin är att skapa förutsättningar för en mer resurseffektiv hantering av massor i länet och en regional samsyn om problematiken och målbilden.

Det är viktigt att frågor kopplade till masshantering kommer in tidigt i planprocesser. I bilaga 1 till masshanteringsstrategin finns flera förslag på åtgärder. En av åtgärderna är att ytor och områden för masshantering behöver planeras och beaktas i den kommunala planeringen. En annan åtgärd är att masshantering ska hanteras i kommunala processer, där kommunala riktlinjer och strategier kan ligga till grund för kommunens arbete mot en mer cirkulär masshantering.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Hantering av massor i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Hållbar ballastförsörjning i Stockholms och Uppsala län, www.sgu.se

Digital infrastruktur

Regeringen har satt upp mål avseende bredband och digitalisering. I den vision som uttrycks i regeringens bredbandsstrategi från 2016 står bland annat att hela Sverige bör ha tillgång till snabbt bredband 2025. Regeringens definition av målet att *"hela Sverige ska ha tillgång till snabbt bredband"* till 2025 beskrivs som att:

- 98 procent av alla hushåll och företag bör ha tillgång till 1 Gbit/s
- 1,9 procent av alla hushåll och företag bör ha tillgång till 100 Mbit/s
- 0,1 procent av alla hushåll och företag bör ha tillgång till 30 Mbit/s.

Den digitala infrastrukturen omfattar det juridiska begreppet elektroniska kommunikationer. Sedan 2011 definieras elektronisk kommunikation som ett allmänt intresse i plan- och bygglagen (PBL). Det innebär en utvidgning av det kommunala samordningsansvaret genom att kommunerna i sina översikts- och detaljplaner är skyldiga att beakta behov av elektroniska kommunikationer. Kommunen får enligt 4 kap. 6 § PBL peka ut markreservat för bland annat elektroniska kommunikationsnät och ledningar.

Länsstyrelsen har tagit fram en vägledning om hur digital infrastruktur kan hanteras inom fysisk planering, ”*Digital infrastruktur i den fysiska planeringen*”. Kommunens mål för digital infrastruktur, vem som har mandat och ansvar för att målen nås, samt hur den digitala

infrastrukturen ser ut i dag och vilken utbyggnad som pågår och planeras är bra underlag att utgå från i översiktsplaneringen. För att få information om tillgång till bredband kan kommunen använda Post- och telestyrelsens (PTS) Bredbandskarta. Den visar bland annat tillgång till bredband i Sverige (teknik och hastighet), nätägare och internetleverantörer i närheten av en viss plats och vilka kommuner som har en bredbandsstrategi.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Digital infrastruktur i den fysiska planeringen - vägledning, www.lansstyrelsen.se/stockholm
- Bredbandskartan, Post- och telestyrelsen, https://bredbandskartan.pts.se/

Undermarksplanering

När efterfrågan på mark över jord ökar, ökar samtidigt efterfrågan på marken under jord. Undermarken är en viktig resurs som kan bidra till ett bättre användande av marken ovan jord. Det är viktigt att tänka långsiktigt även vid planerandet av undermarken eftersom den är en ändlig resurs som aldrig helt kan återställas efter att ha tagits i anspråk för att exempelvis borra en tunnel, lägga kablar eller anlägga ett garage, och den ökade efterfrågan kan leda till konflikter.

Statens Geologiska Undersökning (SGU) har tillsammans med Trafikverket tagit fram planeringsunderlaget ”*Storstadsutveckling – behov av en hållbar undermarkplanering*”. I planeringsunderlaget presenteras en planeringsmodell där undermarken delas in i djuplager med olika användningsområden med hänsyn till tekniska förutsättningar och samhällets behov i dag och i framtiden. Syftet med modellen är att minska risken för utrymmeskonflikter i framtiden och kan användas bland annat vid översikts- och detaljplanering.

FÖRDJUPNING

Sök på:

- Storstadsutveckling - behov av undermarksplanering, www.sgu.se

SLUTORD

Med denna sammanställning hoppas vi att ni får ett bra stöd i ert arbete med översiktsplaneringen.

Länsstyrelsen i Stockholm vill gärna samarbeta med kommunerna i tidig dialog i planfrågor. Det vill säga redan innan och mellan de formella stegen i planprocessen. På så sätt får vi tidigt en gemensam lägesbild vilket leder till färre missförstånd och ett smidigare och effektivare arbetssätt kring översiktsplaner och detaljplaner.

Om ni behöver vidare stöd så erbjuder Länsstyrelsen olika mötesformer inom ramen för det vi kallar ”Tidig planeringsdialog”. Tidig planeringsdialog omfattar planstödsmöten i enskilda planer, kommunmöten på en kommunövergripandenivå och kunskapshöjande seminarier.

Läs mer om tidig planeringsdialog och hur ni tar kontakt med oss på vår hemsida www.lansstyrelsen.se/stockholm

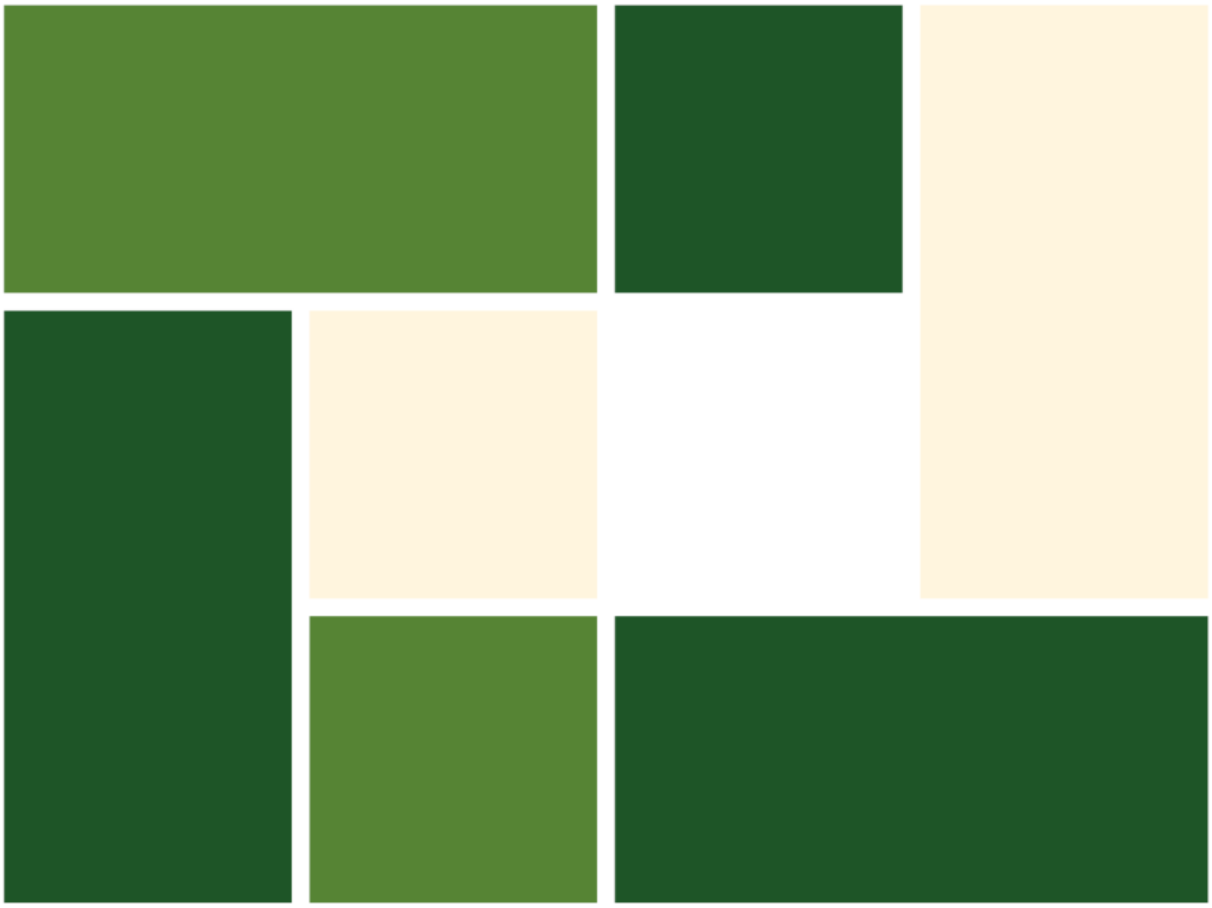

Länsstyrelsen
Stockholm

www.lansstyrelsen.se/stockholm